

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

ISSN 2520-2294

Серія: «Економічні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC
JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Economic sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ
ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».

Серия: «Экономические науки»

№ 12(32) / 2019
2 том

**МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ІНТЕРНАУКА».**

Серія: «Економічні науки»

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
«INTERNAUKA».**

Series: «Economic sciences»

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«ИНТЕРНАУКА».**

Серия: «Экономические науки»

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

*Свідоцтво
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 22443-12343Р*

№ 12(32)

2 том

Київ 2019

ББК 65
УДК 33
М-43

Повний бібліографічний опис всіх статей Міжнародного наукового журналу «Інтернаука». Серія: «Економічні науки» представлено в: **Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Наукова періодика України.**

Журнал зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Electronic Journals Library; Open J-Gate; Academic keys; Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Видання включене до Переліку наукових фахових видань МОН України (категорія «Б»)

Наказ МОН України № 1643 від 28.12.2019

Спеціальності:

051 Економіка

071 Облік і оподаткування

072 Фінанси, банківська справа та страхування

073 Менеджмент

075 Маркетинг

076 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність

241 Готельно-ресторанна справа

281 Публічне управління та адміністрування

292 Міжнародні економічні відносини

Засновники:

1. Київський кооперативний інститут бізнесу і права.
2. Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права».
3. Громадська організація «Міжнародна академія освіти і науки».
4. Товариство з обмеженою відповідальністю «Фінансова Рада України».

У журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем економічної науки.

Для наукових працівників, викладачів, студентів економічних спеціальностей, працівників фінансово-кредитних установ та підприємницьких структур й інших зацікавлених осіб.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

© Автори статей, 2019

© Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».
Серія: «Економічні науки», 2019

ISSN 2520-2294 = Internauka. Seria: Ekonomicheskie nauki (Kiev)/Mezhdunarodnyj nauchnyj zhurnal "Internauka".
Seria: Ekonomicheskie nauki

Редакція:

Головний редактор: **Камінська Тетяна Григорівна** — доктор економічних наук, професор, в.о. ректора Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Заступник головного редактора: **Коваленко Дмитро Іванович** — кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки Київського національного університету технологій та дизайну (Київ, Україна)

Редакційна колегія:

Бардаш Сергій Володимирович — доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Безверхий Костянтин Вікторович — кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку та оподаткування Національної академії статистики, обліку та аудиту (Київ, Україна)

Белялов Талят Енверович — кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бізнес-економіки та туризму Київського національного університету технологій та дизайну (Київ, Україна)

Гринько Алла Павлівна — доктор економічних наук, професор, декан факультету менеджменту Харківського державного університету харчування та торгівлі (Харків, Україна)

Дмитренко Ірина Миколаївна — доктор економічних наук, доцент, професор Національного центру обліку та аудиту Національної академії статистики, обліку та аудиту (Київ, Україна)

Зось-Кіор Микола Валерійович — доктор економічних наук, професор, в.о. завідувача кафедри менеджменту і логістики Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка (Полтава, Україна)

Ільїн Валерій Юрійович — доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, контролю та оподаткування агробізнесу ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (Київ, Україна)

Клочан В'ячеслав Васильович — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту та маркетингу Миколаївського національного аграрного університету (Миколаїв, Україна)

Красноручський Олексій Олександрович — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка (Харків, Україна)

Курило Людмила Ізидорівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу та управління бізнесом Національного університету «Києво-Могилянська академія» (Київ, Україна)

Левицька Світлана Олексіївна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку і аудиту Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне, Україна)

Назаренко Інна Миколаївна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічного контролю та аудиту Сумського національного університету (Суми, Україна)

Олійник-Данн Олена Олександрівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Охріменко Ігор Віталійович — доктор економічних наук, професор, проректор з навчальної та наукової роботи Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Паска Ігор Миколайович — доктор економічних наук, професор, декан економічного факультету Білоцерківського національного аграрного університету (Біла Церква, Україна)

Скриньковський Руслан Миколайович — кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємств та інформаційних технологій Приватного вищого навчального закладу «Львівський університет бізнесу та права» (Львів, Україна)

Сопко Валерія Василівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку та оподаткування Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Танклевська Наталія Станіславівна — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та фінансів Херсонського державного аграрного університету (Херсон, Україна)

Тарасенко Ірина Олексіївна — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки Київського національного університету технологій та дизайну (Київ, Україна)

Токар Володимир Володимирович — доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних фінансів Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана (Київ, Україна)

Фоміна Олена Володимирівна — доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри обліку та оподаткування Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Ходжаян Аліна Олександрівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних економічних відносин Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Horska Elena — Dr.h.c.Prof. Dr. Ing Professor Marketing and Management, Dean of the Faculty of Economics and Management of the Slovak University of Agriculture in Nitra (Slovak Republic)

**№ 12 (32)
2 Т.**

**2019
грудень**

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».
СЕРІЯ: «ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ»
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».
SERIES: «ECONOMIC SCIENCES»
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».
СЕРИЯ: «ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ»

ЗМІСТ

ОБЛІК І ОПОДАТКУВАННЯ

- Гузь Михайл Михайлович**
ПРИНЯТИЕ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ В ОРГАНИЧЕСКОМ ЗЕМЛЕДЕЛИИ 9
- Бугай Надія Олександрівна**
СУЧАСНІ АСПЕКТИ ТА ОБ'ЄКТИВНІ КРИТЕРІЇ КОНТРОЛЮ ЯКОСТІ АУДИТОРСЬКОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ 17
- Бурко Катерина Володимирівна, Буткалюк Аліна Миколаївна**
ОБЛІКОВА ПОЛІТИКА ЩОДО ВИТРАТ НА ОПЛАТУ ПРАЦІ 25
- Пашніна Анна Олександрівна**
ФОРМУВАННЯ ОБЛІКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УПРАВЛІНСЬКОМУ ОБЛІКУ В УМОВАХ
ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ 34

ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

- Дзюбіна Андрій Васильович**
ДОВІРА ЯК ФАКТОР НАЛАГОДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ МІЖ СУБ'ЄКТАМИ
ЕЛЕКТРОННОГО РИНКУ 39
- Капленко Галина Вікторівна**
ПРО СУТЬ ПОПИТУ НАСЕЛЕННЯ НА СПОЖИВЧІ БЛАГА..... 44
- Копилюк Оксана Іванівна, Кульчицька Христина Мар'янівна**
СТАН ТА ОСНОВНІ НАПРЯМИ ЗМІЦНЕННЯ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ 51

СВІТОВА ЕКОНОМІКА ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

- Голомша Наталія Євгенівна, Голомша Ольга Ярославівна**
ДОСЛІДЖЕННЯ ФАКТОРІВ, ЩО ФОРМУЮТЬ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ
УКРАЇНСЬКОГО ЯЧМЕНЮ НА СВІТОВИХ РИНКАХ 58

СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА, ПОЛІТИКА ТА ДЕМОГРАФІЯ

- Тиха Ольга Іванівна**
ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ІНДИВІДА В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ:
СУТНІСТЬ ТА ПРИНЦИПИ ВЗАЄМОДІЇ 68

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Варналій Захарій Степанович, Ткачук Євгеній Анатолійович ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ В СИСТЕМІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ КОРПОРАЦІЙ	75
Лисьонкова Наталія Миколаївна, Масалигіна Вікторія Володимирівна, Верцанов Антон Сергійович ОЦІНКА ФІНАНСОВОГО СТАНУ СУБ'ЄКТА ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ОСНОВІ СПРОЩЕНОГО АЛГОРИТМУ	84
Руцишин Надія Михайлівна, Мединська Тетяна Володимирівна, Вінявська Віра Володимирівна ІНОЗЕМНИЙ КАПІТАЛ У БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ФІНАНСОВУ БЕЗПЕКУ ДЕРЖАВИ	94

CONTENTS

ACCOUNTING AND TAXATION

- Huz Mykhaylo**
MAKING MANAGERIAL DECISIONS IN THE PROCESS OF ORGANIC FARMING 9
- Bugay Nadia**
MODERN ASPECTS AND OBJECTIVE CRITERIA OF AUDIT QUALITY CONTROL 17
- Burko Kateryna, Butkaliuk Alina**
ACCOUNTING POLICY FOR PAYMENT OF WORK..... 25
- Pashnina Anna**
FORMATION OF ACCOUNTING INFORMATION IN MANAGEMENT ACCOUNTING IN THE
CONDITIONS OF USE OF INFORMATION-COMPUTER TECHNOLOGIES 34

PROBLEMS OF NATIONAL ECONOMY

- Dzyubina Andriy**
TRUST AS A FACTOR FOR MAKING EFFECTIVE INTERACTIONS BETWEEN
THE E-MARKET PARTICIPANTS 39
- Kaplenko Halyna**
THE ESSENCE OF THE PUBLIC DEMAND FOR CONSUMER GOOD 44
- Kopylyuk Oksana, Kulchytska Khrystyna**
STATE AND MAIN DIRECTIONS OF STRENGTHENING MONETARY SECURITY OF UKRAINE 51

WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL RELATIONS

- Golomsha Nataliia, Golomsha Olga**
RESEARCH OF THE FACTORS THAT SHAPE THE COMPETITIVENESS OF UKRAINIAN
BARLEY ON THE WORLD MARKETS 58

SOCIAL ECONOMY, POLITICS AND DEMOGRAPHY

- Tykha Olha**
ECONOMIC SECURITY OF THE INDIVIDUAL IN THE STATE ECONOMIC SECURITY SYSTEM:
THE ESSENCE AND PRINCIPLES OF INTERACTION 68

FINANCE, BANKING AND INSURANCE

Varnalii Zakharii, Tkachuk Evgeniy FINANCIAL SUSTAINABILITY IN THE CORPORATION FINANCIAL SECURITY SYSTEM	75
Lysonkova Nataliia, Masalyhina Viktoriia, Viertsanov Anton EVALUATION OF THE FINANCIAL CONDITION OF A SUBJECT BUSINESS ACTIVITIES BASED ON SIMPLIFIED ALGORITHM	84
Rushchyshyn Nadiya, Medynska Tetyana, Vinyavska Vira FOREIGN CAPITAL IN THE BANKING SYSTEM OF UKRAINE AND ITS IMPACT ON THE STATE'S FINANCIAL SECURITY	94

Нуз Мухайло

*Lecturer of the Department of Statistics and Economic Analysis
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*

Гузь Михаил Михайлович

*старший преподаватель кафедры статистики и экономического анализа
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины*

DOI: 10.25313/2520-2294-2019-12-5502

**MAKING MANAGERIAL DECISIONS
IN THE PROCESS OF ORGANIC FARMING
ПРИНЯТИЕ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ
В ОРГАНИЧЕСКОМ ЗЕМЛЕДЕЛИИ**

Summary. The technique of marginal calculations is based on the principle of marginal costs. It definitely considers the yield (Output), and use of production resources (Input). Its main aim is the definition of on-farm competitive index for the production processes in making decisions in planning. Depending on the applied planning methodology, there are three methods of keeping marginal calculation: methodically valid marginal revenue, marginal calculation by practical method and standard marginal profit.

To ensure the efficient management of the market of products of organic farming we need information and its detailing, which helps the formation of decisions adequate to the situation and management tasks. As evidenced by the analysis, the over-saturation of information, as well as its lack, complicates the processing of information flows about the state and prospects of development of the market of products of organic agriculture for the preparation, adoption and implementation of appropriate management decisions.

Optimization calculations (program planning, linear programming) require that the marginal revenue is calculated accurately in accordance with economic theory. Methodically actual margin income is the difference between marginal value and marginal expenses.

In relation to the individual production process the following questions arise:

- a) that an amount of additional produce the process brings with the expansion of production by one unit;
- b) that an expense arises from the expansion of production by one unit.

The marginal cost as a rule is easily measurable, because the volume of production increases in proportion to the expansion of production. Basically, when you define a methodically valid marginal income, only the commercial products (revenue from sales) are estimated.

Organization of the system of crop rotation in the farms is inextricably linked to the definition of a rational structure of sown areas. Thus, it is necessary to ensure the production of goods in such quantity to fulfill contractual obligations for the sale of products and to provide on-farm needs (seed fund, natural wages fund, forage fund, catering fund, insurance fund, the marketing, repayment of loans to other farms etc.).

Key words: organic farming; making managerial decisions; accounting and analytical support; modeling; marginal calculation; input output analysis.

Аннотация. Построенная нами программа за основу берет расчеты маржинальных доходов по всем культурам. Методика маржинальной калькуляции базируется на принципе предельных стоимостей. Она однозначно учитывает выход продукции (Output), и использование производственных средств (Input). Основной ее целью является определение внутрихозяйственного конкурентного показателя для производственных процессов при принятии решений в планировании. В зависимости от применяемой методики планирования, различают три метода проведения маржинальной калькуляции: методично действительный маржинальный доход, маржинальная калькуляция по практическому методу и стандартный маржинальный доход.

Для обеспечения эффективного процесса управления рынком продукции органического сельского хозяйства нужна та информация, ее детализация, которая помогает формированию решения, адекватного ситуации и задачам управления. Как показывает проведенный анализ, перенасыщенность информации, как и ее недостаток, усложняет процесс обработки информационных потоков о состоянии и перспективах развития рынка продукции органического сельского хозяйства для подготовки, принятия и реализации соответствующих управленческих решений.

Оптимизационные расчёты (программное планирование, линейное планирование) требуют, чтобы маржинальный доход был рассчитан точно в соответствии с экономической теорией. Методически, маржинальная прибыль является разницей между маржинальным доходом и маржинальными затратами.

По сути, когда вы определяете методически обоснованный предельный доход, оцениваются только коммерческие продукты (выручка от продаж).

Организация системы севооборота в хозяйствах неразрывно связана с определением рациональной структуры посевных площадей. Таким образом, необходимо обеспечить производство товаров в таком количестве, чтобы выполнить договорные обязательства по продаже продукции и обеспечить внутривозрастные нужды (посевной фонд, фонд естественной заработной платы, кормовой фонд, фонд общественного питания, страховой фонд, маркетинг, погашение кредитов другим хозяйствам и т.д.).

Ключевые слова: органическое земледелие; принятия управленческих решений; учетно-аналитическое обеспечение; моделирование; маржинальный расчет; анализ входящих и исходящих данных.

Statement of the problem. Every agrarian enterprise in making management decisions regarding the further development of the economic activity is faced with the problem of basic calculations, which can be used to make high-quality and long-term planning. We have developed a model that enables managers of an enterprise to obtain basic calculations for management decision making on the development of the economy. When planning (according to the situation) from a variety of methods appropriate combination is choosing. While planning the development of agricultural enterprises it is recommended to carry out static calculation for the entire enterprise on the basis of calculation of marginal income. Thus, a multilateral relationship between the separate business parts of the enterprise is considered; the most important economic relations are represented in a plan easily accessible for inspection (with relatively little cost in time). Both aspects are important while applying in practice.

A thorough analysis of the actual situation is always a prerequisite for the right decisions. If the result indicates the potential for improvement, in the future we are talking about the analysis of problems.

Analysis of recent research and publications. The topic of organic farming has raised many times during last decade within the Ukrainian researchers. Meanwhile, general overview of organic market is dominated within the papers dedicated to organic farming, for example the following authors: B. V. Dukhnytskyi [1], V. I. Artysh [2], O. T. Dudar, O. S. Kilnytska [3], A. O. Sokolova [4] and many other researchers. However, there are quite a few scientific papers examining the economic efficiency of organic farming at the level of an individual farm (O. V. Kruglyak [5]).

Formulation purposes of article (problem). The proposed model of the analysis of the actual situation and future development of an enterprise is developed based on the platform Wolfram Mathematic. The input data for the model is a data flow charts growing crops and nutritional needs of animals. The objective of the model is to optimize the use of animal products and plant for the implementation of organic agriculture.

The main material. First, the influence of the Wolfram Mathematic was felt in physics, mathematics and engineering disciplines. But over the years, Wolfram Mathematic has been actively used in a much broader range of areas of knowledge beyond the technical. Wolfram Mathematic is used today in a variety of disciplines — physics, biology, social and agricultural Sciences. It has played a crucial role in many important discoveries and has become the basis for thousands of technical documents. In the commercial activities the Wolfram Mathematic plays an important role in the development of complex financial modeling and is currently widely used in many kinds of general planning and analysis of various spheres of activity. For many years, the common basic design of the system Wolfram Mathematic has steadily allowed it to expand the scope of its area of influence. Gradually, Wolfram Mathematic has gone from a program that is used primarily for mathematical and technical calculations to the tool, which is widely used in various other fields of computing disciplines, including agricultural areas [6].

The program that we have built takes as a basis the calculations of marginal gains across cultures.

The technique of marginal calculations is based on the principle of marginal costs. It definitely considers the yield (Output), and use of production resources

(Input). Its main aim is the definition of on-farm competitive index for the production processes in making decisions in planning. Depending on the applied planning methodology, there are three methods of keeping marginal calculation: methodically valid marginal revenue, marginal calculation by practical method and standard marginal profit.

Optimization calculations (program planning, linear programming) require that the marginal revenue is calculated accurately in accordance with economic theory. Methodically actual margin income is the difference between marginal value and marginal expenses.

In relation to the individual production process the following questions arise:

- a) that an amount of additional produce the process brings with the expansion of production by one unit;
- b) that an expense arises from the expansion of production by one unit.

The marginal cost as a rule is easily measurable, because the volume of production increases in proportion to the expansion of production. Basically, when you define a methodically valid marginal income, only the commercial products (revenue from sales) are estimated.

Produce for domestic needs is considered in physical terms, and it is not assessed by the replacement value or value of the crop and is not added to the revenue from sales. This implies that the needs of other production processes are also to consider in physical terms. Revenue from the sale of certain process is derived ultimately from the cost of the main and side commodity products.

It is impossible to identify, which items of expenditure in the expansion of production refer to variable costs and which remain constant.

Of course, there are expenses that as a rule are always variables (e.g. seeds, plant protection products, variable costs of machinery, concentrated feed and repair of main livestock), however, a number of the costs may be, depending on the decision-making situation, constant or variable. It depends on the situation of planning (planning period, the availability of permanent resources, the level of production expansion), and of that in what way arise costs (depreciation, maintenance, costs of capital, rents) for further necessary agricultural land, houses, buildings, machinery, etc. Marginal costs of permanent and thus limited resources are only counted in the optimization of the production area (opportunity cost) [7].

Marginal income is calculated in such a way:

$$\text{Marginal income} = \frac{\text{Sales revenue}}{\text{Variable costs (both proportionate and disproportionated)}} \quad (1)$$

Thus, marginal revenue is the contribution

- to cover the expenses of the resources considered in agriculture as permanent:

Land: The rent for the use of agricultural land.

Labor: Salaries of permanent / all employees.

Capital: Depreciation, maintenance, interest, rental of buildings, equipment, rights to supply.

- to form a profit and pay 'the unpaid' own production resources:

Equity: Accrual of interest on equity.

Labor: The rate of wages of unpaid (family) labor.

Management: Payment for business activities of head of the farm.

Thus, the marginal income shows which contribution certain manufacturing process brings in recoupment of permanent resources and thus is a real indicator to determine, in the calculation of optimization, relative economic advantages of production processes. Here, the best process is one in which the highest payback of limited resources is achieved.

As an indicator for inter-farm comparisons the marginal income can't be used because:

- every farm has its own provision of production resources;
- an expense that are considered cannot be established similarly.

Marginal revenue is an internal indicator of efficiency. The farm does not need to wait for the calculation of profit in order to compare between the two production processes. The difference in margin income from 1 hectare of different cash crops is identical to the difference in income, which will be calculated at the end of the year. From the value of marginal income for various crops the same fixed and overhead costs will be deducted and distributed at the end of the year on the entire area proportionally [8].

Initial data for the developed model, based on applying the farm's own organic fertilizer, using several scenarios of norm of application.

The ratio of organic fertilizer is at the maximum scenario — 130 tons / ha, the minimum — 100 tons / ha.

The share of replacement of green manure by biomass in obtaining equal amount of organic matter in the soil is 40%.

Accordingly, if on the minimal scenario you need to apply 100 tons/ha of organic fertilizers, then green manure will occupy 40 t/ha and at the maximum scenario (130 t/ha) — 52 t/ha. Accordingly at the maximum scenario the humus needed to apply is 78 tons/ha, and at the minimum — 60 t/ha.

Application of organic fertilizers is expected once every three years for certain cash crops.

Description of the proposed by the enterprise crop rotation:

1. Sunflower for seeds
2. Steam or green manure (Viko + buckwheat, once every three years)
3. Winter wheat
4. Corn for silage
5. Barley + perennial grasses
6. Perennial grasses
7. Perennial grasses
8. Perennial grasses
9. Winter wheat

Where the sales price is not specified, it is assumed that this production is for on-farm use.

The main feed is required for ruminants and is provided by the processes of forage production. Its assessment is in many cases possible, for example, by the relative purchase price. The definition of replacement cost is possible only in a very limited way, because its replacement does not always have the same effect for ruminants (the feeds structure, etc.).

In practice, most often, the main feeds are produced for own use. Even where sale and purchase are possible, they exist in very small quantities. If within the economic planning it is necessary to decide how the total demand for main feed can be covered with at the cheapest (in terms of expenses, working time, of capital availability), a crucial role is played by the cost of feed production. Therefore, the evaluation of products supplied is excessive.

Composing of the animal feed balance sheets is based on nutrient content. This means that not the demand for hay, haulage is balanced, but the energy, protein

and other nutrients. Often it is enough to stop on limited nutrients.

Negative income that we receive on the feed production shows, which total costs for using the feeds are additionally transferred on each hectare of forage production (in addition to the general expenses for the livestock) [9].

The first element of the model shown on Fig. 1 contains all the original information on the productivity of crops of the proposed crop rotation, depending on the amount of fertilizers, prices for commodity products, variable production costs of each crop: the price of commodity products, the number and value of seeds, the number and value (substitutional value) of fertilizers, variable costs of mechanization (which includes repair costs) and the cost of fuel.

The element of the model “Annual balance” shown in Table 2 allows us to construct a visual map of the fields of the enterprise, taking into account the crop rotation for 10 years. The calculation itself is based on the method of accounting margin calculation for crops.

An important part of the model is the introduced by us pictogram “Fertilizer”. It allows us to change the scenario of applying fertilizers from minimum to maximum, which affects the rate of productivity, yields and ultimately profitable indicators of activity of the company.

Also, the model allows you to adjust in the calculations, changing crop rotation by years. The model shows crop rotations for 10 years.

We have chosen the index “Marginal Income” which is defined in the model as “Total balance”, which allows the entrepreneur to take management decision on the

Table 1

The element of the model “Initial data”

Indicators			Sunflower	Steam	Wheat	Silage	Barley	Grass	Grass	Grass	Wheat
Yield	100 tons/ha	c/ha	25	0	45	150	40	200	200	200	45
	130 tons/ha	c/ha	30	0	50	225	45	350	350	350	50
Price		UAH/t	19000	0	8600	2500	7000	2000	2000	2000	8600
Seeds	norm.	kg/ha	20	0	250	50	200	160	15	15	250
	price	UAH/kg	120	0	9.2	24	6	7.5	7.5	7.5	9.2
Fertilizers		t/ha	100	0	0	100	0	0	0	0	0
	price	UAH	100	0	0	100	0	0	0	0	0
Charges		UAH	3600	0	3600	3000	3300	1500	1500	1500	3600
Oil and gas	disking	l/ha	40	0	40	40	40	40	40	40	40
	occupied	l/ha	20	0	20	20	20	20	20	20	20
	harvesting	l/ha	20	0	20	20	20	20	20	20	20
	price	UA/l	18	0	18	18	18	18	18	18	18

Source: developed by the author

Table 2

The element of the model “Annual balance”, initial model

Crops	Area(ha)	Crop capacity (centner/ha)	Harvest (ton)	Cost (th. UAH)
Sunflower	529.255	25	13231.4	251396
Fallow	320.285	0	0	0
Wheat 1	404.725	45	18212.6	156629
Silage	432.085	150	64812.7	162032
Barley	401.475	40	16059	112413
Grasses 1	422.525	200	84505	169010
Grasses 2	396.995	200	79399	158798
Grasses 3	617.295	200	123459	246918
Wheat 2	336.74	45	15153.3	130318
Total	3861.38		414832	1.38751*10 ⁵

Source: developed by the author

use of certain crops in the rotation, and the extension of certain areas up to the most profitable crops at any time (Figure1).

The element of the model Area by crop” shown on Figure 1, gives us the opportunity to see the planned area under a particular crop for the past ten years. This visibility allows you to optimize space by years and crops.

Organization of the system of crop rotation in the farms is inextricably linked to the definition of a rational structure of sown areas. Thus, it is necessary to ensure the production of goods in such quantity to fulfill contractual obligations for the sale of products and to provide on-farm needs (seed fund, natural wages fund, forage fund, catering fund, insurance fund, the marketing, repayment of loans to other farms etc.).

The main measure to stop and prevent the development of negative processes and the crisis in agriculture is scientifically justified placing of crops in crop rotation. With their use the land and fertilizers are used more productively, the potential of plant varieties is implemented better, weed infestation is reduced, the impact of pests and diseases on crops is reduced with the minimal use of chemicals [10].

The element of the model “Needed fertilizers”, shown in Figure 2, allows you to make changes in the rates of application of fertilizers according to the chosen scenario.

While applying fertilizers they differentiate the need of plants in fertilizers and economic-valid application of fertilizers. When calculating according to plant needs in fertilizers they rely on takeaway and

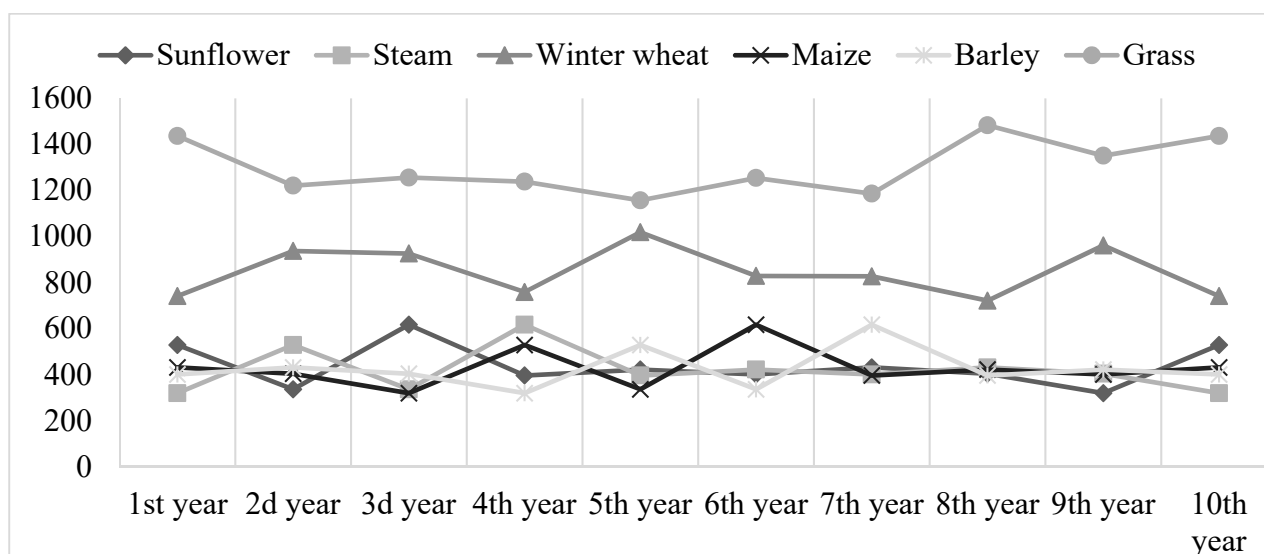

Fig. 1. The element of the model “Area by crops”

Source: developed by the author

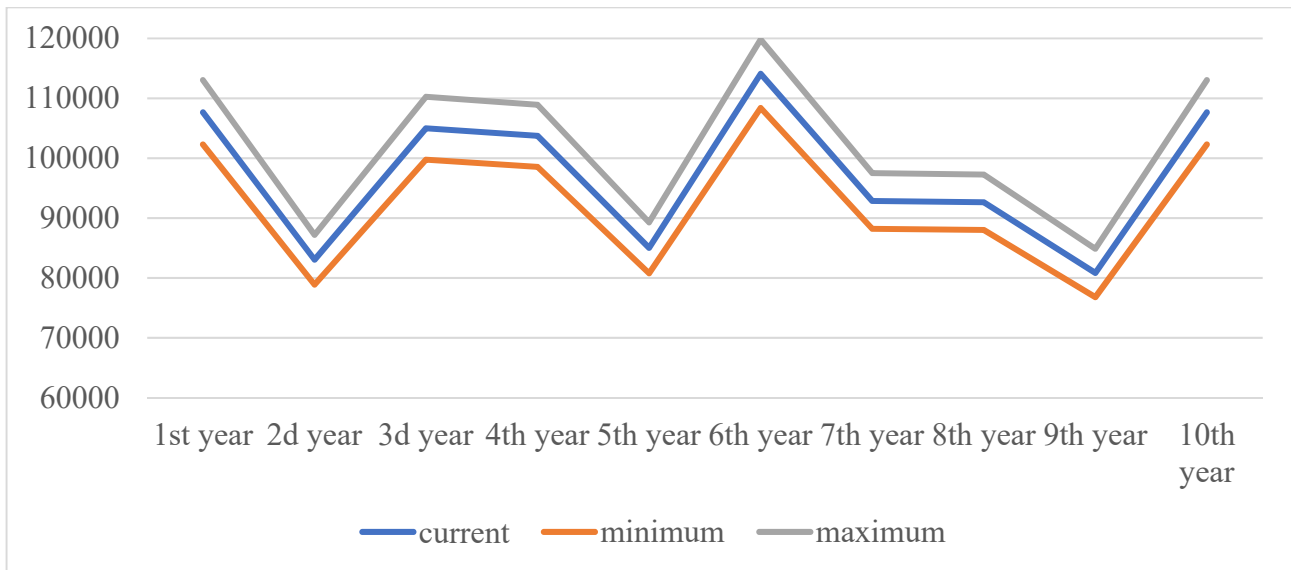

Fig. 2. The element of the model “Needed fertilizers”

Source: developed by the author

needs of plants of active substances in view of their reserves in the ground (residual effect of application of fertilizers under the crop-predecessor is also considered). In calculating the economic-valid applying of need for fertilizers they determine the amount of active ingredients required to compensate the damage caused to the balance of active substances in the soil when growing certain crops. In business and economic calculations it is always advantageous to reflect separately the removal of active ingredients by the by-products (straw) so that in the calculation practice it could be possible to cover different processes (plowing or harvesting straw). Removal of the active ingredients through parts of plants that remain in the field to facilitate is not considered and thus is equivalent to their return.

Properties and composition of local fertilizers of animal origin, i.e. manure, pus and liquid manure, adds to the complexity of their application through losses of nutrients. So, to apply this type of fertilizers there are certain rules:

- liquid manure. Pus, bird droppings cannot be applied into the arable land from November 15 to January 15, and into the pastures from December 5 to February 5;
- the direct plowing-in of the liquid manure, pus, poultry litter on rough fields helps to avoid losses of nitrogen. After harvesting of the main crop these fertilizers can be applied only under the field grasses, additional sowings, winter crops and only in an amount which shall not exceed 40 kg NH₄/ha or 80 kg of total nitrogen per hectare.

In our model the pictogram “fertilizer” allows to regulate the rate of application.

- close to the soil surface application of fertilizers into the moisture. Cool and windless weather helps to avoid weathering ammonia;
- areas with a high content of phosphate and potassium allow the application of local fertilizers of animal origin in the amount equal to the takeaway of nutrients by plants;
- on average on the farm the figure should not exceed 210 kg N/ha/year for grassland and 170 kg N/ha/year for arable land. Liquid manure during storage loses 10%, manure — 25% of the amount of nitrogen which was contained in organic matter. While applying up to 20% of the calculated total content of nitrogen is lost [11].

Example of calculation

Liquid manure obtained from 100 dairy cows (annual yield — 6000 kg milk) with youngsters:

- 100 × 166 kg of nitrogen = 16600 kg of nitrogen
- 10% losses during storing = 1660 kg of nitrogen
- 20% losses during application = 3320 kg of nitrogen

Amount of nitrogen after application = 11620 kg

For application of such amount we need the area, at list, 11620 kg: 170 kg/ha = 68.4 ha of arable land.

Due to the purposeful selection and breeding work the Poltava Region ranks 3rd among the regions of Ukraine by milk productivity of cows. Milk yield per cow (by the average number of cows) is 6154 kg (5426 kg in Ukraine). So, our farm should have about 5,650 dairy cows with a plume to provide 3,861 hectares with own organic fertilizers.

Table 3

The maximum possible location of animals in calculation per 1 hectare of pastures

Groups of animals	Type of organic fertilizer		
	Liquid manure	Manure + liquid manure	Manure of deep bedding
Dairy cows without calves (6000 kg milk)	2,5	2,8	3
Dairy cows with calves (6000 kg milk)	1,8	1,9	2,1
Cow separated from its calf	3,6	3,9	4,3
Calves up to 3 months	20,8	22,7	22,0
Heifer	6,2	6,8	7,4
Horses, 500–600 kg of live weight	6,0	6,5	7,1
Sheep + litter	11,3	14,5	15,9

Source: [6]

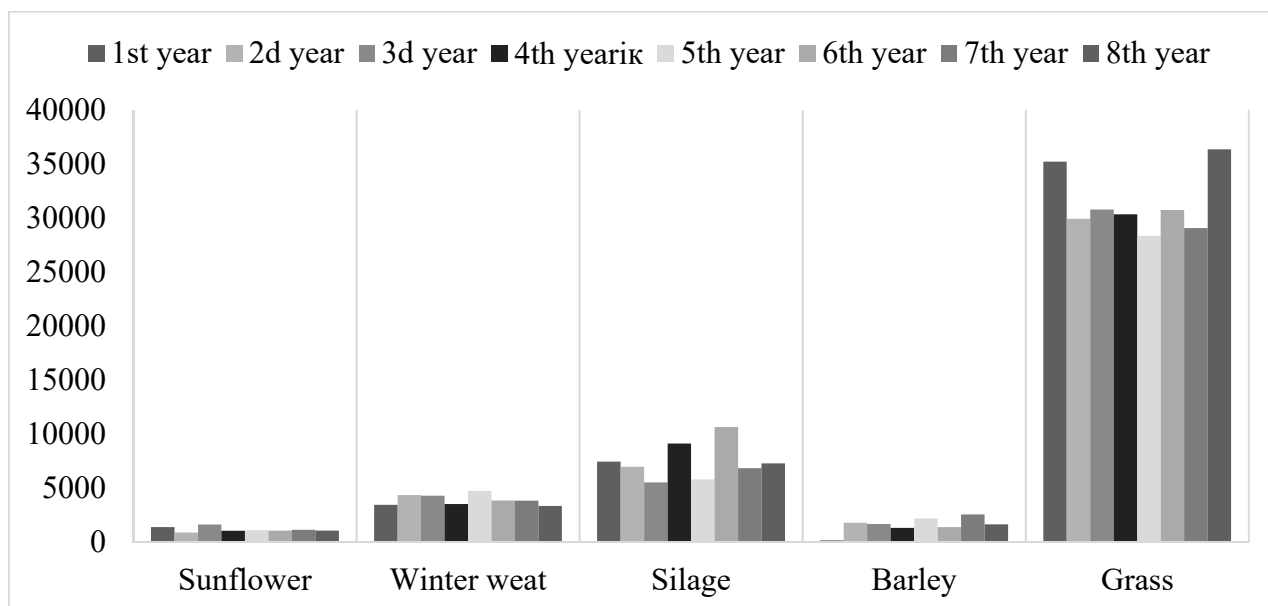

Fig. 3. The element of the model “Yield”

Source: developed by the author

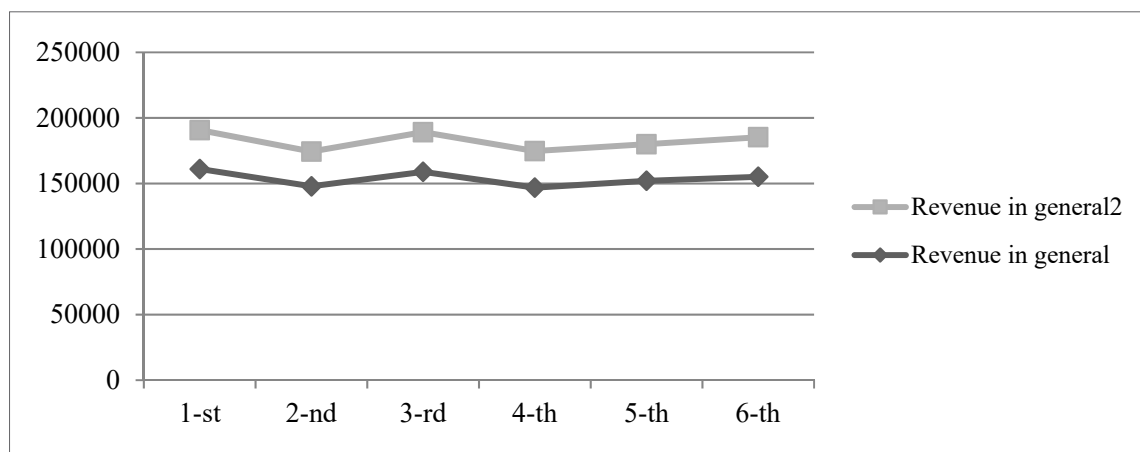

Fig. 4. The element of the model “Revenue and expenses”

Source: developed by the author

In the table 1 groups of animals and their maximum population per 1 hectare in the pasture farms are presented.

According to the above-mentioned examples of calculations and tables, the can do recalculation of the maximum and minimum possible population of various groups of animals for retention.

The element of the model “Yield”, displayed in Figure 3 represents the planned total yield for each crop in years. As in previous sheets, using the pictogram “Fertilizer” we have the opportunity to choose any scenario for fertilization from the minimum to the maximum and thus to obtain the gross yield — the minimum possible, optimum and maximum — for this or that crop of crop rotation. Also, this sheet allows you to quickly calculate the yield for each of the grown crops.

The element of the model “Revenue and expenses” shown in Figure 4, enables on the basis of rates of return and expenses carefully review them and evaluate

from the point of view of the suitability of possible alternative ways of development of the enterprise. At the same time, the integrity and objectivity of facts, the responsibility during consequence analysis, creativity and a certain persistence in the implementation of decisions are important requirements.

Insights from this study and perspectives for further research in this direction. To ensure the efficient management of the market of products of organic farming we need information and its detailing, which helps the formation of decisions adequate to the situation and management tasks. As evidenced by the analysis, the over-saturation of information, as well as its lack, complicates the processing of information flows about the state and prospects of development of the market of products of organic agriculture for the preparation, adoption and implementation of appropriate management decisions. Therefore, our proposed model is easy to use and easy to understand for practitioners involved in organic farming.

References/Література

1. Dukhnitskiy B. V. (2019) Svitoviy rynek organichnoii productcii ta Ukraina [World Organic Market and Ukraine]. *Economika APK*. Vol. 8. P. 88.
2. Artysh V. I. (2017) Vyrobnytstvo ta realizatsiya organichnoyi productciyi v sviti. [Production and sales of organic products in the world]. *Economika APK*. Vol. 3. P. 82.
3. Dudar O. T. (2012) Rozvytok organichnogo agrovyrobnitstva v Ukraini [Development of organic agricultural production in Ukraine]. *Economika APK*. Vol. 3. PP. 121–126.
4. Klynitska O. S. Sokolova A. A. (2017) Faktoty ta osoblyvosti tsinoutvorennya na organichnu productsiyu [Factors and features of pricing for organic products]. Zhytomir: ZHNAU. PP. 358–363.
5. Krugliak O. V. (2017) Organichne vyrobnytstvo v pleminnomu molochnomu skotarstvi [Organic production in dairy cattle breeding in Ukraine]. *Economika APK*. Vol. 5. p. 33.
6. Computation meets knowledge. 2014. URL: <http://www.wolfram.com>.
7. Vyrobnycha ekonomika: navchalnyy posibnyk [Production economy: textbook] / reviced by V. P. Halushko, H. Shtryobel. Vinnytsia: Nova knyga, 2005, 400 p.
8. Beckman K., Brecker Y. and others. Farmer: a professional level. Sumy: University book, 2014. Vol. 2. 601 p.
9. Durst L., Wittmann M. The Feeding of farm animals / ed. I. Ibatullin. Vinnitsa: Novaknyga, 2003. 384 p.
10. Labenko O., Perederiy N. Environmental impact of agriculture in Ukraine. 2016. URL: <http://ima.hswt.de/en/editions>.
11. Beckman K., Brecker Y. etc. Farmer: a basic level. K.: INTAS, 2014. Vol. 1. 625 p.

Бугай Надія Олександрівна

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри аудиту

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Бугай Надежда Александровна

кандидат экономических наук, доцент,

доцент кафедры аудита

Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана

Bugay Nadia

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Auditing

Kyiv National Economics University named after Vadym Hetman

ORCID: 0000-0003-4670-935X

DOI: 10.25313/2520-2294-2019-12-5500

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ТА ОБ'ЄКТИВНІ КРИТЕРІЇ КОНТРОЛЮ ЯКОСТІ АУДИТОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

СОВРЕМЕННЫЕ АСПЕКТЫ И ОБЪЕКТИВНЫЕ КРИТЕРИИ КОНТРОЛЯ КАЧЕСТВА АУДИТОРСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

MODERN ASPECTS AND OBJECTIVE CRITERIA OF AUDIT QUALITY CONTROL

Анотація. Серед економічних інститутів, що регулюють взаємовідношення суб'єктів підприємницької діяльності, важливе місце займає інститут аудиту, головною метою якого є забезпечення контролю над достовірністю інформації, відображеної в бухгалтерській та податковій звітності. Інформація з використання господарських ресурсів, грошових коштів, порядок здійснення господарських операцій господарюючими суб'єктами можуть бути об'єктивно підтверджені незалежною особою – аудитором. В сучасних умовах аудиторська діяльність перетерплює певну трансформацію: сповільнюється зростання прибутку від надання аудиторських послуг, змінюється їх структура, відбувається диференціація ринку. Перспектива розвитку самого аудиту як науки й практики укладається в наближенні до принципів, закріплених у міжнародних стандартах аудиту. Однак цього недостатньо. У вітчизняній науці необхідні нові наукові підходи до теорії й практики розвитку аудиту, а також потреба їх інтеграції в певну його комплексність, спрямовану на підвищення якості аудиту.

Однією з найважливіших функцій інституту аудиту є контроль якості фінансової інформації для публічного доступу суспільно значимих господарюючих суб'єктів, а однією з можливих дисфункцій – підтвердження неякісної фінансової інформації про результати діяльності тих самих господарюючих суб'єктів. Усунення та запобігання в майбутньому цієї дисфункції можливо тільки при введенні ефективного механізму контролю якості аудиту. Такий механізм дозволяє знизити інформаційні ризики та забезпечити довіру не тільки до професійної думки аудитора про достовірність фінансової інформації, але й довіру серед учасників економічного співтовариства. Найважливішим інструментом забезпечення якості роботи аудиторів є діючий контроль якості аудиторських послуг. У даній статті викладено певні сучасні аспекти та об'єктивні критерії контролю якості проведення аудиту, висвітлені основні проблемні питання теоретичного і практичного характеру. Все це зумовлює актуальність обраної теми, викладення матеріалу статті, висновки і пропозиції ґрунтуються на міжнародному досвіді, аналітичних дослідженнях вітчизняних і зарубіжних науковців.

Ключові слова: аудит, контроль якості, аудиторська діяльність, оцінка, зовнішній і внутрішній контроль якості.

Аннотация. Среди экономических институтов, регулирующих взаимоотношения субъектов предпринимательской деятельности, важное место занимает институт аудита, главной целью которого является обеспечение контроля над достоверностью информации, отражаемой в бухгалтерской и налоговой отчетности. Информация по использованию хозяйственных ресурсов, денежных средств, порядок осуществления хозяйственных операций хозяйствующими субъектами могут быть объективно подтверждены независимым лицом – аудитором. В современных условиях аудиторская деятельность претерпевает определенную трансформацию: замедляется рост прибыли от предоставления аудиторских услуг, меняется их структура, происходит дифференциация рынка. Перспектива развития самого аудита как науки и практики заключается в приближении к принципам, закрепленным в международных стандартах аудита. Однако этого недостаточно. В отечественной науке необходимы новые научные подходы к теории и практики развития аудита, а также необходимость их интеграции в определенную его комплексность, направленную на повышение качества аудита.

Одной из важнейших функций института аудита является контроль качества финансовой информации для публичного доступа общественно значимых хозяйствующих субъектов, а одной из возможных дисфункций – подтверждение некачественной финансовой информации о результатах деятельности самих хозяйствующих субъектов. Устранения и предотвращения в будущем этой дисфункции возможно только при введении эффективного механизма контроля качества аудита. Такой механизм позволяет снизить информационные риски и обеспечить доверие не только к профессиональному мнению аудитора о достоверности финансовой информации, но и доверие среди участников экономического сообщества. Важнейшим инструментом обеспечения качества работы аудиторов является действенный контроль качества аудиторских услуг. В данной статье изложены некоторые современные аспекты и объективные критерии контроля качества проведения аудита, освещены основные проблемные вопросы теоретического и практического характера. Все это обуславливает актуальность выбранной темы, изложение материала статьи, выводы и предложения основываются на международном опыте, аналитических исследованиях отечественных и зарубежных ученых.

Ключевые слова: аудит, контроль качества, аудиторская деятельность, оценка, внешний и внутренний контроль качества.

Summary. Among the economic institutions that regulate the relationship of business entities, an important place is occupied by the Institute of audit, the main purpose of which is to ensure control over the reliability of information reflected in accounting and tax reporting. Information on the use of economic resources, funds, the procedure for carrying out economic operations by economic entities can be objectively confirmed by an independent auditor. In modern conditions, audit activity undergoes a certain transformation: the growth of profit from the provision of audit services slows down, their structure changes, market differentiation occurs. The perspective of development of audit as a science and practice is to approach the principles enshrined in the international standards of audit. However, this is not enough. In domestic science, new scientific approaches to the theory and practice of audit development are needed, as well as the need to integrate them into a certain complexity aimed at improving the quality of audit.

One of the major functions of the audit institution is the quality control of financial information for public access to public interest entities, and one of the possible dysfunctions confirmation of poor financial information about the results of activities of business entities themselves. The elimination and prevention of this dysfunction in the future is possible only with the introduction of an effective audit quality control mechanism. Such mechanism allows to reduce information risks and to provide trust not only to professional opinion of the auditor about reliability of financial information, but also trust among participants of economic community. The most important tool to ensure the quality of auditors is effective quality control of audit services. This article describes some modern aspects and objective criteria for quality control of audit, highlights the main problematic issues of theoretical and practical nature. All this determines the relevance of the chosen topic, the presentation of the article, conclusions and proposals are based on international experience, analytical studies of domestic and foreign scientists.

Key words: audit, quality control, audit activity, evaluation, external and internal quality control.

Постановка проблеми. Проблеми, що існують в області контролю якості аудиторської діяльності, носять організаційний і методичний характер та обумовлені тим, що розвиток системи контролю якості аудиту відбувається поряд із становленням інститутів державного та суспільного нагляду за аудиторською діяльністю і саморегулювання аудиторської професії. Тому закономірно виникають

питання погодженості роботи цих інститутів у забезпеченні якості роботи аудиторів, проведення контрольних заходів і моніторингу контрольної діяльності. Такі питання повинні вирішуватися з урахуванням інтересів користувачів аудиторських послуг та інтересів професійного співтовариства рівною мірою. Нормативно-правове вдосконалення системи контролю якості аудиту не може

обійтися без визначення наукових основ контрольної діяльності в області забезпечення якості аудиту, а це означає, що поставлені питання вимагають свого науково-методичного вирішення. До них відносяться питання визначення поняття якості аудиту; співвідношення цілей, предмету й критеріїв контролю якості; взаємозв'язок суб'єктів і об'єктів контролю якості; методичного забезпечення контрольних заходів, розробка організаційних, методичних і технічних заходів контролю якості аудиту в державній саморегульованій сфері аудиторської діяльності, визначення проблем і перспектив розвитку контролю якості аудиту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суттєвий внесок у вивченні проблем аудиту, питань його організації та методики, контролю якості тощо зробили зарубіжні та вітчизняні вчені: Р. Адамс, Е. Арнс, Д. Лоббек, Ю. Данилевський, М. Білуха, Ф. Бутинець, Л. Кулаковська, О. Петрик [4], Ю. Піча, та ін.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на досить певне опрацювання даної теми, слід зазначити, що на даний момент в сфері контролю якості аудиту існують найбільш спірні та дискусійні питання і на їх обговоренні слід серйозно зосередитись. Проте єдиної думки про найбільш доцільний та оптимальний спосіб контролю якості аудиторської діяльності на даний момент не сформувалось. Розвиток аудиту в нашій державі та в інших країнах свідчить про те, що до аудиторів з боку користувачів висуваються досить високі вимоги. Зв'язано це з тим, що зниження інформаційного ризику можливо тільки при довірі до професіоналізму аудитора і якості його роботи. Тому, підвищення вимог до аудиту з боку користувачів і посилення конкуренції на ринку аудиторських послуг ставлять перед інститутом аудиту в Україні основне завдання — підвищення якості аудиту як інструменту забезпечення довіри серед учасників економічного співтовариства. Найважливішим елементом забезпечення якості роботи аудиторів є діючий контроль за якістю аудиторських послуг.

Постановка завдання. Метою даної наукової статті є висвітлення теоретичних, практичних аспектів та об'єктивних критеріїв контролю якості праці аудиторів на основі вивчення та узагальнення міжнародних й вітчизняних норм, стандартів, а також проблемних питань в даній сфері на сучасному етапі.

Результати дослідження. Процеси міжнародної інтеграції створення єдиного світового простору для користувачів фінансової звітності підприємств висувають нові вимоги до розвитку аудиту в Україні. Аудит як область практичної діяльності обумовлений

наступними діями: певними взаємовідносинами суб'єктів; впливом чинного законодавства, що виконується в рамках державної політики регулювання аудиторської діяльності, Міжнародних стандартів аудиту (МСА) та зарубіжного досвіду; наявністю різних видів аудиторської діяльності та їх трансформації. На теперішній час питання, які виникають в аудиторській діяльності будь-де в світі, носять інституційний характер і пов'язані з неефективністю функціонування інституту аудиту в цілому. Однією з найважливіших складових функціонування інституту аудиту є контроль якості фінансової інформації, яка має публічний формат, суспільно значних господарюючих суб'єктів, а однією з можливих порушень даної складової — підтвердження неякісної фінансової інформації про результати діяльності вищевказаних суб'єктів. Усунення і запобігання в майбутньому цих порушень можливо тільки при введенні в дію ефективного механізму контролю якості аудиту, який дозволить знизити інформаційні ризики і забезпечити довіру не тільки до професійної думки аудитора про достовірність фінансової інформації, а й довіру серед учасників економічного співтовариства.

Регулювання аудиторської діяльності в Україні взагалі, а також регулювання контролю якості роботи аудиторів зокрема, забезпечується певними нормативно-законодавчими актами, які мають нескладну ієрархічну структуру. А саме, на концептуальному рівні — Конституція України, Господарський кодекс України, Цивільний процесуальний кодекс, Податковий кодекс, Закон України «Про акціонерні товариства», Закон України «Про господарські товариства» тощо, де визначається реалізація економічної діяльності, зокрема, і діяльність аудиторів, основні умови та принципи відносин власності суб'єктів. На фундаментальному (спеціалізованому) рівні — Закон України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» та Міжнародні стандарти аудиту. Зокрема, Міжнародний стандарт контролю якості 1 (МСКЯ 1) «Контроль якості для фірм, що виконують аудити та огляди фінансової звітності, а також інші завдання з надання впевненості і супутні послуги» (International standard on quality control 1 Quality control for firms that perform audits and reviews of historical financial information, and other assurance and related services engagements) встановлює основні принципи і процедури організації системи контролю якості аудиту, оглядових перевірок звітної фінансової інформації та інших завдань щодо забезпечення впевненості та супутніх послуг, стверджує основні вимоги до системи внутрішньофірмового контролю

якості організацій, що надають аудиторські послуги. Міжнародний стандарт аудиту «Контроль якості аудиту фінансової звітності» (International standard on auditing 220R Quality control for audits of historical financial information) упорядковує питання організації контролю якості на рівні аудиторського завдання [2]. Також Кодекс етики професійних бухгалтерів МФБ, де регламентуються певні норми виконання аудиторських послуг, дії всіх суб'єктів аудиторської діяльності, їх тісна взаємодія з іншими економічними агентами, тощо. Третій рівень нормативно-правового забезпечення — це низка підзаконних регламентуючих документів, які забезпечують безпосередній контроль якості діяльності самих аудиторів, тобто визначають основні засади контролю якості аудиторських послуг, регламентують процедури їх забезпечення, узгоджують дії основних учасників зазначеного процесу та здійснюють постійний внутрішній моніторинг.

Отже, якість аудиторської діяльності — це ступінь необхідного і достатнього рівня проведення перевірки діяльності економічного суб'єкту у відповідності з дотриманням всіх законодавчих вимог в галузі аудиту, а також у відповідності з нормативно-правовими актами України, раціональністю організації процесу, застосуванням наукових, провідних методів і способів аудиту, швидкістю і повнотою інформаційного обслуговування. Вслід цього, об'єктом якості аудиту являється аудиторська перевірка, де її складовими є контакти з перевіряємим суб'єктом, іншими організаціями (перевірка документів, збір доказів і т.д.). Що стосується характеристик якості аудиту, це можна назвати властивостями аудиту як виду послуги, який відрізняється індивідуальністю, що ґрунтується на інтелектуальних здібностях осіб, які її надають. Характеристики якості аудиту виражаються такими суттєвими показниками як професіоналізм самих аудиторів, їх незалежність та сумлінність; повнота і деталізація внутрішньої документації, яка складається аудиторами, та стандартів внутрішнього регламенту, професіоналізм керівництва тощо. Головною метою управління якістю аудиту є забезпечення додержання його регламентованого рівня при застосуванні ключових методів аудиту. Підвищення якості відбувається за рахунок поліпшення методики та організації аудиторської перевірки та раціонального використання наявних ресурсів.

До основних завдань контролю якості аудиторської діяльності відносяться: упередження невірної оцінки аудиторського ризику, дотримання критеріїв якості аудиту, а також інтересів аудуючої особи та інших користувачів професійної думки аудитора.

Якість в аудиті є узагальненим контентом — результатом аудиторської перевірки. Думка аудитора, яка виражена в звіті незалежного аудитора, має відповідати наступним вимогам: повнота — кількість інформації в аудиторському звіті має бути лаконічною і, водночас, повною для оцінки стану суб'єкта; точність — думка аудитора повинна об'єктивно відображати дійсний ступінь відповідності звітності фактичної наявності активів, пасивів та фінансових результатів; корисність — аудиторський звіт стосується тільки питань по суті фінансово-господарської діяльності клієнта; оперативність — до встановленого терміну звіт має бути складено; доступність — думка аудитора надається в такому вигляді, який не потребує зайвої розгорнутості.

Першим кроком до забезпечення якості праці аудиторів є розробка та впровадження в аудиторську перевірку політики та процедур щодо контролю якості з боку аудиторської організації, тобто створення системи контролю якості. Взагалі, системний контроль якості аудиторської діяльності має бути спрямований на досягнення релятивної впевненості в тому, що проведений аудит задовольняє вимогам якості, які висувуються користувачами професійної думки аудитора. При цьому законодавчі й нормативно-правові акти України, які регулюють аудиторську діяльність, визначають обов'язковість функціонування системи внутрішнього та зовнішнього контролю якості аудиторських послуг незалежно від характеристики діяльності аудиторських організацій та індивідуальних аудиторів. Створення системи забезпечення якості аудиту здійснюється на підніжжі детального перспективного аналізу, прогнозування змін зовнішніх і внутрішніх умов. Розробка даної системи в аудиторській організації пов'язана з питанням оцінки необхідних критеріїв і факторів, що впливають на якість самого аудиту. Ця система повинна створювати впевненість в тому, що деяка аудиторська організація і її співробітники проводять аудит і надають професійні послуги відповідно до вимог законодавства України. Як вже зазначалось вище, система контролю якості аудиту включає в себе політику і процедури контролю якості аудиту, характер яких залежить від різних факторів, а саме: повноваження керівника аудиторської організації щодо забезпечення якості її роботи; етичні норми; прийняття нового клієнта та співробітництво з ним; кадрова робота; виконання завдання; моніторинг тощо. Керівництво аудиторської організації несе повну відповідальність за систему контролю якості аудиторських послуг, які надаються згідно вимог законодавчих та нормативно-правових актів, гарантує своєчасну видачу звіту незалежного аудитора.

Потрібно відзначити, що, проводячи оцінку контролю якості, дуже важливо виділити основні стратегічні і тактичні аспекти оцінки контролю якості аудиторської діяльності. Що стосується стратегічного підходу, то тут важливо досягти максимальної відповідності потреб користувачів аудиторських послуг при мінімальному рівні їх собівартості та досягнення оптимально високого рівня рентабельності самої аудиторської діяльності. А досягнення мети тактичного підходу повинно бути реалізовано за рахунок виконання певних заходів, що вживаються для вирішення стратегічних завдань, а також забезпечення відповідності якості наданих аудиторських послуг їх затвердженим критеріям. Питання оцінки якості в будь-якій сфері діяльності є неоднозначним. Можна говорити про деякі загальні підходи до оцінки якості різних об'єктів. Як правило, якість якого-небудь об'єкту оцінюють з точки зору відповідності його властивостей певним умовам, які вміщують: визначення поняття якості стосовно досліджуваного об'єкту; вибір критеріїв і показників якості; вибір методів оцінки якості. Стосовно аудиту фінансової звітності якість аудиту можна розділити на якість проведення аудиту та якість результатів аудиту. З вищевикладеного окреслюються наступні показники якості: дотримання вимог у сфері аудиту законодавства України; дотримання аудитором етичних норм; наявність достатніх професійних знань, практичних навичок аудитора, зайнятого в перевірці певної сфери діяльності суб'єкта господарювання; наявність достатніх та відповідних аудиторських доказів для виведення основної думки про достовірність/недостовірність інформації про діяльність економічного суб'єкта; економічна доцільність, тобто дотримання співвідношення «ціна-якість». Що стосується методів аудиторської перевірки, то спектр їх різноманітний і широко відомий в сфері аудиторської діяльності, але можна виділити такі, як: опитування — метод отримання первинної інформації про об'єкт аудиту у вигляді відповідей на запитання; спостереження — констатація факту, заснована на об'єктивному свідоцтві; доказ — дані, що підтверджують наявність або правдивість інформації; оцінювання — визначення ступеню виконання об'єктом аудиту всіх правил і вимог; аналіз — метод детальної перевірки об'єкту аудиту; фактичний і документальний контроль, експертна оцінка та ін.

В Україні питання оцінки контролю якості аудиторських послуг розглядаються на різних рівнях державою, професійними організаціями аудиторів і, безпосередньо, самою аудиторською організацією. Зовнішній контроль є державним та професійним, який регулюється законодавчо-нормативними ак-

тами, МСА, Кодексом етики професійних бухгалтерів МФБ, етичними нормами та здійснюється: на державному рівні — через уповноважені органи; на професійному рівні — через професійні організації аудиторів України. Що стосується внутрішнього (внутрішньофірмового) контролю, то він регулюється законодавчо-нормативними актами, МСА, Кодексом етики професійних бухгалтерів МФБ, етичними нормами й внутрішньофірмовими стандартами з аудиту та здійснюється керівництвом та співробітниками аудиторської фірми (індивідуальним аудитором).

Отже, згідно ст. 15 р. III Закону України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність», можна виокремити наступне: 1) усі аудитори та суб'єкти аудиторської діяльності підлягають суспільному нагляду; 2) відповідальним за здійснення суспільного нагляду за аудиторською діяльністю в Україні є Орган суспільного нагляду за аудиторською діяльністю. Орган суспільного нагляду за аудиторською діяльністю складається з Ради нагляду за аудиторською діяльністю (далі — Рада нагляду) та Інспекції із забезпечення якості (далі — Інспекція). Орган суспільного нагляду за аудиторською діяльністю в порядку, визначеному цим Законом, здійснює нагляд за виконанням Аудиторською палатою України делегованих їй повноважень [1]. Рада нагляду затверджує графік перевірок з контролю якості, що плануються до проведення Інспекцією разом з Аудиторською палатою України. Очевидно, що система контролю якості аудиторських послуг складається з політики та процедур, розроблених та впроваджених суб'єктами аудиторської діяльності відповідно до Міжнародних стандартів аудиту. Контроль якості аудиторських послуг суб'єктів аудиторської діяльності, які мають право проводити обов'язковий аудит фінансової звітності підприємств, що становлять суспільний інтерес, проводиться Інспекцією. Контроль якості аудиторських послуг суб'єктів аудиторської діяльності, які надають послуги із обов'язкового аудиту фінансової звітності (крім суб'єктів аудиторської діяльності, які мають право проводити обов'язковий аудит фінансової звітності підприємств, що становлять суспільний інтерес), проводиться Аудиторською палатою України, яка, в свою чергу, створює у своєму складі Комітет з контролю якості аудиторських послуг. Контроль якості аудиторських послуг суб'єктів аудиторської діяльності, які не надають послуги із обов'язкового аудиту фінансової звітності, здійснюється за їх власною ініціативою Аудиторською палатою України. Безпосередньо перевірки з контролю якості здійснюються інспекторами, які є посадовими особами Інспекції та працівниками

Комітету з контролю якості аудиторських послуг Аудиторської палати України.

Також, згідно ст. 52 р. IX в порядку, визначеному цим Законом, професійні організації аудиторів України мають право здійснювати незалежне оцінювання внутрішньої системи контролю якості суб'єктів аудиторської діяльності.

Проблема вдосконалення і розвитку зовнішнього й внутрішнього контролю пов'язана з об'єктивною необхідністю підвищення якості аудиту в цілях задоволення потреб суспільства в достовірній інформації про фінансовий стан організацій. Базуючись на вивченні наукових і практичних дослідженнях даної тематики можна сказати, що зовнішній контроль якості аудиту має більший пріоритет, ніж внутрішній. По-перше, він є незалежним по відношенню до керівництва аудиторської організації, а, значить, і є більш дієвим; по-друге, від якості проведення зовнішніх перевірок безпосередньо залежить і ефективність здійснення всередині фірми контролю самих аудиторських організацій. Зовнішній контроль являє собою систему організаційних заходів, методик, політики і процедур, що здійснюються державними органами і громадськими професійними об'єднаннями аудиторів для перевірки виконання аудиторськими організаціями законодавчих та нормативно-правових актів, Міжнародних стандартів аудиту, Кодексу етики професійних бухгалтерів МФБ, що регулюють аудиторську діяльність в Україні. Будь-яка аудиторська організація (індивідуальний аудитор) зобов'язані проходити зовнішній контроль якості своєї роботи, в тому числі надавати всю необхідну для перевірки інформацію та документацію, а також брати участь у здійсненні професійною організацією аудиторів, членами якої вони є, зовнішнього контролю якості роботи інших членів цієї організації.

Але і внутрішньофірмовий контроль є важливою і, певною мірою, основоположною категорією в загальній структурі контролю якості аудиту, повноваження якого покладено на самих співробітників аудиторських організацій. Він залежить від рівня професійної підготовки окремо взятого аудитора, а також від функціонуючої на фірмі системи контролю роботи самих аудиторів. Внутрішній контроль якості являє собою систему організаційних заходів, методик, політики і процедур, що здійснюються аудиторською організацією для перевірки її співробітниками виконання вимог, передбачених нормативними документами, що регулюють аудиторську діяльність в Україні, а також вимог правил та стандартів внутрішньофірмового регламенту. Також, згідно вимог Міжнародного стандарту контролю

якості 1 (МСКЯ) «Контроль якості для фірм, що виконують аудити та огляди фінансової звітності, а також інші завдання з надання впевненості і супутні послуги» у аудиторської фірми мають бути наступні елементи системи контролю якості: відповідальність керівництва за забезпечення контролю якості всередині фірми, етичні вимоги, прийняття клієнта і продовження співпраці з ним, а також прийняття конкретних завдань, трудові ресурси, виконання завдання та моніторинг. Ефективне функціонування системи контролю якості всередині самої аудиторської фірми є необхідною передумовою ефективної роботи аудиторської організації.

Найбільш суттєвими недоліками в роботі аудиторських організацій та індивідуальних аудиторів, виявленими проведеними за досліджуваний період перевірки та відзначаються експертами з питань аудиторської діяльності, виступають помилки в наступних областях: проведення аудиту фінансової звітності, складання аудиторського звіту, незалежність і професійна етика. За останній час виявлені порушення, більшою мірою, відносяться до звіту незалежного аудиту та інформації, що розкривається в цьому офіційному документі. Такими порушеннями є: недотримання вимог до форми, змісту, порядку підписання і подання аудиторського звіту; щодо використання в ході аудиту підтверджуючої інформації з зовнішніх джерел (зовнішніх підтверджень), яка використовується аудитором для отримання аудиторських доказів; до обов'язків аудитора з розгляду дотримання аудуємою особою вимог законодавчих та нормативно-правових актів у ході аудиту; стосовно вивчення інформації про пов'язані сторони; щодо дій аудитора з перевірки правомірності застосування аудуємою особою допущення про безперервність її діяльності при складанні фінансової звітності. Такі аудиторські перевірки є неспроможними, тобто аудитор приходять до неточного висновку в результаті аудиторської перевірки і надає помилковий звіт. Виникнення даної ситуації пов'язано з невірною оцінкою величини аудиторського ризику у аудуємої особи. А це тягне за собою певні порушення, які закінчуються штрафами і, внаслідок цього, притягнення до різних видів відповідальності.

У Кодексі професійної етики бухгалтерів виділяється такий вагомий принцип як професійна компетентність, який прямо пов'язаний з якістю роботи самих аудиторів. Останнім часом претензії до аудиторів помітно виросли в якості збільшення письмових звернень зі скаргами на несумлінних аудиторів. А підстава може бути такою: діє певна кількість невеликих організацій, які надають свої послуги по досить занижених цінах, іншими

словами — демпінг, і при цьому якість даних послуг залишає бажати кращого. Не менш активно поводяться і новостворені аудиторські фірми. А для таких фірм, які нещодавно отримали ліцензію і які ще не мають ні авторитету на цьому ринку діяльності, ні професійного досвіду, то єдиним доводом у переговорах із клієнтом для них може бути лише суттєво низька ціна. На фоні цього демпінгу продовжують своє існування на ринку аудиторських послуг так звані «чорні аудитори» — фірми, які одержують ліцензії на здійснення аудиторської діяльності, складають звіти, а потім зникають. Результат — завдання шкоди клієнту, вслід цього — підриє довіри до аудиторської діяльності, тобто відбувається її компрометація. А це недопустимо в правовій державі з розвинутою економікою.

Висновки. Таким чином, згідно викладеної вище інформації можна свідчити — питання контролю якості аудиту на сьогоднішній день досить актуальне. Вчені не можуть дати однозначного визначення цього поняття, виділити критерії якості аудиту; дотримання вимог законодавчих та нормативно-правових актів пов'язане з труднощами методичної та організаційної властивості в даній сфері; відсутність наскрізного жорсткого контролю за дотриманням обов'язкових вимог професійної аудиторської діяльності; відсутність єдиних показників оцінки результатів контрольних заходів; відсутність неформального підходу до проведення зовнішніх перевірок якості; порушення вимог до системи контролю якості в аудиторських організаціях, зокрема недостатня інформованість співробітників будь-якої аудиторської фірми про встановлені процедури внутрішнього контролю якості роботи і відсутність факту або документального підтвердження їх виконання; незначна опрацьованість реагування на скарги відносно діяльності аудиторів та аудиторських організацій,

що ускладнює процес проведення позапланових перевірок якості аудиту. Стосовно висококваліфікованості кадрів необхідно посилення законодавчих вимог до порядку сертифікації аудиторів, рівня знань і професійної підготовки; переліку дисциплін, знаннями з яких повинен володіти аудитор; вимог до безперервної освіти, оскільки підвищення норм до рівня знань, компетенцій та кваліфікації аудиторів створює необхідні передумови для їх якісної роботи [4].

Також треба зазначити, що фактично, на даний момент, законодавчі акти західних країн, Міжнародні стандарти аудиту є своєрідним джерелом правового регулювання професійної аудиторської діяльності на Україні, так як відбувається запозичення західних методів та механізмів проведення аудиту. Але це запозичення чиниться з деяким запізненням, внаслідок чого виникає певна невідповідність реально діючих правил і норм аудиторської діяльності в Україні міжнародним вимогам. У зв'язку з цим необхідно розробити вітчизняні стандарти аудиторської діяльності та вимоги до них, їх співвіднесення з існуючої вітчизняної системою бухгалтерського і податкового обліку, з урахуванням економічної і політичної ситуації в країні, вітчизняної професійної ментальності в даній сфері і, згодом, привести їх до міжнародного рівня. Однак, при всіх виявлених мінусах, необхідність проведення контролю якості аудиту залишається очевидною. Будь-який користувач фінансової звітності як всередині підприємства, так і за його межами, має бути впевнений в її достовірності, що багато в чому підтверджується звітом незалежного аудитора. Контроль якості аудиту, в свою чергу, дозволяє досягти вимог достовірності результатів професійної аудиторської перевірки та відповідності виконаних процедур чинному законодавству [3].

Література

1. Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність: Закон України від 21.12.2017 № 2258-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19> (дата звернення: 18.12.2019).
2. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг: видання 2016–2017 рр. Ч. 1. — 1142 с. URL: https://www.apu.net.ua/attachments/article/1151/2017_%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C1.pdf (дата звернення: 18.12.2019).
3. Бугай Н. О. Контроль якості праці аудиторів: теоретичний та практичний аспект. Економічний дискурс. 2018. № 3. С. 70–76.
4. Петрик О. А. Розвиток системи контролю якості аудиту в Україні. Тенденції розвитку обліку і аналізу як складових інформаційної системи менеджменту підприємства: Матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 29–30 лист. 2012). Тернопіль, 2012. С. 231–233.

References

1. Pro audyt finansovoji zvitnosti ta audytorsjku dijajlnistj: Zakon Ukrainy vid 21.12.2017 # 2258-VIII // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19> (data zvernennja: 18.12.2019).
2. Mizhnarodni standarty kontrolju jakosti, audytu, oghljadu, inshogho nadannja vpevnenosti ta suputnikh poslugh: vydannja 2016–2017 rr. Ch. 1. — 1142 s. URL: https://www.apu.net.ua/attachments/article/1151/2017_%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C1.pdf (data zvernennja: 18.12.2019).
3. Bughaj N. O. Kontrolj jakosti praci audytoriv: teoretychnyj ta praktychnyj aspekt. Ekonomichnyj dyskurs. 2018. — # 3. S. 70–76.
4. Petryk O. A. Rozvytok systemy kontrolju jakosti audytu v Ukraini. Tendenciji rozvytku obliku i analizu jak skladovykh informacijnoji systemy menedzhmentu pidprijemstva: Materialy II Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Ternopilj, 29–30 lyst. 2012). Ternopilj, 2012. S. 231–233.

Бурко Катерина Володимирівна

асистент кафедри бухгалтерського обліку

Вінницький національний аграрний університет

Бурко Екатерина Владимировна

ассистент кафедры бухгалтерского учета

Винницкий национальный аграрный университет

Burko Kateryna

Assistant of Accounting Department

Vinnitsia National Agrarian University

ORCID: 0000-0002-4321-1292

Буткалюк Аліна Миколаївна

студентка

Вінницького національного аграрного університету

Буткалюк Алина Николаевна

студентка

Винницкого национального аграрного университета

Butkaliuk Alina

Student of the

Vinnitsia National Agrarian University

DOI: 10.25313/2520-2294-2019-12-5443

ОБЛІКОВА ПОЛІТИКА ЩОДО ВИТРАТ НА ОПЛАТУ ПРАЦІ

УЧЕТНАЯ ПОЛИТИКА ПО РАСХОДАХ НА ОПЛАТУ ТРУДА

ACCOUNTING POLICY FOR PAYMENT OF WORK

Анотація. Оплата праці, як об'єкт обліку витрат, в значній мірі визначає собівартість готової продукції (робіт, послуг) суб'єктів господарювання. Так, як основні права і обов'язки з організації оплати праці, державою передані підприємствам, актуальним є питання щодо формування облікової політики в частині витрат на оплату праці.

Не зважаючи на суттєвий внесок українських вчених у дослідження теорії, методології обліку витрат на оплату праці, а також вивчення питань формування облікової політики підприємства в частині оплати праці, виникає необхідність удосконалення облікової політики підприємства щодо витрат на оплату праці, з урахуванням вимог сучасного господарювання та законодавства України.

Стаття присвячена дослідженню теоретичних засад та практики формування облікової політики підприємства в частині витрат на оплату праці. Проведено аналіз розкриття сутності облікової політики науковцями та в законодавчих актах України. Встановлено, що створення облікової політики на підприємстві є дуже трудомістким і відповідальним процесом, на який впливають як відсутність достатнього практичного досвіду управління в ринкових умовах, так і недостатнє законодавче врегулювання цього питання. Визначення основних завдань стає початковим етапом формування облікової в частині оплати праці. Чіткість роботи бухгалтерської служби в напрямку вирішення поставлених завдань залежить від ретельно організованого кадрового та інформаційного забезпечення. Узагальнено інформації про застосування рахунків

бухгалтерського обліку для обліку витрат на оплату праці. Запропоновано перелік основних елементів, щодо витрат на оплату праці, які мають бути відображені в Наказі про облікову політику підприємства.

Ключові слова: облік, праця, оплата праці, витрати, облікова політика, елементи облікової політики, наказ про облікову політику.

Аннотация. Оплата труда, как объект учета затрат, в значительной степени определяет себестоимость готовой продукции (работ, услуг) субъектов хозяйствования. Так, как основные права и обязанности по организации оплаты труда, государством переданы предприятиям, актуальным является вопрос по формированию учетной политики в части расходов на оплату труда.

Несмотря на существенный вклад украинских ученых в исследование теории, методологии учета затрат на оплату труда, а также изучение вопросов формирования учетной политики предприятия в части оплаты труда, возникает необходимость совершенствования учетной политики предприятия по расходам на оплату труда, с учетом требований современного хозяйствования и законодательства Украина.

Статья посвящена исследованию теоретических основ и практики формирования учетной политики предприятия в части расходов на оплату труда. Проведен анализ раскрытия сущности учетной политики учеными и в законодательных актах Украины. Установлено, что создание учетной политики на предприятии является очень трудоемким и ответственным процессом, на который влияют как отсутствие достаточного практического опыта управления в рыночных условиях, так и недостаточное законодательное урегулирование этого вопроса. Определение основных задач становится начальным этапом формирования учетной в части оплаты труда. Четкость работы бухгалтерской службы в направлении решения поставленных задач зависит от тщательно организованного кадрового и информационного обеспечения. Обзор информации о применении счетов бухгалтерского учета для учета расходов на оплату труда. Предложен перечень основных элементов, по расходам на оплату труда, которые должны быть отражены в Приказе об учетной политике предприятия.

Ключевые слова: учет, труд, оплата труда, расходы, учетная политика, элементы учетной политики, приказ об учетной политике.

Summary. Remuneration, as an object of cost accounting, largely determines the cost of finished goods (works, services) of economic entities. So, as the basic rights and obligations of the organization of remuneration, transferred to the state by the enterprises, the question of forming accounting policy regarding the costs of remuneration is urgent.

Despite the significant contribution of Ukrainian scientists to the study of theory, methodology of accounting for costs of pay, as well as the study of the formation of accounting policies of the company in terms of remuneration, there is a need to improve the accounting policy of the enterprise on the cost of remuneration, taking into account the requirements of modern management and legislation Of Ukraine.

The article is devoted to the research of theoretical principles and practice of forming accounting policy of the enterprise in terms of labor costs. The analysis of disclosure of the essence of accounting policy by scientists and in the legislative acts of Ukraine is carried out. Established that accounting policies at the enterprise is a very time consuming and responsible process, which is influenced by the lack of sufficient practical experience of management in market conditions and the lack of legislative regulation of this issue. Defining the main tasks becomes the initial stage of accounting in terms of remuneration. The clarity of the work of the accounting department in the direction of solving the set tasks depends on carefully organized personnel and information support. Information on the use of accounting accounts for accounting for wage costs is summarized. The list of the main elements, concerning the expenses for remuneration, which should be reflected in the Order on accounting policy of the enterprise is offered.

Key words: account, labor, remuneration, expenses, accounting policy, elements of accounting policy, accounting policy order.

Постановка проблеми. Економічне піднесення в країні неможливе без підвищення результативності праці, яке не може бути досягнуто без посилення стимулюючої ролі заробітної плати.

У системі сучасного бухгалтерського обліку питання, пов'язані з нарахуванням та виплатою заробітної плати, є надзвичайно важливими. Оплата праці на підприємстві є основним аспектом в його діяльності, адже вона виступає природним джерелом

доходу для працездатного населення та є формою індивідуального і колективного стимулювання.

Оплата праці, як об'єкт обліку витрат, в значній мірі визначає собівартість готової продукції (робіт, послуг) суб'єктів господарювання.

Зважаючи на те, що основні права і обов'язки з організації оплати праці, державою передані підприємствам, актуальним є питання щодо формування облікової політики в частині витрат на оплату праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суттєвий внесок у дослідження теорії, методології обліку витрат на оплату праці, а також вивчення питань формування облікової політики підприємства в частині оплати праці, проблем змісту, елементів, внутрішньої регламентації облікової політики здійснили українські вчені: О. А. Грішнова [14], А. В. Калина [12], А. М. Колот [13], М. І. Кутер [3], О. А. Подолянчук [24], О. Ф. Томчук [23], О. М. Юнацький [8] та інші.

Однак, через постійні зміни зовнішніх чинників, виникає необхідність удосконалення облікової політики підприємства, в тому числі і щодо витрат на оплату праці, з урахуванням вимог сучасного господарювання.

Мета дослідження. Метою статті є дослідження теоретичних засад та практики формування облікової політики підприємства в частині витрат на оплату праці.

Виклад основного матеріалу дослідження. У ринковій економіці для окремих підприємств характерною є підприємницька діяльність, яка пов'язана з новаторством, пошуком незайнятих ніш на ринку, орієнтацією на ефективність роботи і якість, нестандартністю підходів до справи і ризиком.

Вдалий вибір того чи іншого способу відображення інформації в обліку є важливою умовою управління сучасним підприємством. Основою побудови системи обліку на підприємстві є його облікова політика.

На думку науковців облікову політику можна визначити як один із основних документів, що встановлюють правила ведення бухгалтерського обліку на підприємстві [1, с. 14].

Дерій В. А. вважає, що під обліковою політикою слід розуміти офіційно затверджене на підприємстві надане державою йому право вибору, з урахуванням його цілей, специфіки діяльності підприємства та чинних правових актів, відповідних методик та форм, техніки ведення бухгалтерського обліку [2, с. 10].

Кутер М. І. зазначає, що облікова політика виникає тоді, коли бухгалтер, окрім констатації об'єктивних господарських процесів (наприклад, виплата грошових коштів), які не мають альтернативного підходу, починає робити припущення про наявність визначених умов або неіснуючих у дійсності подій (наприклад розрахунок фінансового результату або розподіл накладних витрат) з метою отримання інформації, необхідної передусім для аналізу ефективності роботи підприємства. Як тільки бухгалтер робить припущення і відображає не тільки очевидні факти, — зазначає М. І. Кутер, — виникає простір для ствердження, групових інтересів і, звичайно, облікової політики. Учасники господарського процесу, переслідуючи власні інтереси, ставлять перед

обліковим визначені цілі, які досягаються (або не досягаються) шляхом вибору облікової політики [3, с. 542–543].

За словами Бутинця Ф. Ф., причинами появи облікової політики в ринкових умовах є:

- альтернативні варіанти щодо організації і ведення бухгалтерського обліку, передбачені законодавчими документами;
- розширення видів діяльності та організаційно-правових форм суб'єктів господарювання;
- зміна ролі бухгалтера в господарському житті підприємства від простого реєстратора господарських операцій до активного його учасника [4, с. 41].

На сьогодні поняття «облікова політика» МСБО 8 «Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки» трактує, як конкретні принципи, основи, домовленості, правила та практика, застосовані суб'єктом господарювання при складанні та поданні фінансової звітності [5].

Відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», облікова політика — це сукупність принципів, методів і процедур, що використовуються підприємством для ведення бухгалтерського обліку, складання та подання фінансової звітності [6].

У листі Міністерства фінансів України «Про облікову політику» від 21.12.2005 р. № 31–34000–10–5/27793 облікова політика визначається на основі положень (стандартів) бухгалтерського обліку та інших нормативно — правових актів з бухгалтерського обліку і фінансової звітності [7].

На думку Юнацького М. О. [8, с. 159–163], облікова політика підприємства представляє собою комплексну концепцію, яка відображає систему регулювання бухгалтерського обліку, тому її визначення в законодавчих актах є надто вузькими та відображають лише частину завдань, які повинна виконувати облікова політика на підприємстві. Як цілісна системи, облікова політика має охоплювати всі аспекти (елементи) облікового процесу — теоретичний, методичний, технічний та організаційний (рис. 1).

Створення облікової політики на підприємстві є дуже трудомістким і відповідальним процесом, на який впливають як відсутність достатнього практичного досвіду управління в ринкових умовах, так і недостатнє законодавче врегулювання цього питання.

Основний документ, який визначає способи ведення бухгалтерського обліку, що використовуються при відображенні господарських операцій — це Наказ про облікову політику. У розпорядчому документі про облікову політику наводяться принципи, методи і процедури, які використовуються підприємством для ведення бухгалтерського обліку, складання подання фінансової

звітності та щодо яких нормативно-правовими актами з бухгалтерського обліку передбачено більш ніж один варіант, а також попередні оцінки, які використовуються підприємством з метою розподілу витрат між відповідними звітними періодами [9].

Важливим аспектом підготовки розпорядчого документа є узагальнення та вивчення нормативно-правових актів з бухгалтерського обліку і фінансової звітності, які регламентують формування облікової політики.

Сук Л. К. та Сук П. Л. зазначають, що основними нормативними документами, які забезпечують регламентацію бухгалтерського обліку в Україні, є такі документи, як Закон України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні», П(С)БО та НП(С)БО, План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій», Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку та інші [10, с. 30–31].

Організація оплати праці на підприємстві здійснюється на підставі: законодавчих та інших нормативних актів; галузевих (міжгалузевих), територіальних угод; колективних договорів; трудових договорів; грантів.

Згідно з П (С) БО 16 «Витрати» до складу елементу витрат «Витрати на оплату праці» включається заробітна плата за окладами і тарифами, премії та заохочення, матеріальна допомога, компенсаційні виплати, оплата відпусток та іншого невідпрацьованого часу, інші витрати на оплату праці [11].

Заробітна плата згідно зі ст. 1 Закону України «Про оплату праці» трактується, як винагорода обчислена, у грошовому виразі, яку за трудовим договором роботодавець виплачує працівникові за виконану ним роботу.

Вітчизняні науковці дають дещо інші трактування заробітної плати (табл. 1).

Поняття «оплата праці» використовують поряд з економічною категорією «заробітна плата». Оплата

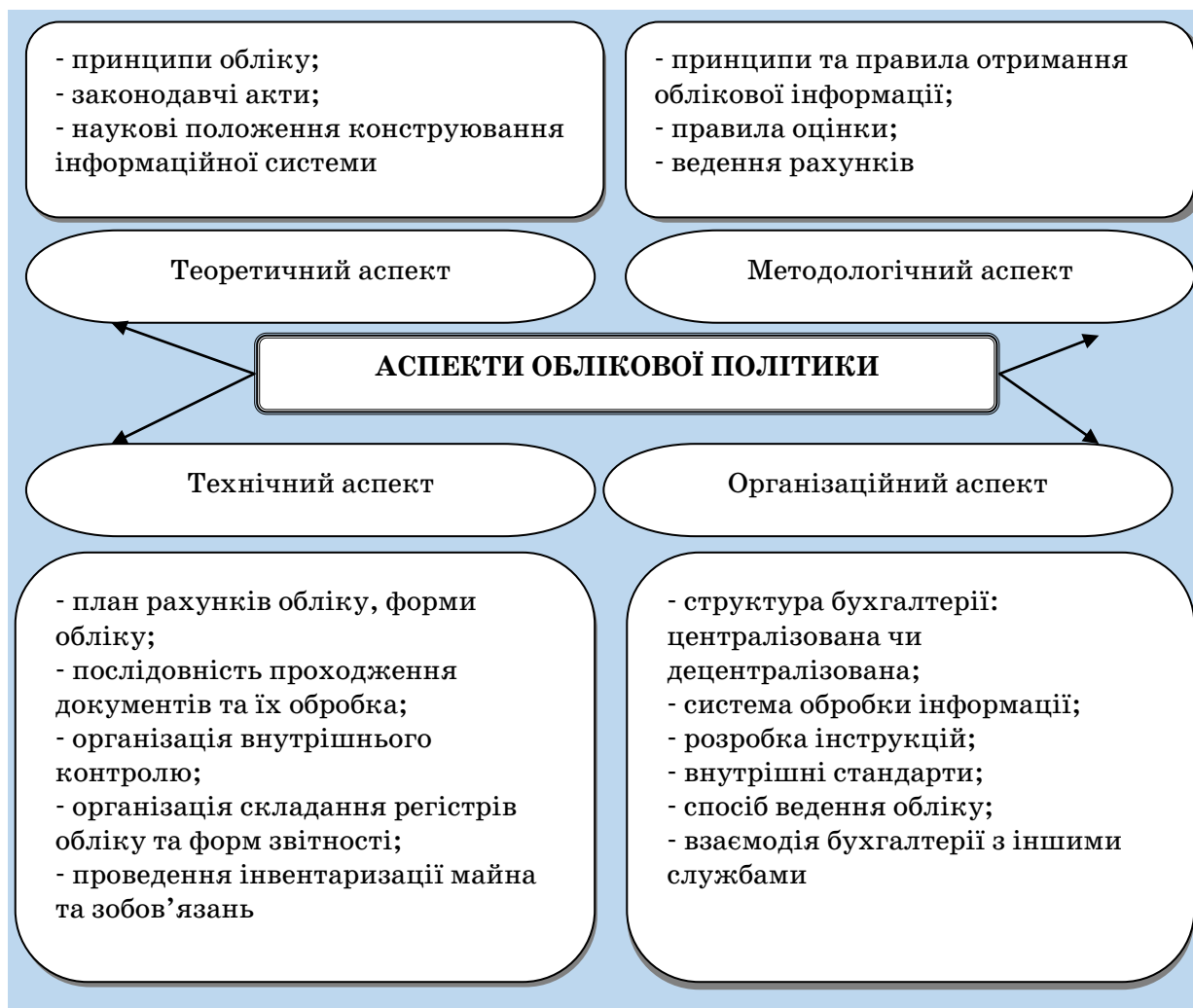

Рис. 1. Аспекти облікової політики

Джерело: [8]

Таблиця 1

Дослідження поняття «заробітна плата» у літературних джерелах

№ з/п	Автор	Визначення
1	А. Калина [12]	– частина доданої вартості у грошовій формі, яка в результаті його розподілу надходить працівникам залежно від кількості і якості затраченої ними праці
2	А. Колот[13]	– це елемент ринку праці, що є ціною, за якою найменший працівник продає послуги робочої сили
3	О.Грішнова [14]	– це елемент ринку праці, що складається в результаті взаємодії попиту на працю та її пропозиції й виражає ринкову вартість використання найманої праці.
4	Брезицька К.Ф. [15]	– це плата за працю, а її величина — це ціна праці, яка визначається на ринку праці в результаті взаємодії попиту на конкретні види праці і її пропозицію.
5	Петрова І.Л. [16]	– винагорода, обчислена як правило, у грошовому виразі, яку за трудовим договором власник або уповноважений ним орган виплачує працівникові за виконану ним роботу.
6	Мочерний С.В. [17]	– це грошове вираження вартості і ціни товару робоча сила та частково результативності функціонування робочої сили.

праці як трудовий дохід працівника залежить від кількості та якості затраченої ним корисної праці, який виплачується роботодавцем у вигляді заробітної плати в грошовій або натуральній формі [18, с. 12].

Очеретько Л. М. стверджує, що систему оплати праці можна розглядати як комплексне поняття, що на рівні практичного використання містить види і форми заробітної плати, яка нараховується і виплачується працівнику за його працю відповідно до умов трудового договору [19].

На сьогоднішній день в країні найчастіше застосовують дві основні форми заробітної плати — відрядну і погодинну.

Відрядна заробітна плата — це форма, що заохочує збільшення обсягів виробництва продукту. Вона застосовується тоді, коли саме від інтенсивності праці робітника залежить обсяг виробництва і передбачає систему доплат за економію палива, енергії, сировини, матеріалів, за ефективне використання устаткування, за ставлення до праці, за ризик і т. ін. [20].

При погодинній формі заробітної плати мірою праці виступає відпрацьований час, а заробіток працівнику нараховується згідно з його тарифною ставкою чи посадовим окладом за фактично відпрацьований час.

Елементи облікової політики щодо виплат працівникам регламентуються Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 26 «Виплати працівникам». До складу поточних виплат, що згадуються в П(С) БО 26, належать будь-які виплати працівникам, які вказані в Інструкції зі статистики заробітної плати та в Законі України «Про оплату праці» і які підприємство планує здійснити в найближчі 12 місяців.

Організація обліку оплати праці має бути цілісною, єдиною системою взаємопов'язаних, взаємоузгоджених способів і методів обліку, які охоплюють

увесь комплекс облікових процедур з виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації.

Початковим етапом формування облікової політики оплати праці є визначення основних завдань (рис. 2).

Чіткість роботи бухгалтерської служби в напрямку вирішення поставлених завдань залежить від ретельно організованого кадрового та інформаційного забезпечення. Формування складових обліку оплати праці (рис. 3) на підприємстві забезпечує вирішення ряду поставлених задач.

Планом рахунків бухгалтерського обліку [22], узагальнення інформації про розрахунки за виплатами працівникам передбачено здійснювати на синтетичному рахунку 66 «Розрахунки за виплатами працівникам». На рахунку 81 «Витрати на оплату праці» узагальнюється інформації про витрати на оплату праці за звітний період. За дебетом цього рахунку відображається сума визнаних витрат на оплату праці, а за кредитом — списання.

Томчук О. Ф. та Машевська А. А. вважають, що розширення аналітичних рахунків з обліку витрат на оплату праці дасть можливість краще здійснювати контроль над виконанням плану виробництва, збільшити продуктивність праці та раціонально здійснювати розподіл коштів на оплату праці за виконану роботу [23, с. 459].

Для будь-якого суб'єкта господарювання поточні виплати працівникам підприємства у вигляді заробітної плати є витратами, які мають бути обов'язково підтверджені первинними документами, кожен з яких має певні особливості у його заповненні. Документи існують як типових та і нетипових форм, на кожний з яких затверджується графік документообігу керівництвом підприємства. Основними розпорядчими документами

відносно особового складу є: наказ (розпорядження) про прийом на роботу, наказ (розпорядження) про переведення на іншу роботу, наказ (розпорядження) про надання відпустки, наказ (розпорядження) про припинення трудового договору (контракту).

Наказ про облікову політику — це фактично внутрішній «нормативний» документ для регулювання бухгалтерського обліку. Саме з нього бухгалтер (а також і контролери при перевірці) черпають інформацію про обраний метод нарахування амортизації, спосіб створення резерву сумнівних боргів, вартісну межу для малоцінних необоротних матеріальних активів тощо.

В Наказі про облікову політику в частині обліку оплати праці необхідно відображати усі принципи питання, враховуючи методи стимулювання відповідальність за визначення яких, згідно з законодавством, покладена на власника підприємства. Основними з них є:

- 1) визначення форм, систем, розмірів заробітної плати та інших виплат;
- 2) встановлення системи заохочення та преміювання працівників;
- 3) встановлення системи нормування праці;

4) організація документування праці та її оплати та інші [4].

Також у Наказі про облікову політику підприємства необхідно передбачити: форми і системи оплати праці; порядок створення резервів на виплату відпусток; форми кадрової документації та документування операцій з оплати праці; порядок внесення змін в організації праці.

Таким чином, в обліковій політиці підприємства з оплати праці мають бути відображені:

- організаційні складові (перелік осіб, відповідальних за ведення обліку оплати праці, та їх посадові інструкції; перелік центрів витрат та сфер відповідальності; комерційна таємниця та порядок її захисту; система внутрішнього контролю);
- методичні складові (системи і форми оплати праці, що застосовуються на підприємстві; перелік робіт, які підлягають нормуванню; порядок визнання нарахованої суми виплат за поточними зобов'язаннями; порядок нарахування виплат за невідпрацьований час, премій та інших заохочувальних виплат; варіант обліку витрат з використанням рахунків всіх класів (0–9); з використанням рахунків всіх

Рис. 2. Завдання формування облікової політики в частині оплати праці

Джерело: власна розробка

класів, крім рахунків класу 8 «Витрати за елементами»; з використанням рахунків всіх класів, крім рахунків класу 9 «Витрати діяльності»); перелік об'єктів витрат та об'єктів калькулювання);

- технічні складові (робочий план рахунків у розрізі центрів витрат та центрів відповідальності; форми первинних документів по розрахунках з оплати праці; облікові реєстри; схеми (графіки) документообороту; вибір технології обробки облікової інформації; склад, порядок і строки подання внутрішньої звітності; порядок проведення інвентаризації зобов'язань з оплати праці).

Також ми підтримуємо думку, що елементами облікової політики в частині оплати праці та виплат працівникам повинні бути лише ті, що визначають альтернативні варіанти системи обліку та формування звітності: рахунки, субрахунки, рахунки другого та третього порядку; перелік власно розроблених форм первинних документів для формування управлінської звітності; графік документообороту; створення резерву для відшкодування витрат на виплату відпусток. Усі приведені елементи можна відображати по змісту розпорядчого документу про облікову політику або ж виносити як додатки до нього [24, с. 70].

Висновки. Витрати на оплату праці є основним фактором, який впливає на ефективну діяльність

підприємства в різних галузях. Підприємствам надається право у визначенні розмірів і порядку оплати праці, застосуванні різних виплат компенсаційного й стимулюючого характеру, наданні додаткових трудових і соціальних пільг. Витрати на оплату праці є неоднорідними, тому для задоволення управлінських потреб класифікуються за різними ознаками.

Організація обліку праці та її оплати є складною ділянкою роботи. Від організації обліку оплати праці залежить якість, правдивість, справедливність, повнота і своєчасність розрахунків з персоналом з оплати праці, формування собівартості продукції та кінцевого фінансового результату діяльності суб'єкта господарювання. Бухгалтерський облік витрат на оплату працівників повинен не тільки відображати дотримання особистих інтересів працівників, але й держави. Тому надзвичайно важливим є обґрунтований підхід до формування облікової політики щодо витрат на оплату праці. У Наказі про облікову політику підприємства мають бути відображені такі основні елементи як: форми і системи оплати праці; порядок створення резервів на виплату відпусток; методи стимулювання; форми кадрової документації та документування операцій з оплати праці; субрахунки та аналітичні рахунки.

Рис. 3. Складові обліку оплати праці

Джерело: сформовано на основі [21]

Література

1. Красноперова О. Л. Учетная политика организаций на 2004 год. Москва: ЗАО «Издательский Дом Главбух», 2003. 240 с.
2. Дерій В. А. Організація бухгалтерського обліку в підприємстві: курс лекцій. Тернопіль: Джура, 2003. 92 с.
3. Кутер М. И. Теория и принципы бухгалтерського учета. Финансы и статистика. 2000. С. 544.
4. Бутинець Ф. Ф., Войналович О. П. Організація бухгалтерського обліку. Житомир: Рута, 2009. 528 с.
5. Методичні рекомендації щодо облікової політики підприємств: Наказ Міністерства фінансів України від 27.06.2013 р. № 635. URL: http://195.78.68.18/minfin/control/uk/publish/article?art_id=382876&cat_id
6. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/996-14>
7. Про облікову політику: Лист Міністерства фінансів України від 21.12.2005 р. № 31-34000-10-5/27793. URL: http://195.78.68.18/minfin/control/uk/publish/article?art_id=58984&cat_id=34931
8. Юнацький М. О. Концептуальна основа формування облікової політики підприємства для цілей бухгалтерського. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2016. Вип. 6(3). С. 159–163.
9. Методичні рекомендації щодо облікової політики підприємств: Наказ Міністерства фінансів України від 27.06.2013 р. № 635. URL: http://195.78.68.18/minfin/control/uk/publish/article?art_id=382876&cat_id
10. Сук Л. К., Сук П. Л. Організація бухгалтерського обліку: підручник. К.: Каравела; Піча Ю. В., 2009. 624 с.
11. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати» від 13.12.1999 р. № 318, із змінами і доповненнями. URL: <https://zakon.help/law/318/>
12. Калина А. В. Економіка праці та соціально-трудова відносини. Київ: ДП «Видавничий дім «Персонал», 2009. 272 с.
13. Колот А. М., Грішнова О. А., Герасименко О. О. Економіка праці та соціально-трудова відносини. Київ: КНЕУ, 2009. 711 с.
14. Грішнова О. А. . Економіка праці та соціально-трудова відносини. Київ: Знання, 2009. 390 с.
15. Брезницька К. Ф. Аналіз сучасних систем оплати праці в зарубіжних країнах. Управління розвитком. 2011. № 8(105). С. 30–31.
16. Український ринок праці: особливості розвитку та ефективність функціонування: монографія За ред. д-ра екон. наук, проф. І. Л. Петрової. К.: Фенікс, 2010. 332 с.
17. Мочерний С. Економічна енциклопедія. У 3-х т. Т. 1 Редкол.: С. В. Мочерний. К.: Вид-во «Академія», 2008. 864 с.
18. Мельник Т. Г. Облік, аналіз та аудит праці і її оплати: авт. дис. на здоб. наук. ступ. канд. екон. наук за спец. 08.06.04. Бухгалтерський облік, аналіз і аудит. Київ, 2005. 18 с.
19. Очеретько Л. М., Багрій К. О. Удосконалення обліку витрат на оплату праці. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 23. С. 67–72.
20. Шило Ж. С., Поліщук О. Ю. Проблеми заробітної плати та вартості робочої сили в Україні. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/prvse/2010_1/45.pdf
21. Левченко О. П., Вороновська О. В., О. В. Синяєва О. В. Облікова політика сільськогосподарських підприємств. Мелітополь, 2017. 171 с.
22. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій від 30.11.1999 р. № 291. URL: <https://www.buh24.com.ua/plan-rahunkiv-buhgalterskogoobliku-aktiviv-kapitalu-zobovuzan-i-gospodarskihoperatsiy-pidpriemstv-i-organizatsiy/>
23. Томчук О. Ф., Машевська А. А. Контроль та управління витратами на оплату праці. Інфраструктура ринку. 2016. № 2. С. 457–461.
24. Подолянчук О. А. Облікова політика щодо заробітної плати. Облік і фінанси. 2018. № 1. С. 64–71.

References

1. Krasnoperova O. L. (2003). Uchetnaja polytyka orghanyzacyj na 2004 ghod [Accounting policies of organizations for 2004]. Moscow: Publishing House Glavbukh CJSC [in Russian].
2. Derij V. A. (2003). Orghanizacija bukhghaltersjkogho obliku v pidpryjemstvi [Organization of accounting in the enterprise]. Ternopil: Jura [in Ukrainian].
3. Kuter M. Y. (2000). Teoryja y pryncypy bukhghaltersjkogho ucheta [Theory and principles of accounting]. Moscow: Finance and statistics [in Russian].

4. Butynecj F. F. & Vojnalovych O. P. (2009). Orghanizacija bukhghaltersjkogho obliku [Organization of the accounting region]. Zhytomyr: Rue [in Ukrainian].
5. Metodychni rekomendatsii shchodo oblikovoi polityky pidprijemstv: Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 27 chervnia 2013 r. 635 [Guidelines for accounting policies of enterprises: Order of the Ministry of Finance of Ukraine No. 635 of June 27, 2013] (n.d.). URL: http://195.78.68.18/minfin/control/uk/publish/article?art_id=58984&cat_id=34931 [in Ukrainian]
6. Pro bukhghalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 16.07.1999 r. № 996-XIV [On Accounting and Financial Reporting in Ukraine: Law of Ukraine of July 16, 1999 № 996-XIV]. (n.d.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/996-14> [in Ukrainian]
7. Pro oblikovu polityku: Lyst Ministerstva finansiv Ukrainy vid 21.12.2005 r. № 31-34000-10-5/27793 [On accounting policy: Letter of the Ministry of Finance of Ukraine dated 21.12.2005 № 31-34000-10-5 / 27793] (n.d.). URL: http://195.78.68.18/minfin/control/uk/publish/article?art_id=58984&cat_id=34931
8. Yunatskyi M. O. (2016) Kontseptualna osnova formuvannia oblikovoi polityky pidprijemstva dlia tsilei bukhghalterskoho [Conceptual basis of accounting policies of an enterprise for accounting purposes]. Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove gospodarstvo — International economic relations and the world economy 6(3), 159–163.
9. Metodychni rekomendatsii shchodo oblikovoi polityky pidprijemstv: Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 27.06.2013 r. № 635J [Guidelines for accounting policies of enterprises: Order of the Ministry of Finance of Ukraine № 635 of June 27, 2013] (n.d.). URL: http://195.78.68.18/minfin/control/uk/publish/article?art_id=382876&cat_id
10. Suk L. K. & Suk P. L. (2009). Orghanizacija bukhghaltersjkogho obliku [Organization of accounting]. Kiev: Caravel [Ukraine].
11. Polozhennia (standart) bukhghalterskoho obliku 16 «Vytraty» vid 13.12.1999 r. № 318, iz zminamy i dopovnenniamy [Accounting Standard (Standard) 16 «Expenses» № 318 of December 13, 1999, as amended] (n.d.). URL: <https://zakon.help/law/318/>
12. Kalyna A. V. (2009). Ekonomika praci ta socialjno-trudovi vidnosyny [Labor economics and social and labor relations]. Kiev: Publishing House «Personnel» [in Ukrainian].
13. Kolot A. M. & Ghrishnova O. A. & Gherasymenko O. O. (2009). Ekonomika praci ta socialjno-trudovi vidnosyny. [Labor economics and social and labor relations]. Kiev: KNEU [Ukraine].
14. Ghrishnova O. A. (2009). Ekonomika praci ta socialjno-trudovi vidnosyny [Labor economics and social and labor relations]. Kiev: in Ukrainian.
15. Brezytska K. F. (2011) Analiz suchasnykh system opłaty pratsi v zarubizhnykh krainakh. Upravlinnia rozvytkom [Analysis of modern systems of remuneration in foreign countries. Development Management] [in Ukrainian]
16. I. L. Petrova (2010). [Ukrainskyi rynek pratsi: osoblyvosti rozvytku ta efektyvnist funktsionuvannia], 332. [in Ukrainian]
17. Mochernyi S. (2008) Ekonomichna entsyklopediia [Economic encyclopedia] Kiev: Academy. [in Ukrainian]
18. Melnyk T. H. (2005) ()Oblik, analiz ta audyt pratsi i yii opłaty [Accounting, analysis and audit of labor and its remuneration] Kiev: Accounting, analysis and audit. [in Ukrainian]
19. Ocheretko L. M. & Bahrii K. O. (2018) Udoskonalennia obliku vytrat na oplatu pratsi [Improvement in accounting for wage costs] Investment: practice and experience. [in Ukrainian]
20. Shylo Zh.S. & Polishchuk O. Yu. Problemy zarobitnoi platy ta vartosti robochoi syly v Ukraini. [Problems of wages and labor costs in Ukraine]. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/prvse/2010_1/45.pdf
21. Levchenko O. P. & Voronovska O. V. & O. V. Syniaieva O. V. (2017) Oblikova polityka silskohospodarskykh pidprijemstv [Accounting policies of agricultural enterprises] Melitopol. [In Ukrainian]
22. Plan rakhunkiv bukhghalterskoho obliku aktyviv, kapitalu, zoboviazan i hospodarskykh operatsii pidprijemstv i orhanizatsii vid 30.11.1999 r. № 291 [Plan of accounts of accounting of assets, capital, liabilities and business operations of enterprises and organizations from November 30, 1999 № 291]. URL: <https://www.buh24.com.ua/plan-rahunkiv-buhghalterskogoobliku-aktiviv-kapitalu-zobovyazan-i-gospodarskihoperatsiy-pidpriyemstv-i-organizatsiy/>
23. Tomchuk O. F & Mashevska A. A. (2016) Kontrol ta upravlinnia vytratamy na oplatu pratsi [Control and management of labor costs] Market infrastructure. [in Ukrainian]
24. Podolianchuk O. A. (2018) Oblikova polityka shchodo zarobitnoi platy [Payroll Accounting Policies] Accounting and Finance. [in Ukrainian]

Пашніна Анна Олександрівна
кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту
Рівненський державний гуманітарний університет

Пашнина Анна Александровна
кандидат экономических наук,
доцент кафедры менеджмента
Ровенский государственный гуманитарный университет

Pashnina Anna
PhD in Economics,
Docent of the Department of Management
Rivne State University of Humanities

DOI: 10.25313/2520-2294-2019-12-5431

ФОРМУВАННЯ ОБЛІКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УПРАВЛІНСЬКОМУ ОБЛІКУ В УМОВАХ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

ФОРМИРОВАНИЕ УЧЕТНОЙ ИНФОРМАЦИИ В УПРАВЛЕНЧЕСКОМ УЧЕТЕ В УСЛОВИЯХ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННО-КОМПЬЮТЕРНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

FORMATION OF ACCOUNTING INFORMATION IN MANAGEMENT ACCOUNTING IN THE CONDITIONS OF USE OF INFORMATION-COMPUTER TECHNOLOGIES

Анотація. У статті досліджено особливості формування облікової інформації за допомогою сучасних технологій, а саме за допомогою комп'ютерних інформаційних систем. Ефективність управління діяльністю підприємства значною мірою залежить від рівня інформаційного забезпечення його структурних підрозділів. Необхідну інформацію можна отримати з системи управлінського обліку, комп'ютеризація якого прискорить цей процес. Існує чимало думок про те, що облікова інформація як результат бухгалтерського обліку потрібна лише для складання звітності та її подання у відповідні державні органи, проте є і багато прихильників того, що без основи бухгалтерського обліку здійснювати управління підприємством неможливо. У статті розкрито останній аспект та запропоновано послідовність формування облікової інформації в управлінському обліку в умовах використання інформаційно-комп'ютерних технологій. Ефективність управління діяльністю підприємства значною мірою залежить від рівня інформаційного забезпечення його структурних підрозділів. Необхідну інформацію можна отримати з системи управлінського обліку, комп'ютеризація якого прискорить цей процес. Керівництво підприємства прагне швидше провести комп'ютеризацію обліку, в тому числі й управлінського, без чіткого розуміння, що саме повинна давати комп'ютеризована система. Не враховуються всі можливості системи, не дотримуються відповідності між можливостями конкретного програмного продукту та запитам користувачів. Інформаційно-комп'ютерні технології дозволяють отримати значний обсяг інформації, зокрема і надлишкової, тому в сучасних умовах першочерговим завданням стає не тільки забезпечення інформацією, але й її грамотна обробка. Усе це обумовлює необхідність описання чіткої послідовності комп'ютеризації управлінського обліку та формування управлінської звітності, узгодження документів, які формуються на кожному з етапів.

Ключові слова: облікова інформація, управлінський облік, комп'ютерні інформаційні системи, інформаційно-комп'ютерні технології, облікова система, комп'ютеризація управлінського обліку.

Аннотация. В статье исследованы особенности формирования учетной информации с помощью современных технологий, а именно с помощью компьютерных информационных систем. Эффективность управления деятельностью предприятия в значительной степени зависит от уровня информационного обеспечения его структурных подразделений. Необходимую информацию можно получить из системы управленческого учета, компьютеризация которого ускорит этот процесс. Существует немало мнений о том, что учетная информация как результат бухгалтерского учета нужна только для составления отчетности и ее представление в соответствующие государственные органы, однако есть и много сторонников того, что без основы бухгалтерского учета осуществлять управление предприятием невозможно. В статье раскрыт последний аспект и предложена последовательность формирования учетной информации в управленческом учете в условиях использования информационно-компьютерных технологий. Эффективность управления деятельностью предприятия в значительной степени зависит от уровня информационного обеспечения его структурных подразделений. Необходимую информацию можно получить из системы управленческого учета, компьютеризация которого ускорит этот процесс. Руководство предприятия стремится быстрее провести компьютеризацию учета, в том числе и управленческого, без четкого понимания, что именно должна давать компьютеризированная система. Не учитываются все возможности системы, не соблюдают соответствия между возможностями конкретного программного продукта и запросам пользователей. Информационно-компьютерные технологии позволяют получить значительный объем информации, в том числе и избыточной, поэтому в современных условиях первоочередной задачей становится не только обеспечение информацией, но и ее грамотная обработка. Все это обуславливает необходимость описания четкой последовательности компьютеризации управленческого учета и формирования управленческой отчетности, согласование документов, которые формируются на каждом из этапов.

Ключевые слова: учетная информация, управленческий учет, компьютерные информационные системы, информационно-компьютерные технологии, учетная система, компьютеризация управленческого учета.

Summary. The peculiarities of accounting information formation with the help of modern technologies, namely with the help of computer information systems, are investigated in the article. The efficiency of managing the activity of the enterprise largely depends on the level of information support of its structural units. You can get the information you need from a management accounting system that speeds up this process. There are many opinions that accounting information as a result of accounting is required only for the preparation of reports and its submission to the relevant government bodies, but there are many supporters that without the basis of accounting it is impossible to manage an enterprise. The last aspect is discussed and the sequence of forming accounting information in management accounting under the conditions of use of information and computer technologies is offered. The efficiency of managing the activity of the enterprise largely depends on the level of information support of its structural units. You can get the information you need from a management accounting system that speeds up this process. Business executives want to make computerized accounting, including management, faster, without clear understanding of what the computerized system should do. Not all system capabilities are taken into account, there is no correspondence between the capabilities of a particular software product and user requests. Information and computer technologies make it possible to obtain a considerable amount of information, including redundant ones, which is why, in the present conditions, not only providing information but also its competent processing is a priority task. All this necessitates the need to describe a clear sequence of computerization of management accounting and the formation of management reporting, the harmonization of documents that are formed at each stage.

Key words: accounting information, management accounting, computer information systems, information and computer technologies, accounting system, computerization of management accounting.

Постановка проблеми. Низький рівень управлінських рішень, передусім обумовлює недостатність оперативних та аналітичних даних бухгалтерського обліку, що повно відображають виробничий, економічний та фінансовий стан підприємства на конкретний момент ухвалення рішення різними структурними одиницями підприємства. Тому питання організації управлінського обліку з використанням можливостей інформаційних технологій на підприємствах не втрачає своєї актуальності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми організації обліку в умовах використання

комп'ютерних програм були предметом досліджень багатьох вчених, зокрема Ф. Ф. Бутинця [1], С. В. Івахненка [3; 4], А. Г. Загороднього [2] та ін. Однак ці питання залишаються актуальними й в теперішній час та потребують подальших досліджень і рекомендацій щодо їх вирішення.

Мета і завдання дослідження. Метою даної статті є дослідження особливостей формування облікової інформації в управлінському обліку в умовах використання інформаційно-комп'ютерних технологій.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку економіки користь від інформаційних тех-

нологій є очевидною, проте, незважаючи на це, існує ще чимало проблем щодо автоматизації діяльності підприємств та їх облікових підрозділів. Майже у 15% підприємств України облік неавтоматизований взагалі, або автоматизовані окремі його ділянки. Для ефективного впровадження інформаційної системи потрібно провести роботу з реорганізації та оновлення організації обліку на підприємстві. Не менш важливу роль у прийнятті рішень грає якість облікової інформації.

Якість облікової інформації — це сукупність суттєвих властивостей облікової інформації, що характеризують її відповідність своєму призначенню і висунутим до неї вимогам, а також здатність задовольняти потреби і запити користувачів. Крім того, це сукупність суттєвих властивостей, які кількісно оцінюються системою показників, що визначають ступінь задоволення потреб користувачів інформацією в ринкових умовах за оптимальних витрат на формування цієї інформації. Якість облікової інформації формується у процесі її створення і зберігається на всіх стадіях її руху по контуру управління [6, с. 373]. Облікова інформація повинна задовольняти конкретним потребам користувачів в залежності від рівня та характеру прийнятих рішень.

Незважаючи на наявні проблеми, результати впровадження ІС С. В. Івахненко оцінює як позитивні [3].

Існує чимало думок про те, що облікова інформація як результат бухгалтерського обліку потрібна лише для складання звітності та її подання у відповідні державні органи, проте є і багато прихильників того, що без основи бухгалтерського обліку здійснювати управління підприємством неможливо.

М. Л. Пятав переконаний, що всі цілі управлінського обліку можна досягнути тільки за допомогою бухгалтерського та податкового обліку [7]. Необхідно, крім цього, враховувати показники соціального та екологічного забезпечення, оскільки є недоліки в обліковій інформації (внаслідок бухгалтерського обліку), які заважають її використанню в цілях управління. Виділимо основні з них:

- неоперативність отримання даних (для управлінських цілей іноді потрібна більш оперативна інформація, ніж вона може бути сформованою у звіті; вихід — комп'ютеризація процесів з використанням сучасних інформаційних технологій; дані у системі проходять постійне оновлення, відтак отримані звіти будуть завжди містити достовірну та актуальну інформацію);
- методологія бухгалтерського обліку визначена нормативно-законодавчими актами і одноваріантна, обмеженість інформації через застосування

певних бухгалтерських методів, наприклад, методу подвійного запису (усі господарські операції фіксуються в бухгалтерській системі рахунків по дебету одного рахунку і кредиту іншого), обліку на позабалансових рахунках); система управлінського обліку може містити інформацію про факти господарської діяльності у різних інтерпретаціях та різних методах їх оцінки (переоцінка зобов'язань, активів, враховуючи фактор знецінення грошової одиниці);

- формат звітності відповідно до нормативно-законодавчих актів (форми стандартної звітності часто не відображають деталізованої інформації, яка потрібна управлінцю — КСБО дає можливість створення різноманітних звітів, на основі первинних документів, які мають можливість різного роду деталізації та сортування).

При розробці та впровадженні на підприємстві інформаційної системи у ній повинні бути враховані функції, які є основою не просто програмного продукту, а ІС управління підприємством загалом, а саме:

1. Інформаційна — забезпечення керівників усіх рівнів управління інформацією для поточного планування, контролю і прийняття рішень.

2. Комунікаційна — формування інформації, яка є засобами внутрішнього комунікаційного зв'язку між рівнями управління і різними структурними підрозділами одного рівня.

3. Контрольна — оперативний контроль та оцінка результатів діяльності внутрішніх підрозділів і підприємства загалом, у досягненні мети.

4. Прогнозна — перспективне планування і координування розвитку підприємства в майбутньому [5, с. 74].

Крім того, відсутність мотивації працівників, закріплення чітких обов'язків за ними призводить до того, що комп'ютеризація управлінського обліку та формування управлінської звітності відбувається суто формально.

Усе це обумовлює необхідність описання чіткої послідовності комп'ютеризації управлінського обліку та формування управлінської звітності, узгодження документів, які формуються на кожному з етапів. Проте передусім доцільно визначити можливі варіанти комп'ютеризації управлінського обліку, яка відбувається в контексті комп'ютеризації всієї інформаційної системи. Для того, щоб пов'язати інформаційні потоки між собою, на підприємстві можуть використовуватися різні варіанти (таблиця 1).

Вважаємо, що в сучасних умовах господарювання в основу системи управлінського обліку та формування управлінської звітності слід покласти підхід

Таблиця 1

Варіанти комп'ютеризації управлінського обліку

№ з/п	Варіант	Характеристика	Переваги	Недоліки
1.	Трансформація бухгалтерської звітності	Передбачає трансформацію готової фінансової звітності в управлінську	Незначні витрати на програмне забезпечення	Не підходить для великих багатопрофільних підприємств
2.	Єдина база даних	Використання єдиної інформаційної бази даних, до якої заносяться документи всіх структурних підрозділів підприємства	Дозволяє враховувати інтереси всіх користувачів	Значна вартість, високі вимоги до кваліфікації персоналу
3.	Трансформація проводок	Трансформація проводок з фінансового обліку в управлінський за заздалегідь визначеними правилами	Простота застосування	Підходить виключно невеликим підприємствам
4.	Використання декількох програм	Передбачає використання різних функціональних програм	Порівняно невисокі фінансові витрати, безпека даних, зручність для користувачів; покращена функціональність	Необхідність створення спеціальних механізмів експорту-імпорту даних

Джерело: побудовано автором

групування даних на основі кодування показників та господарських операцій. У запропонованих програмних продуктах на ринку інформація відображається відповідно до шифрів балансових рахунків та назв господарських операцій, для яких потім знову обираються шифри рахунків. Проте такий підхід не дозволяє узгодити показники між усіма

формами фінансової та управлінської звітності на підприємстві. Саме тому необхідно відображати рух об'єктів бухгалтерського обліку з використанням відповідних показників та кодів операцій (рис. 1).

Основним аргументом на користь упровадження комп'ютеризованого обліку на основі кодування показників та господарських операцій слугує наяв-

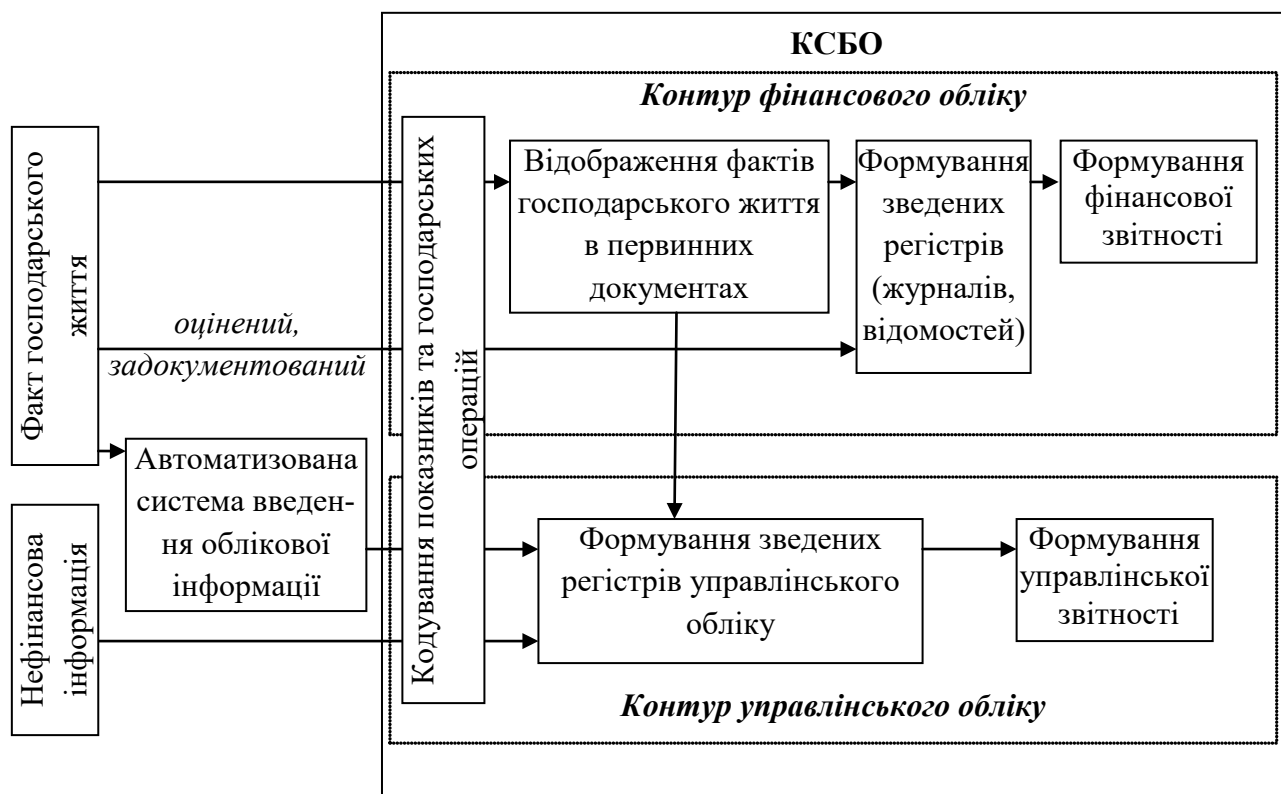

Рис. 1. Запропонована послідовність формування облікової інформації в управлінському обліку в умовах використання інформаційно-комп'ютерних технологій

Джерело: складено автором

ність відмінностей між складовими кореспонденцій в системі управлінського та фінансового обліку. Це пояснюється відмінностями в підходах до класифікації витрат в управлінському та фінансовому обліку, порядком списанням цих витрат, відмінним порядком визнання операцій.

Наведений підхід підходить для будь-якого підприємства різних форм діяльності та масштабів, зокрема і для підприємств хлібопекарної промисловості. Проте її побудова ускладнюється для підприємств значних розмірів, хоча в той же час її розробка дозволить в майбутньому більш ефективно використовувати всі наявні можливості.

Основним аргументом на користь запровадження комп'ютеризованого обліку на основі кодування показників та господарських операцій слугує наявність відмінностей між складовими кореспонденцій в системі управлінського та фінансового обліку. Це пояснюється відмінностями в підходах до класифікації витрат в управлінському та фінансовому

обліку, порядком списанням цих витрат, відмінним порядком визнання операцій.

Висновки. З метою удосконалення процесу комп'ютеризації управлінського обліку та формування управлінської звітності запропоновано перелік етапів його впровадження: 1) аналіз наявної системи управлінського обліку; 2) розробка методики ведення управлінського обліку; 3) запровадження системи управлінського обліку; 4) формування управлінської звітності. Наведені етапи мають свою специфіку залежно від галузі та виду діяльності, розмірів підприємства, фінансових можливостей та інформаційних запитів управлінського персоналу. Забезпечити стандартизоване внутрішнє регламентування впровадження системи управлінського обліку на кожному етапі для суб'єктів господарювання різних форм власності, обсягів діяльності є неможливим. Проте в умовах комп'ютеризації необхідним є дотримання методичних положень управлінського обліку для конкретного підприємства.

Література

1. Бутинець Ф. Ф. Теорія бухгалтерського обліку: [підручник] — [2-ге вид, доп. і перероб.]. Житомир: ЖІТІ, 2000. 640 с.
2. Загородній А. Г., Партин Г. О., Пилипенко Л. М. Бухгалтерський облік: основи теорії та практики: підручник — 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Знання, 2009. 422 с.
3. Івахненко С. В. Інформаційні технології в організації бухгалтерського обліку: наук. вид. Житомир, 2009. 416 с.
4. Івахненко С. В. Сучасні інформаційні технології управління підприємством та бухгалтерія: проблеми і виклики. Бух. облік і аудит: наук.-практ. журн. 2006. № 4. С. 52–58.
5. Інформаційні системи і технології в економіці / за ред. В. С. Пономаренко. Київ: Академія, 2002. С. 72–81.
6. Єршова Н. Ю. Якість облікової інформації: методичний підхід до оцінювання. Актуальні проблеми економіки. 2014. № 8(158). С. 368–374.
7. Пятков М. Л. Анализ бухгалтерской информации: его методы и возможности. URL: <http://www.buh.ru/document.jsp?ID=1462&breakIIrISCINDDIIDD1462DI=0#breakIIrISCINDDIIDD1462DI0>.

References

1. Butynets F. F. The Theory of Accounting: [textbook] — [2nd view, suppl. and recycling.]. Zhytomyr, 2000. 640 p.
2. Zagorodnii A. G., Partin G. O., Pilipenko L. M. Accounting: Foundations of Theory and Practice: Textbook — 2nd edition, revision. and add. Kiev: Knowledge, 2009. 422 p.
3. Ivakhnenkov S. V. Information technologies in accounting organization: Sciences. — Zhitomir, 2009. 416 p.
4. Ivakhnenkov S. V. Modern information technologies of enterprise management and accounting: problems and challenges. Buh. Accounting and Auditing: Research Practice. 2006. № 4. P. 52–58.
5. Information systems and technologies in economics / ed. V. S. Ponomarenko. Kiev: Academy, 2002. P. 72–81.
6. Ershova N. Yu. Quality of accounting information: a methodological approach to evaluation. Current problems of the economy. 2014. № 8 (158). P. 368–374.
7. Pyatov M. L. Analysis of accounting information: its methods and capabilities. URL: <http://www.buh.ru/document.jsp?ID=1462&breakIIrISCINDDIIDD1462DI=0#breakIIrISCINDDIIDD1462DI0>

Дзюбіна Андрій Васильович
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту організацій
Національний університет «Львівська політехніка»

Дзюбина Андрей Васильевич
кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры менеджмента организаций
Национальный университет «Львовская политехника»

Dzyubina Andriy
PhD in Economics, Associate professor
Lviv Polytechnic National University
ORCID: 0000-0002-2971-5830

DOI: 10.25313/2520-2294-2019-12-5414

ДОВІРА ЯК ФАКТОР НАЛАГОДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ МІЖ СУБ'ЄКТАМИ ЕЛЕКТРОННОГО РИНКУ

ДОВЕРИЕ КАК ФАКТОР НАЛАЖИВАНИЯ ЭФФЕКТИВНОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ МЕЖДУ СУБЪЕКТАМИ ЭЛЕКТРОННОГО РЫНКА

TRUST AS A FACTOR FOR MAKING EFFECTIVE INTERACTIONS BETWEEN THE E-MARKET PARTICIPANTS

Анотація. У статті проведено дослідження сутності довіри в електронному бізнесі як економічної категорії, з'ясовано що відсутність довіри або низький її рівень з боку споживача до онлайн-продавця є ключовим фактором, що знижує ймовірність заключення відповідної угоди з купівлі-продажу товару в мережі Internet. Виявлено, що складність прийняття свідомого рішення покупця про довіру або недовіру онлайн-продавцеві зумовлена насамперед неповнотою або недостовірністю інформації. Виокремлено основні переваги та недоліки електронного бізнесу, з'ясовано передумови що спонукають споживачів довіряти онлайн-продавцям. Окреслено проблеми, що постають перед суб'єктами електронного бізнесу у контексті довіри, основними з яких є невпевненість покупця у доцільності трансакції внаслідок неможливості безпосереднього огляду товару перед покупкою; відтермінування у часі між оплатою та отриманням товару; існування негативних очікувань споживачів щодо кондиційності товару, який буде отримано у момент доставки; відчуття покупцем залежності від наданої продавцем інформації, яка може бути недостовірною або неповною; ускладненість можливості повернення товару внаслідок невідповідності очікуванням покупця; зниження рівня довіри до нових онлайн-продавців; ускладнення процесу продажу абсолютно нових товарів; поява невпевненості з боку споживачів щодо конфіденційності обробки їх даних та безпеки платіжних інструментів, що пропонуються на сайті онлайн-продавця. Запропоновано комплекс заходів щодо налагодження взаємодії між онлайн-продавцями та покупцями у розрізі підвищення рівня економічної довіри, що полягають у необхідності розміщення на сайті детальної інформації про компанію, її фактичне місцезнаходження з повним охопленням контактів ключових працівників; максимально повному та достовірному інформуванні споживача про параметри товару; наявності онлайн-підтримки споживачів у вигляді живого чату або гарячої лінії; використанні перевірених та максимально безпечних платіжних онлайн-інструментів; наявності інформації на сайті з приводу прозорої політики повернень товарів; виборі надійних транспортних компаній з метою запобігання пошкодженню товарів у процесі доставки; можливості формування відгуків споживачами на сторінках з товарами.

Ключові слова: електронний бізнес, електронний ринок, довіра, взаємодія.

Аннотация. В статье проведено исследование сущности доверия в электронном бизнесе как экономической категории, выяснено что отсутствие доверия или низкий ее уровень со стороны потребителя к онлайн-продавцу является ключевым фактором, снижающим вероятность заключения соответствующей сделки по купле-продаже товара в сети Internet. Выявлено, что сложность принятия сознательного решения покупателем о доверии или недоверии онлайн-продавцу обусловлена прежде всего неполнотой или недостоверностью информации. Выделены основные преимущества и недостатки электронного бизнеса, выяснено предпосылки побуждающих потребителей доверять онлайн-продавцам. Обозначены проблемы, стоящие перед субъектами электронного бизнеса в контексте доверия, основными из которых являются неуверенность покупателя в целесообразности сделки вследствие невозможности непосредственного осмотра товара перед покупкой; отсрочка во времени между оплатой и получением товара; существование негативных ожиданий потребителей по кондиционности товара; ощущение покупателем зависимости от предоставленной продавцом информации, которая может быть недостоверной или неполной; усложненность возможности возврата товара вследствие несоответствия ожиданиям покупателя; снижение уровня доверия к новым онлайн-продавцам; усложнение процесса продажи совершенно новых товаров; появление неуверенности со стороны потребителей в конфиденциальности обработки их данных и безопасности платежных инструментов, предлагаемых на сайте онлайн-продавца. Предложен комплекс мероприятий по налаживанию взаимодействия между онлайн-продавцами и покупателями в разрезе повышения уровня экономического доверия, заключающийся в целесообразности наличия на сайте детальной информации о компании, ее фактическом местонахождении с полным охватом контактов ключевых работников; максимально полном и достоверном информировании потребителя о параметрах товара; наличии онлайн-поддержки потребителей в виде живого чата или горячей линии; использовании проверенных и максимально безопасных платежных онлайн-инструментов; наличии информации на сайте по поводу прозрачной политики возвратов товаров; выборе надежных транспортных компаний с целью предотвращения повреждения товаров в процессе доставки; возможности формирования отзывов потребителями на страницах с товарами.

Ключевые слова: электронный бизнес, электронный рынок, доверие, взаимодействие.

Summary. The article examines the essence of trust in e-business as an economic category, it is found that lack of trust or low level of consumer confidence in the online seller is a key factor that reduces the possibility of entering into a relevant agreement on the sale of goods on the Internet. It is revealed that the complexity of making a conscious buyer's decision to trust or mistrust an online seller is due primarily to incomplete or untrustworthy information. The main advantages and disadvantages of e-business are highlighted, and the prerequisites are created to encourage consumers to trust online sellers. The problems that e-business entities face in the context of trust are outlined, the main ones being the uncertainty of the buyer in the expediency of the transaction due to the inability to directly inspect the goods before the purchase; delay in time between payment and receipt of goods; the existence of negative consumer expectations about the condition of the goods that will be received at the time of delivery; the buyer's dependence on the information provided by the seller, which may be inaccurate or incomplete; the difficulty of returning the goods due to failure to meet the buyer's expectations; lower confidence in new online sellers; complication of the process of selling brand new goods; the appearance of uncertainty on the part of consumers about the confidentiality of the processing of their data and the security of payment instruments offered on the site of the online seller. We propose a set of measures for establishing interaction between online sellers and buyers in the context of increasing the level of economic confidence, which consists in the expediency of having on the site detailed information about the company, its actual location with full coverage of contacts of key employees; as complete and accurate as possible informing the consumer about the parameters of the product; having online customer support as a live chat or hotline; use of proven and safe online payment tools; the availability of information on the site regarding a transparent return policy, the choice of reliable transport companies to prevent damage to the goods in the delivery process; the ability to generate consumer feedback on product pages.

Key words: e-business, e-market, trust, interaction.

Постановка проблеми. Довіра споживача, суб'єкта електронного ринку, є ключовим фактором, що впливає на вірогідність здійснення або відмови від онлайн-угоди з купівлі-продажу товарів у мережі Internet.

Очевидним є те, що рівень довіри до онлайн-продавця суттєво знижується, коли споживач перебуває в одній країні, а постачальник — в іншій.

Для виробників, що виходять на електронний ринок з новими товарами, також ускладнюється налагодження ефективної взаємодії з покупцями через відсутність можливості безпосереднього огляду товару перед покупкою. Для новостворених суб'єктів електронного бізнесу, онлайн продавців, рівень довіри з боку споживачів також є відносно низьким, порівняно з досвідченими учасниками

ефектронного ринку. Вищезазначені передумови свідчать про важливість проблеми встановлення довіри між суб'єктами електронного ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями особливостей функціонування електронних ринків в сучасних умовах займалися такі вчені: Ілляшенко С. М., Капцош В. Я., Кінаш І. А., Маєвська А. А., Клочко В. М., Кривошеєва Н. М., Полях В. М., Стрельчук Є. М., Тардаскіна Т. М., Терешко Ю. В., Шалева О. І., Юдін О. М [1–8].

Проте недостатньо уваги приділено питанню оцінювання впливу економічної довіри з боку споживачів як фактора налагодження ефективної взаємодії між суб'єктами електронного ринку, що свідчить про доцільність дослідження у даному напрямку.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Цілями даної статті є:

- з'ясування сутності категорії «довіра» в електронному бізнесі;
- розроблення рекомендацій для онлайн-продавців щодо формування комплексу заходів з метою стимулювання підвищення рівня довіри з боку споживачів.

Виклад основного матеріалу. Сучасні умови господарювання разом з появою мережі Internet відкривають для продавців та споживачів нові особливі умови для заключення угод з купівлі-продажу товарів. Зникає необхідність відвідування торгівельних площ з метою придбання тих чи інших товарно-матеріальних цінностей; угоду з купівлі-продажу можливо укласти у будь-яку годину доби, включаючи вихідні; з'являється можливість товари продавати у будь-яку точку світу; значно знижуються експлуатаційні витрати витрати, що пов'язано з відсутністю необхідності обслуговувати реальні торгівельні площі, а також відповідно зменшується потреба у кількості необхідного персоналу для ефективного функціонування даних бізнес-процесів; значно спрощується управління запасами за рахунок використання сторонніх організацій-постачальників одночасно зі зниженням витрат на складську логістику; значно підвищується ефективність обліку споживачів з урахуванням електронного середовища здійснення покупок.

Основними недоліками трансакцій в умовах електронного ринку є відсутність фактичної безпосередньої фізичної взаємодії продавця з покупцем з метою стимулювання здійснення покупки; необхідність в очікуванні доставки товару після заключення онлайн-угоди з купівлі-продажу; неможливість безпосереднього огляду товару перед покупкою; зазвичай непрозорий механізм повернення, причиною якого може бути невідповідність певним очікуванням клієнтів; ймовірність відмови від трансакції споживачем

внаслідок недостатнього рівня довіри до продавця, який, як правило, географічно розташований віддалено або є новоствореним суб'єктом господарювання.

Саме відсутність довіри або низький її рівень з боку споживача до онлайн-продавця є ключовим фактором, що знижує ймовірність заключення відповідної угоди з купівлі-продажу товару в мережі Internet.

Економічна поведінка суб'єктів електронного ринку є в розрізі довіри або недовіри є надзвичайно важливою, враховуючи матеріальні наслідки від такої взаємодії. Саме економічна довіра за даних умов є рушійною силою розвитку онлайн-продавців та задоволення потреб відповідних споживачів.

Досліджуючи економічні аспекти поведінки споживача доцільно зробити припущення, що суб'єктом (носієм) відчуття довіри є раціональний індивід, тобто споживач, який заздалегідь прораховує свою вигоду від тієї чи іншої трансакції на основі усієї отриманої, виходячи з індивідуальних можливостей, інформації.

Складність прийняття свідомого рішення покупця про довіру або недовіру онлайн-продавцеві зумовлена насамперед неповнотою або недостовірністю інформації.

Саме інформація, яку отримав потенційний споживач перед ймовірною онлайн-угодою з купівлі-продажу того чи іншого товару може бути ключовим фактором у формуванні довіри до продавця-суб'єкта електронного ринку.

Тому очевидним є те, що онлайн-продавцеві з метою стимулювання збуту необхідно здійснювати комплекс заходів щодо «правильного» інформування покупця не тільки про свої товари, а й безпосередньо про самого себе.

Варто зазначити, що рішення онлайн-споживача про довіру чи недовіру також пов'язане з емоційною сферою, а його раціоналізація потребує чималих зусиль з боку онлайн-продавця.

Дуже часто причинами активізації взаємодії між суб'єктами електронного ринку виступають спонтанні, інтуїтивні, а не раціональні рішення покупців, які можуть навіть виявитися більш точними. Тому формування заходів онлайн-продавців щодо спонукання на «емоційні» рішення покупців також має стати основою розроблення стратегії зростання.

Для онлайн-продавців базовими проблемами у своїй господарській діяльності, що пов'язані з формуванням довіри з боку споживачів доцільно вважати:

- невпевненість покупця щодо доцільності трансакції, що пов'язана з неможливістю безпосереднього огляду товару перед покупкою;

- купівля онлайн спричиняє відтермінування у часі між оплатою та отриманням товару;
- існування негативних очікувань споживачів щодо кондиційності товару, який буде отримано у момент доставки;
- відчуття покупцем залежності від наданої продавцем інформації, яка може бути недостовірною або неповною;
- можливість повернення товару внаслідок невідповідності очікування покупця ускладнена, порівняно з такою у звичайному магазині;
- суттєво знижується рівень довіри до нових онлайн-продавців;
- ускладнюється процес продажу абсолютно нових товарів, які до цього часу були відсутніми на ринку;
- з'являється невпевненість з боку споживачів щодо конфіденційності обробки їх даних та безпеки платіжних інструментів, що пропонуються на сайті онлайн-продавця.

Вищезазначені передумови свідчать про необхідність прийняття певних управлінських рішень онлайн-продавцями у контексті формування довіри з боку споживачів та підвищення її рівня.

Ключовими запропонованими заходами налагодження ефективної взаємодії між суб'єктами електронного ринку в розрізі перетворення невизначеності на довіру є такі:

- необхідність розміщення на сайті детальної інформації про компанію, її фактичне місцезнахо-

- дження з повним охопленням контактів ключових працівників;
- максимально повне та достовірне інформування споживача про параметри товару;
- наявність онлайн-підтримки споживачів у вигляді живого чату або гарячої лінії;
- використання перевірених та максимально безпечних платіжних онлайн-інструментів;
- наявність інформації на сайті з приводу прозорої політики повернень товарів;
- вибір надійних транспортних компаній з метою запобігання пошкодженню товарів у процесі доставки;
- наявність можливості формування відгуків споживачами на сторінках з товарами.

Використання зазначених інструментів дозволить ефективно налагоджувати взаємодію між суб'єктами електронного ринку та суттєво підвищить рівень довіри до онлайн-продавців з боку споживачів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи вищенаведене, доцільно зазначити, що врахування рівня довіри при формуванні бізнес-моделі взаємодії онлайн-продавця зі споживачем дозволить та впровадження комплексу заходів щодо перетворення невизначеності на довіру дозволить суттєво збільшити обсяги продажу товарів в мережі Internet разом зі зростанням прибутковості даних трансакцій. Подальші дослідження полягатимуть у пошуку новітніх інструментів завоювання довіри споживачів до онлайн-продавців.

Література

1. Ілляшенко С. М. Сучасні тенденції застосування Інтернет-технологій у маркетингу / С. М. Ілляшенко // Маркетинг і менеджмент інновацій. 2011. № 4. Т. II. С. 64–74.
2. Капцош В. Я. Стан та особливості розвитку інтернет-торгівлі товарами в міжнародному вимірі / В. Я. Капцош // Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство / голов. ред. М. М. Палінчак. Ужгород: Гельветика, 2017. Вип. 13. Ч. 1. С. 115–119.
3. Кінаш І. А. Інтернет-маркетинг — стратегія розвитку сучасних машинобудівних підприємств / І. А. Кінаш // Сталий розвиток економіки. 2013. № 3 (20). С. 331–335.
4. Маєвська А. А. Електронна комерція і право / А. А. Маєвська. Харків, 2010. 256 с.
5. Полях В. М. Електронна комерція: теоретико-правові засади та сучасний стан в Україні / В. М. Полях, Н. М. Кривошеєва, В. М. Клочко // Scientific Journal «ScienceRise». 2017. № 5. С. 11–17.
6. Тардаскіна Т. М. Електронна комерція / Т. М. Тардаскіна, Є. М. Стрельчук, Ю. В. Терешко. Одеса: ОНАЗ ім. О. С. Попова, 2011. 244 с.
7. Шалева О. І. Електронна комерція / О. І. Шалева Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2011. 216 с.
8. Юдін О. М. Системи електронної комерції: створення, просування і розвиток / О. М. Юдін, М. В. Макарова, Р. М. Лавренюк. Полтава: РВВ ПУЕТ, 2011. 201 с.

References

1. Ilyashenko, S.M.(2011), Modern trends of Internet technology in marketing use [Suchasni tendenciji zastosuvannya Internet-tekhnologhij u marketynghu], Marketynh i menedzhment innovatsiy, vol. 4, pp. 64–74.

2. Kaptsov V. Ya. (2017) Status and features of the development of online merchandise in the international dimension [Stan ta osoblyvosti rozvytku internet-torghivli tovaramy v mizhnarodnomu vymiri], Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu: Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove gospodarstvo, vol. 13, pp. 115–119.

3. Kinash, I.A. (2013), Internet Marketing-Strategy development of modern mechanical engineering enterprises [Internet-marketyng — strateghija rozvytku suchasnykh mashynobudivnykh pidpryemstv], Stalyy rozvytok ekonomiky, vol. 3 (20), pp. 331–335.

4. Maievska, A. A. (2010). E-Commerce and Law [Elektronna komertsia i pravo], Kharkiv.

5. Poliakh, V. M. Kryvosheieva, N. M. and Klochko, V. M. (2017), E-commerce: theoretical and legal basis and the current state of Ukraine [Elektronna komercija: teoretyko-pravovi zasady ta suchasnyj stan v Ukraini], Scientific Journal «ScienceRise», vol. 5, pp. 11–17.

6. Tardaskina, T. M. Strel'chuk, Ye.M. and Tereshko, Yu.V. (2011), E-commerce [Elektronna komertsia], ONAZ im. O.S. Popova, Odesa, Ukraine.

7. Shaleva O. I. (2011), E-commerce [Elektronna komertsia], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.

8. Yudin, O.M. Makarova, M. V. and Lavreniuk, R. M. (2011). Systems e-commerce: the creation, promotion and development [Systemy elektronnoi komertsii: stvorennia, prosunennia i rozvytok], RVV PUET, Poltava, Ukraine.

Капленко Галина Вікторівна

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та публічного управління
Львівський національний університет імені Івана Франка*

Капленко Галина Викторовна

*кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры экономики и публичного управления
Львовский национальный университет имени Ивана Франка*

Kaplenko Halyna

*PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Economics and Public Administration
Ivan Franko National University of Lviv*

ORCID: 0000-0003-1651-7904

DOI: 10.25313/2520-2294-2019-12-5533

ПРО СУТЬ ПОПИТУ НАСЕЛЕНИЯ НА СПОЖИВЧІ БЛАГА

О СУТИ СПРОСА НАСЕЛЕНИЯ НА ПОТРЕБИТЕЛЬСКИЕ БЛАГА

THE ESSENCE OF THE PUBLIC DEMAND FOR CONSUMER GOOD

Анотація. Актуальність статті обумовлена відродженням у сучасній українській економічній науці інтересу до теорії попиту населення на споживчі блага й пов'язаною із цим необхідністю впорядкування понятійного апарата цієї теорії.

Мета статті – кинути додаткове світло на існуючі концептуальні підходи до трактування поняття та класифікацію видів попиту населення на споживчі блага. У процесі реалізації цієї мети використано системний, комплексний, історичний підходи, методи аналізу і синтезу, експертні оцінки.

Охарактеризовано наявні концептуальні підходи до трактування попиту населення на споживчі блага. У рамках обговорення того з них, за якого наголос робиться на тому, що попит населення на споживчі блага є формою прояву потреб останнього, показано, що цей підхід генетично пов'язаний із розумінням попиту, яке було властиве таким представникам англійської класичної політичної економії, як А. Сміт, Т. Мальтус, Д. Рікардо.

Відзначено зв'язок Марксова трактування попиту з поглядами на останній, висловленими переліченими вище економістами. Показано прийнятність такого розуміння попиту, за яким він являє собою представлену на ринку потребу в товарах і послугах, обмежену діючими цінами й платоспроможністю споживачів.

Піддано критиці наявні в літературі вказівки на стохастичність попиту населення на споживчі блага та зумовлені ними пропозиції застосовувати теоретико-ймовірнісні оцінки в процесі його моделювання.

Запропоновано відповідь на питання про співвідношення трактувань попиту населення на споживчі блага як форми прояву потреб останнього й трактувань на кшталт такого: попит можна представити у вигляді шкали або кривої, що показує кількість продукту, яку споживачі готові й спроможні купити за кожної конкретної ціни з низки можливих протягом певного періоду часу.

Обговорено питання про класифікацію видів попиту населення на споживчі блага. При цьому особлива увага приділена її регіональній ознаці.

Ключові слова: попит, споживчі блага, потреби, класична політична економія.

Аннотация. Актуальность статьи обусловлена возрождением в современной украинской экономической науке интереса к теории спроса населения на потребительские блага и связанной с этим необходимостью упорядочения понятийного аппарата этой теории.

Цель статьи – бросить дополнительный свет на существующие концептуальные подходы к трактовке понятия и классификации видов спроса населения на потребительские блага. В процессе реализации этой цели использованы системный, комплексный, исторический подходы, методы анализа и синтеза, экспертные оценки.

Охарактеризованы имеющиеся концептуальные подходы к трактовке спроса населения на потребительские блага. В рамках обсуждения того из них, за которого упор делается на том, что спрос населения на потребительские блага является формой проявления потребностей последнего, показано, что этот подход генетически связан с трактовкой спроса, которая была свойственна таким представителям английской классической политической экономии, как А. Смит, Т. Мальтус, Д. Рикардо.

Отмечена связь Марксовой трактовки спроса со взглядами на последний, высказанными выше перечисленными английскими экономистами. Обсуждены одну из попыток углубить эту трактовку. Указано, что эта попытка не учитывает такого обстоятельства: спрос населения на потребительские блага, с одной стороны, отражает платежеспособность потребителей, а с другой стороны, репрезентирует их потребности в натурально-вещественной форме. Привлечено внимание к лишенной этого недостатка дефиниции, по которой спрос, о котором идет речь, представляет собой представленную на рынке потребность в товарах и услугах, ограниченная действующими ценами и платежеспособностью потребителей. Отклонено имеющееся в литературе замечание, что использование в этой дефиниции термина «платежеспособность» не вполне корректное.

Подвергнуты критике имеющиеся в литературе указания на стохастичности спроса населения на потребительские блага и обусловленные ими предложения применять теоретико-вероятностные оценки в процессе его моделирования.

Предложен ответ на вопрос о соотношении трактовок спроса населения на потребительские блага как формы проявления потребностей последнего и трактовок вроде такого: спрос можно представить в виде шкалы или кривой, показывающей количество продукта, которое потребители готовы и в состоянии купить по каждой конкретной цене из ряда возможных в течение определенного периода времени.

Обсужден вопрос о классификации видов спроса населения на потребительские блага.

Ключевые слова: спрос, потребительские блага, потребности, классическая политическая экономия.

Summary. The relevance of the article due to the revival in the modern Ukrainian economic science interest in the theory of demand for consumer goods and the associated need for rationalization of the conceptual apparatus of this theory.

The article aims to throw more light on the existing conceptual approaches to the interpretation of the concept and classification of demand for consumer goods. In the process of implementation of this objective used a systematic, comprehensive, historical approaches, methods of analysis and synthesis, expert evaluation.

Characterized existing conceptual approaches to the interpretation of the demand for consumer goods. As part of the discussion for the one for whom the emphasis is on the fact that the demand for the consumer good is the expression of needs, it is shown that this approach is genetically related to the interpretation of the demand that was characteristic of these representatives of English classical political economy, And how. Smith, T. Malthus, D. Ricardo.

The connection Marx's interpretation of the demand with the looks in the past expressed above is listed by English economists. Discussed one of the attempts to deepen this interpretation. It is specified that this attempt does not take into account such circumstances: the demand for consumer goods, on the one hand, reflects the creditworthiness of consumers, on the other hand, represented their needs in natural-material form. Attention is drawn to devoid of this lack of definition, according to which the demand referred to, is an on the market demand for goods and services, limited current and the creditworthiness of consumers. Rejected available in the literature is the observation that the use of this definition of the term «solvency» is not quite correct.

Criticized available in the literature indicate stochasticity of demand for consumer goods and the consequent proposal to apply theoretical probability assessment in the process of its modeling.

Proposed answer to the question of the relationship between interpretations of the population's demand for consumer benefits as a form of manifestation of the needs and interpretations like this: the demand can be represented in the form of a scale or curve showing the quantity of the product that consumers are willing and able to buy at each specific price from the range for a certain period.

Discussed the classification of types of demand for consumer goods.

Key words: demand, consumer benefits, the needs, the classical political economy.

Постановка проблеми. Протягом останнього десятиліття в українській економічній науці спостерігається відродження інтересу до теорії попиту населення на споживчі блага. За цих обставин актуалізується питання про понятійний апарат цієї теорії. Тим більше що вона становить сферу прикладання зусиль представників різних наукових дисциплін, одним із наслідків чого є відсутність узгодженості між поняттями й термінами, використовуваними в процесі наукового дослідження й практики аналізу попиту населення на споживчі блага.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З-поміж останніх досліджень і публікацій, в яких розглядалася проблематика, пов'язана з темою статті, ми б насамперед виділили праці [1–4]. У цих та деяких інших працях зроблено доволі ґрунтовний аналіз питань про трактування поняття та класифікацію видів попиту населення на споживчі блага. Проте є потреба в продовженні дослідження цих питань.

Мета статті — кинути додаткове світло на існуючі концептуальні підходи до трактування поняття та класифікацію видів попиту населення на споживчі блага. У процесі реалізації цієї мети використано системний, комплексний, історичний підходи, методи аналізу і синтезу, експертні оцінки.

Виклад основного матеріалу. У сучасній економічній науці наявні два концептуальні підходи до трактування попиту населення на споживчі блага. За одного з них наголос робиться на тому, що попит є формою прояву потреб населення, за іншого — виходять із того, що, як стверджував А. Маршалл, «ми можемо виразити попит точно лише за допомогою переліків цін, за якими людина готова купити різні кількості» [5].

Один із зазначених підходів генетично пов'язаний із тим розумінням попиту, яке було властиве найвизначнішим представникам англійської класичної політичної економії. Зокрема, А. Сміт писав: «Ринкова ціна кожного окремого товару визначається відношенням між кількістю його, фактично доставленою на ринок, і попитом на нього з боку тих, хто готовий сплатити його природну ціну, або повну вартість ренти, заробітної платні та прибутку, що їх належить сплатити для того, аби товар доставляли на ринок. Таких осіб можна назвати дійсними покупцями, а їхній попит — дійсним попитом, оскільки цей попит є достатнім для того, щоб спричинити доставку товару на ринок. Він відрізняється від абсолютного попиту. Про дуже бідну людину можна у певному сенсі сказати, що вона пред'являє попит на карету з шестернею коней; вона може бажати мати її, але її попит не є дійсним попитом, бо товар у жодному випадку не може бути

доставлений на ринок для задоволення його» [6, с. 40]. Цілком очевидно, що під абсолютним попитом А. Сміт розумів потреби і розглядав дійсний попит як форму їх прояву.

Не менш очевидно й те, що про аналогічне трактування попиту свідчить така думка Т. Мальтуса: «...як тільки внаслідок запровадження загальної міри вартості й засобу обігу суспільство виявилось поділений... на покупців і продавців, попит стало можливим визначити як бажання, поєднане з купівельною спроможністю...» (цит. за: [7]). Її цілковито підтримав Д. Рікардо, який, навівши ці слова Т. Мальтуса, зазначив: «Слід запам'ятати це визначення попиту, оскільки в подальшій частині своєї праці п. Мальтус, мабуть, забуває про нього. В останньому розділі, де він говорить про згубні наслідки, що виникають із нестачі попиту, він, як мені здається, забуває, що для купівлі потрібні як купівельна спроможність, так і бажання купити» [7].

Нарешті, у Дж. С. Мілля, одного з останніх визначних представників класичної політичної економії, читаємо: «...що розуміється під попитом? Не просто бажання отримати товар. Жебрак може бажати діамант, але його бажання... не вплине на ціну. Тому автори надали попити більш обмеженого сенсу й визначили його як бажання володіти, поєднане з купівельною силою. Щоб відрізнити попит у цьому спеціальному розумінні від попиту, що є синонімом бажання, вони називають перший ефективним попитом...» [8, с. 183]. (Тут варто зазначити, що в сучасній літературі з теорії попиту наявна така думка: потреба — це бажання, спрямоване на конкретний продукт [2, с. 72; 4, с. 47].) Утім, у Дж. С. Мілля є положення, яке зближує його позицію в трактуванні попиту з наведеним раніше твердженням А. Маршалла. Ідеться про таке положення: за використання поняття «попит» слід пам'ятати, що та кількість, яка при цьому мається на думці, «не є твердо встановленою і звичайно змінюється залежно від вартості...» [8, с. 184].

Оскільки англійська класична політична економія стала одним із джерел марксизму, не є дивним, що К. Маркс, ідучи за її корифеями, трактував попит як представлену на ринку потребу в товарах. Це, зокрема, видно з такого положення «Капіталу»: «Межі, в яких представлена на *ринку* потреба в товарах — попит — кількісно відхиляється від *справжньої суспільної* потреби, певна річ, дуже різні для різних товарів; я маю на думці різницю між кількістю товарів, на яку фактично пред'явлений попит, і тією кількістю їх, на яку був би пред'явлений попит за інших грошових цін товарів або за інших грошових, відповідно життєвих, умов покупців» [9,

с. 207]. До речі, як бачимо, між цим положенням та твердженням А. Маршалла, що точно виразити попит можна лише за допомогою переліків цін, за якими людина готова купити різні кількості, також є близькість.

Свого часу, опершись на Марксове трактування попиту та деякі інші положення економічної теорії К. Маркса і Ф. Енгельса, відомий дослідник проблем ринкознавства Ф. Крутиков у статті «До питання про суть і класифікацію попиту» охарактеризував попит населення на товари «як вартісний еквівалент платоспроможних потреб у предметах споживання, величина якого визначається економічними можливостями суспільства й окремих його членів щодо задоволення особистих потреб за даних умов розвитку народного господарства, а також обумовленими цими обставинами вимогами споживачів до складу пропозиції і якості товарів» [10, с. 29]. На наш погляд, хоча ця характеристика становить певний інтерес з погляду розвитку теорії споживчого попиту, вона не цілком прийнятна. Досить указати на те, що вона не віддзеркалює тієї обставини, що, як слушно зазначено в названій вище розвідці Ф. Крутикова, попит має двоїстий характер, оскільки, з одного боку, відображає платоспроможність споживачів, а з другого боку, репрезентує потреби в їх натурально-речовій формі [10, с. 28]. Зазначеного недоліку позбавлена дефініція попиту населення на споживчі блага, яку знаходимо в авторитетному виданні, опублікованому 2003 року: «Попит [demand] — представлена на ринку потреба в товарах і послугах, обмежена діючими цінами й платоспроможністю споживачів» [11, с. 339]. Водночас ця дефініція повністю відповідає наведеному вище трактуванню попиту, що склалося ще в англійській класичній політекономії.

Правда, А. Коротков і А. Вершиніна вважають, що «застосування терміна «платоспроможність» тут не цілком коректно, оскільки він, строго кажучи, має дещо інше смислове навантаження й характеризує стан боржника» [2, с. 72]. На їхню думку, «достатньо коректним буде визначення споживчого попиту як потреби в товарах і послугах, обмеженої діючими цінами і підкріпленої грошовою можливістю (коштами) споживачів» [2, с. 72]. Та видається, що їх зауваження на адресу визначення, яке міститься в праці [11], є надуманим, Адже за словником російської мови С. Ожегова й Н. Шведової (а саме цією мовою написана праця [2]) слово «платоспроможний» означає, зокрема, «здатний платити», причому стаття зазначеного словника, яка присвячена цьому слову, містить такий приклад: платоспроможний покупець [12].

Як трактування попиту населення на споживчі блага, подане в праці [11], та близькі до нього співвідносяться із трактуваннями на кшталт такого: «Попит можна представити у вигляді шкали або кривої, що показує кількість продукту, яку споживачі готові й спроможні купити за кожної конкретної ціни з низки можливих протягом певного періоду часу...» [13, с. 47].

На наш погляд, трактування першого типу відображають економічну суть попиту, ураховуючи при цьому, як ми бачили, відповідні парадигми як класичної політекономії, так і неокласичної економічної теорії, тоді як трактування другого типу характеризують певний методологічний інструмент економічного аналізу. Нагадаємо у зв'язку із цим таке положення чи не найавторитетнішої праці з історії економічної думки: «Крива попиту (маршалліанська. — Г. К.), як і крива пропозиції, — це лише допоміжні засоби для осмислення реальності» [14, с. 328].

Обговорюючи питання про суть попиту населення на споживчі блага, не можна не згадати про наявні в літературі вказівки на його стохастичність (див., наприклад: [15, с. 4]) та зумовлені ними пропозиції застосовувати теоретико-ймовірнісні оцінки в процесі його моделювання. На наш погляд, мав рацію знаний представник статистичної науки П. Маслов, коли одне із завдань своєї праці «Вимірювання споживчого попиту» визначив у такий спосіб: «...показати, що застосування математичного апарата в економічних дослідженнях... не завжди має ґрунтуватися на стохастичних уявленнях» [16, с. 8].

Реалізуючи зазначене завдання, П. Маслов, зокрема, зупинився на такій ситуації: «Наприклад, за вирівнювання динамічних рядів ми наче припускаємо, що рівень ряду є функцією часу, але нікому не спаде на думку справді вважати час незалежною змінною, зміна якої визначає місцеположення «функції» — рівня ознаки. Мова йде про «зовнішнє» припущення, яке дає змогу створити технічні зручності для знаходження параметрів, кожний з яких отримує не лише математичне значення (воно в даному випадку не має самостійного сенсу), але ясне якісне тлумачення. У масовому процесі завжди встановлюється середній рівень, відповідний даній економічній групі, навколо якого розташовуються відхилення. Такі відхилення від рівня-типу в цьому випадку, тобто в масовому процесі, можна вважати випадковими в тому сенсі, що вони *неістотні з погляду загальної тенденції*. Це зовсім інше розуміння випадковості, ніж те, з яким має справу справжній стохастичний аналіз»

[16, с. 10]¹. Навряд чи потребує особливих доказів, що в практиці статистичного моделювання попиту населення на споживчі блага найчастіше виникають саме такі ситуації.

З питанням про трактування попиту населення на споживчі блага дуже тісно пов'язане питання про класифікацію його видів. Проблема забезпечення її наукової обґрунтованості неодноразово обговорювалася в літературі. На наш погляд, найбільш конструктивний підхід до розв'язання цієї проблеми обрав Ф. Крутиков. За ним, оскільки головною метою вивчення й прогнозування попиту є його вимірювання, в основу класифікації, про яку йдеться, має бути покладено насамперед вимірювальний аспект. Він виділив п'ять класифікаційних ознак, які перелічено нижче у визначеному ним порядку їх значущості: 1) об'єкт попиту; 2) ступінь агрегованості; 3) ступінь задоволення; 4) час пред'явлення; 5) ступінь конкретизації [10, с. 34].

За першою ознакою попит населення на споживчі блага поділяється на попит на товари й попит на послуги, за ступенем агрегованості — на мікро- і макропопит, за ступенем задоволення — на задоволений (реалізований) і незадоволений попит, за часом пред'явлення — на минулий і майбутній, за ступенем конкретизації — на альтернативний і твердо сформульований [10, с. 34].

Як бачимо, у розглядуваній класифікації не враховано такої класифікаційної ознаки, як регіональна, за якою можна виділити попит усього населення країни та попит населення окремих регіонів, у ролі яких можуть фігурувати будь-які адміністративно-територіальні одиниці [18, с. 15]. Утім, з коментарів Ф. Крутикова до класифікації, про яку йдеться, видно, що він цією ознакою не знехтував. Річ у тому, що поняттям макропопит він охопив сукупний попит населення країни, республіки, регіону, диференційований за видами й групами товарів і послуг [10, с. 35]. Однак він нічого не сказав про класифікацію за регіональною ознакою мікропопиту.

На наш погляд, у класифікації видів попиту населення на споживчі блага регіональна ознака повинна братися до уваги в явному вигляді. З одного боку, це

необхідно для вирішення завдань ретроспективного та поточного аналізу попиту. З другого ж боку, належить урахувувати, що базування прогнозів попиту на даних про нього та його фактори в регіональному розрізі дає змогу: 1) включати в інформаційну основу побудови прогностичних моделей більшу кількість даних; 2) обходитися використанням вихідної інформації за відносно короткі періоди часу, що сприяє мінімізації негативних наслідків її дезактуалізації; 3) урахувувати більшу кількість факторів попиту; 4) усунути проблему автокореляції; 5) в багатьох випадках уникнути колінеарності та мультиколінеарності; 6) спростити проблему побудови динамічних моделей попиту, тобто таких, які відображають особливості механізму його формування в часі.

Викликає подив відсутність в обговорюваній класифікації розрізнення видів попиту за його суб'єктом. Нагадаємо, що із урахуванням цієї ознаки попит населення на споживчі блага може бути поділений на такі види: попит окремих споживачів; попит родин; попит соціальних груп населення; попит економічних груп населення з різним рівнем матеріальної забезпеченості; попит усього населення [18, с. 15].

Невиправданим також видається ігнорування таких ознак класифікації видів попиту на споживчі блага, як ступінь його інтенсивності та зрілості, міграційна ознака.

За ступенем інтенсивності можна виділити три види попиту населення на споживчі блага: а) інтенсивний попит — попит, що збільшується темпами, які зростають; б) попит, що стабілізувався на певному постійному рівні; в) попит, який згасає, — попит на товари, продаж яких постійно скорочується [18, с. 17]. Відповідно до ступеня зрілості попиту розрізняються: потенційний попит — попит на товари, які готуються до випуску й ще не надійшли на ринок; попит, що формується, — це попит на товари, які нещодавно з'явилися на ринку і ще міцно не ввійшли до сфери споживання; попит, що склався [18, с. 18–19]. Міграційна ознака орієнтує на розрізнення базового попиту — попиту, що реалізується в місцях постійного проживання населення, та мобільного, себто попиту, що реалізується за межами даного населеного пункту [18, с. 16].

Дуже істотний недолік розглядуваної класифікації — відсутність у ній поділу товарного попиту на попит на товари нетривалого вжитку і попит на товари тривалого вжитку. Правда, слід визнати, що й досі не існує однозначного підходу до розрізнення цих видів товарного попиту. Тому в літературі знаходимо лише певні орієнтири, яких рекомендують дотримуватися, вирішуючи зазначену проблему. Так, свого часу було висловлено думку, що до товарів

¹ З огляду на існування випадковості, за якої стохастичний аналіз є недоречним, В. Тутубалін у своєму резонансному посібнику з теорії ймовірностей зауважив:

«За сучасними уявленнями царина застосування теоретико-ймовірнісних методів обмежена явищами, яким властива статистична стійкість. <...>

...Тут було б корисно запровадити термінологічне розмежування. Якщо результат експерименту не цілком однозначно визначається його умовами, то можна було б говорити про наявність «невизначеності», наприклад завтра може бути або не може бути дощу. Якщо ця невизначеність має властивість статистичної стійкості, то тоді можна сказати, що є «випадковість», тобто випадкова подія або випадковий експеримент» [17, с. 144–145].

тривалого вжитку належить зараховувати лише ті товари, які одночасно мають такі ознаки: тривалий період споживання, технічна складність і здатність механізувати або автоматизувати процес задоволення потреб; рід потреб, що задовольняються (мовляв товари тривалого вжитку задовольняють менш нагальні потреби); самостійне значення в споживанні [18, с. 121]. Зрозуміло, що це надто загальний погляд, який, до того ж, певною мірою втратив актуальність.

Висновок. Попит населення на споживчі блага — це представлена на ринку потреба в товарах і послугах, обмежена діючими цінами й платоспроможністю споживачів. В основу класифікації його видів має бути покладено насамперед вимірювальний аспект. До першочергових напрямів подальшої розробки теми статті належить пошук надійного критерію поділу товарного попиту на попит на товари тривалого і нетривалого вжитку.

Література

1. Громов В. Б. Споживчий попит як ресурс економічного розвитку // Формування ринкових відносин в Україні. 2019. Вип. 5 (216). С. 108–115.
2. Коротков А. В., Вершинина А. А. О содержании экономической категории и измерении рыночного спроса // Экономика, статистика и информатика. Вестник УМО МЭСИ. 2014. № 1. С. 72–77.
3. Коротков А. В., Минашкин В. Г. Потребительский спрос как статистический показатель // Вопросы статистики. 2014. № 7. С. 11–17.
4. Коротков А. В. Нужда, желание, потребность как последовательные этапы формирования рыночного спроса. // Экономика, статистика и информатика. Вестник УМО МЭСИ. 2015. № 4. С. 45–50.
5. Маршалл А. Принципы экономической науки. URL: <http://www.library.fa.ru/files/Marshall.pdf> (дата звернення: 21. 12.2019).
6. Сміт А. Добробут націй: Дослідження про природу та причини добробуту націй: пер. з англ. Київ: Port-Royal, 2001. 593, [1].
7. Рикардо Д. Сочинения: пер. с англ. В 3 т. Т. 3. Статьи по аграрному вопросу и критические замечания к книге Мальтуса. М.: Гос. изд-во полит. лит., 1955. URL: http://www.libertarium.ru/lib_ricardo_reader (дата звернення: 21. 12.2019).
8. Милль Дж. С. Основы политической экономии: пер. с англ. В 3 т. Т. 2. М.: Прогресс, 1980. URL: <https://www.klex.ru/pja> (дата звернення: 21. 12.2019).
9. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. В 50 т. Т. 25, ч. 1. Изд. 2-е. М.: Гос. изд-во полит. лит., 1961. VI, 545, [1] с.
10. Крутиков Ф. А. К вопросу о сущности и классификации спроса // Методологические проблемы изучения и прогнозирования спроса: сб. науч. тр. М.: ВНИИЭТсистем, 1977. С. 21–37.
11. Лопатников Л. И. Экономико-математический словарь. Словарь современной экономической науки. 5-е изд., перераб. и доп. М.: Дело, 2003. 519, [1] с.
12. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка. М., 2010. URL: <http://ozhegov.textologia.ru/> (дата звернення: 21. 12.2019).
13. Макконнелл К. Р., Брю С. Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика: пер. с 14-го англ. изд. М.: ИНФРА-М, 2003. XXXVI, 905, О-27, С-39, [1] с.
14. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе: пер. с англ. М.: Дело ЛТД, 1994. XVII, 676, [1] с.
15. Пивкин К. С. Моделирование покупательского спроса на предприятиях розничной торговли на основе методов машинного обучения: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.13. Ижевск, 2018. 145 с.
16. Маслов П. П. Измерение потребительского спроса: (теоретические очерки). М.: Экономика, 1971. 159 с.
17. Тутубалин В. Н. Теория вероятностей: крат. курс и науч.-метод. замеч. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1972. 228, [3] с.
18. Баранова Л. Я., Левин А. И. Моделирование и прогнозирование спроса населения. М.: Статистика, 1978. 207, [1] с.

References

1. Ghromov V. B. Spozhyvchyy popyt yak resurs ekonomichnoy rozvytku // Formuvannja rynkovykh vidnosyn v Ukrajinі. 2019. Vyp. 5 (216). S. 108–115.
2. Korotkov A. V., Vershinina A. A. O soderzhanii ekonomicheskoy kategorii i izmerenii rynochnogo sprosa // Ekonomika, statistika i informatika. Vestnik UMO MESI. 2014. № 1. S. 72–77.
3. Korotkov A. V., Minashkin V. G. Potrebitel'skiy spros kak statisticheskiy pokazatel // Voprosy statistiki. 2014. № 7. S. 11–17.

4. Korotkov A. V. Nuzhda, zhelanie, potrebnost kak posledovatelnye etapy formirovaniya rynochnogo sprosa. // *Ekonomika, statistika i informatika. Vestnik UMO MESI*. 2015. № 4. S. 45–50.
5. Marshall A. Printsipy ekonomicheskoy nauki. URL: <http://www.library.fa.ru/files/Marshall.pdf> (data zvernennya: 21. 12.2019).
6. Smit A. Dobrobut nacij: Doslidzhennja pro pryrodu ta prychny dobrobutu nacij: per. z anghl. Kyjiv: Port-Royal, 2001. 593, [1].
7. Rikardo D. Sochineniya: per. s angl. V 3 t. T. 3. Stati po agrarnomu voprosu i kriticheskie zamechaniya k knige Maltusa. M.: Gos. izd-vo polit. lit., 1955. URL: http://www.libertarium.ru/lib_ricardo_reader (data zvernennya: 21. 12.2019).
8. Mill Dzh. S. Osnovy politicheskoy ekonomii: per. s angl. V 3 t. T. 2. M.: Progress, 1980. URL: <https://www.klex.ru/pja> (data zvernennya: 21. 12.2019).
9. Marks K., Engels F. Sochineniya. V 50 t. T. 25, ch. 1. Izd. 2-e. M.: Gos. izd-vo polit. lit., 1961. VI, 545, [1] s.
10. Krutikov F. A. K voprosu o sushchnosti i klassifikatsii sprosa // *Metodologicheskie problemy izucheniya i prognozirovaniya sprosa: sb. nauch. tr. M.: VNIETsistem, 1977. S. 21–37.*
11. Lopatnikov L. I. Ekonomiko-matematicheskij slovar. Slovar sovremennoy ekonomicheskoy nauki. 5-e izd., pererab. i dop. M.: Delo, 2003. 519, [1] s.
12. Ozhegov C. I., Shvedova H. Yu. Tolkovyy slovar pyckogo yazyka. M., 2010. URL: <http://ozhegov.textologia.ru/> (data zvernennya: 21. 12.2019).
13. Makkonnell K. R., Bryu S. L. Ekonomiks: printsipy, problemy i politika: per. s 14-go angl. izd. M.: INFRA-M, 2003. KhKhKhVI, 905, O-27, S-39, [1] s.
14. Blaug M. Ekonomicheskaya mysl v retrospektive: per. s angl. M.: Delo LTD, 1994. KhVII, 676, [1] s.
15. Pivkin K. S. Modelirovanie pokupatelskogo sprosa na predpriyatiyakh roznichnoy trgovli na osnove metodov mashinnogo obucheniya: dis. ... kand. ekon. nauk: 08.00.13. Izhevsk, 2018. 145 s.
16. Maslov P. P. Izmerenie potrebitelskogo sprosa: (teoreticheskie ocherki). M.: Ekonomika, 1971. 159 s.
17. Tutubalin V. N. Teoriya veroyatnostey: krat. kurs i nauch.-metod. zamech. M.: Izd-vo Mosk. un-ta, 1972. 228, [3] s.
18. Baranova L. Ya., Levin A. I. Modelirovanie i prognozirovanie sprosa naseleniya. M.: Statistika, 1978. 207, [1] s.

Копилюк Оксана Іванівна

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансово-економічної безпеки та банківського бізнесу
Львівський торговельно-економічний університет*

Копылюк Оксана Ивановна

*доктор экономических наук, профессор,
заведующий кафедрой финансово-экономической безопасности и банковского бизнеса
Львовский торгово-экономический университет*

Korylyuk Oksana

*Doctor of Science in Economics, Professor,
Head of the Department of Financial and Economic Security and Banking
Lviv University of Trade and Economics*

ORCID: 0000-0002-0977-1309

Кульчицька Христина Мар'янівна

*здобувач вищої освіти освітнього рівня «магістр»
спеціальності «Менеджмент»
освітньої програми «Управління фінансово-економічною безпекою»
Львівський торговельно-економічний університет*

Кульчицкая Кристина Марьяновна

*соискатель высшего образования образовательного уровня «магистр»
специальности «Менеджмент»
образовательной программы «Управление финансово-экономической безопасностью»
Львовский торгово-экономический университет*

Kulchytska Khrystyna

*Master's Degree in Higher Education Specialty «Management»
Financial and Economic Security Management Educational Program
Lviv University of Trade and Economics*

DOI: 10.25313/2520-2294-2019-12-5498

**СТАН ТА ОСНОВНІ НАПРЯМИ
ЗМІЦНЕННЯ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ
БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ**

**СОСТОЯНИЕ И ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ
УКРЕПЛЕНИЯ ДЕНЕЖНО-КРЕДИТНОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ**

**STATE AND MAIN DIRECTIONS
OF STRENGTHENING MONETARY
SECURITY OF UKRAINE**

Анотація. В статті окреслено місце та роль грошово-кредитної безпеки у захищеності національної економіки від загроз і викликів в умовах фінансової глобалізації. Запропоновано методичний підхід до оцінювання рівня грошово-кредитної безпеки на основі розрахунку і моніторингу системи індикаторів та порівняння їх із пороговими значеннями.

Здійснено інтегральне оцінювання грошово-кредитної складової безпеки в розрізі основних індикаторів, таких як: питома вага готівки поза банками в загальному обсязі грошової маси, різниця між процентними ставками за кредитами, наданими депозитними корпораціями у звітному періоді, та процентними ставками за депозитами, залученими депозитними установами, рівень середньозваженої процентної ставки за кредитами, наданими депозитними корпораціями в національній валюті, відносно індексу споживчих цін, частка споживчих кредитів, наданих домогосподарствам, у загальній структурі кредитів, наданих резидентам, питома вага довгострокових кредитів у загальному обсязі наданих кредитів (скорегований на курсову різницю), загальний обсяг вивезення фінансових ресурсів за межі країни. Здійснено комплексне оцінювання рівня грошово-кредитної безпеки України за 2014–2018 рр. Констатовано стабільно низький рівень її протистояння внутрішнім і зовнішнім викликам та загрозам.

Запропоновано основні напрями зміцнення грошово-кредитної системи України з позицій безпекоорієнтованого підходу, найбільш вагомими з яких вважаємо: зменшення частки готівки поза банками в загальному обсязі грошової маси, забезпечення здорової конкуренції на грошово-кредитному ринку, припинення непродуктивного відтоку капіталу із української економіки, подальша лібералізація процентної політики НБУ, проведення політики таргетування інфляції, вдосконалення процентної політики, активізація роботи щодо залучення коштів фізичних осіб на довгостроковій основі, запобігання відтоку депозитів з банківської системи.

Ключові слова: грошово-кредитна безпека, індикатори грошово-кредитної безпеки, інтегральне оцінювання рівня грошово-кредитної безпеки України.

Аннотация. В статье обозначены место и роль денежно-кредитной безопасности в защищенности национальной экономики от угроз и вызовов в условиях финансовой глобализации. Предложен методический подход к оценке уровня денежно-кредитной безопасности на основе расчета и мониторинга системы индикаторов и сравнения их с пороговыми значениями.

Осуществлено інтегральне оцінювання грошово-кредитної складової безпеки на основі основних індикаторів, таких як: удельный вес наличности вне банков в общем объеме денежной массы, разница между процентными ставками по кредитам, предоставленным депозитными организациями в отчетном периоде и процентными ставками по депозитам, которые привлечены депозитными учреждениями, уровень средневзвешенной процентной ставки по кредитам, которые предоставлены депозитными организациями в национальной валюте, относительно индекса потребительских цен, доля потребительских кредитов, предоставленных домохозяйствам, в общей структуре кредитов, предоставленных резидентам, удельный вес долгосрочных кредитов в общем их объеме, общий объем вывоза финансовых ресурсов за пределы страны и другие.

Осуществлено комплексное оцінювання рівня грошово-кредитної безпеки України в період 2014–2018 рр. Констатовано стабільно низький рівень її протистояння внутрішнім і зовнішнім викликам та загрозам.

Предложено основні напрями укріплення грошово-кредитної системи України з позицій підходу, орієнтованого на безпеку. Найбільш важливими з них вважаємо: зменшення частки наличності поза банками в загальному обсязі грошової маси, забезпечення здорової конкуренції на грошово-кредитному ринку, припинення непродуктивного відтоку капіталу із української економіки, подальша лібералізація процентної політики НБУ, проведення політики таргетування інфляції, вдосконалення процентної політики, активізацію роботи по залученню коштів фізичних осіб на довгостроковій основі, запобігання відтоку депозитів з банківської системи.

Ключевые слова: денежно-кредитная безопасность, индикаторы денежно-кредитной безопасности, интегральное оцінювання рівня грошово-кредитної безпеки України.

Summary. The article outlines the place and role of monetary security in protecting the national economy from threats and challenges in the face of financial globalization. A methodological approach to assessing the level of monetary security based on the calculation and monitoring of the system of indicators and comparing them with thresholds is proposed.

The monetary and credit security component has been integrated into the main indicators, such as: the share of cash outside banks in the total amount of money, the difference between the interest rates on loans granted by deposit-taking corporations in the reporting period, and interest rates on deposits with institutions, level of weighted average interest rate on loans granted by deposit-taking corporations in national currency relative to the consumer price index, share of consumer loans to households in the total structure of loans to residents, share of long-term loans in the total amount of loans granted, total export of financial resources outside the country.

Complex assessment of the level of monetary and credit security of Ukraine for 2014–2018 has been carried out. It has been consistently low in confronting internal and external challenges and threats.

The basic directions of strengthening of the monetary system of Ukraine from the positions of the security-oriented approach are offered, the most important of which are: reduction of the share of cash outside the banks in the total volume of money supply, ensuring healthy competition in the monetary market, termination of unproductive capital outflow from the Ukrainian economy. NBU interest rate policy, inflation targeting policy, improvement of interest rate policy, intensification of work on attracting funds of physical persons be long term, preventing the outflow of deposits from the banking system.

Key words: *monetary security, indicators of monetary security, integrated assessment of the level of monetary security of Ukraine.*

Постановка проблеми. Забезпечення високого рівня грошово-кредитної безпеки України є актуальною проблемою сьогодення, адже вона визначально впливає на стан розвитку фінансового ринку, економіки країни та окремих суб'єктів господарювання. Оскільки грошово-кредитна безпека є важливою складовою фінансової, то її рівень визначає не лише основні макро- й мікроекономічні параметри, але й забезпечує цінову стабільність, керованість інфляційних процесів й насиченість грошовою масою потреб суб'єктів економічних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями грошово-кредитної безпеки національної економіки займалися багато вітчизняних науковців. Зокрема, О. Бандурка, О. Барановський, О. Власюк, В. Геєць, О. Гудзовата, С. Дячек, І. Доценко, О. Коваленко, В. Мартиненко, Г. Смоквіна та інші. Однак, визначення методичного інструментарію оцінювання рівня грошово-кредитної безпеки в умовах політичної й фінансової нестабільності на тлі військового конфлікту на Сході України та пошук шляхів його удосконалення потребують подальших наукових досліджень.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є оцінка стану грошово-кредитної безпеки України та окреслення основних напрямів її зміцнення.

Виклад основного матеріалу. Національна безпека — основа суверенності будь-якої держави, запорука сталого соціально-економічного розвитку. Її невід'ємним атрибутом є ефективна система економічної безпеки й фінансової зокрема. Вагомим елементом підсистеми фінансової безпеки є грошово-кредитна безпека, оскільки монетарна сфера виступає одним із вирішальних чинників надійності та ефективності функціонування всієї економічної системи. Саме сектор грошового обігу і кредиту є найбільш чутливим до змін у внутрішньому й зовнішньому середовищі та впливає на перебіг багатьох процесів у країні.

В умовах економічної глобалізації, соціально-економічної кризи й складної воєнно-політичної ситуації питання оцінки грошово-кредитної безпеки

України та забезпечення її належного рівня мають особливе значення. Оцінка рівня безпеки є початковим етапом управління процесом забезпечення захищеності національної економіки від загроз і викликів, адже від достовірності її результатів залежить ефективність державного управління [4, с. 132].

Грошово-кредитна безпека — це стан грошово-кредитної системи, що забезпечує всіх суб'єктів національної економіки якісними та доступними кредитними ресурсами в обсягах та на умовах, сприятливих для досягнення економічного зростання національної економіки [5].

Рівень грошово-кредитної безпеки визначається на підставі розрахунку і моніторингу системи індикаторів та порівняння їх із пороговими значеннями, відхилення від яких призводить до небезпечного стану національної економіки, що загрожує суверенітету держави, забезпеченню її національних інтересів.

Міністерством економічного розвитку і торгівлі України визначено перелік основних індикаторів стану грошово-кредитної безпеки, які використовуються для розрахунку інтегрального індексу економічної безпеки. Значення індикаторів визначають рівень безпеки як критичний, небезпечний, незадовільний, задовільний чи оптимальний [5].

Динаміку основних індикаторів рівня грошово-кредитної безпеки України у 2014–2018 роках наведено у табл. 1.

Наведені у табл. 1 показники вказують на відсутність чіткої динаміки та суттєві загрози грошово-кредитній безпеці України, які ускладнюють реалізацію національних економічних інтересів.

Питома вага готівки поза банками у загальному обсязі грошової маси повинна знаходитись в діапазоні 20–22% (оптимальне значення): розмір індикатора менше 20% свідчить про слабку мобільність економіки, а більше 22% — про високий рівень її монетизації, що може призвести до негативних наслідків. В досліджуваному періоді спостерігається надмірна питома вага готівки поза банками у загальному обсязі грошової маси: даний показник перевищує незадовільний рівень безпеки, а в 2014 році наблизився

Таблиця 1

Основні індикатори грошово-кредитної безпеки України у 2014–2018 роках

Показники	Роки					Порогові значення індикатора (оптимальний, задовільний, незадовільний, небезпечний, критичний)
	2014	2015	2016	2017	2018	
Питома вага готівки поза банками в загальному обсязі грошової маси, %	29,57	28,44	28,51	27,51	28,46	20 22 25 30 35
Різниця між процентними ставками за кредитами, наданими депозитними корпораціями у звітному періоді, та процентними ставками за депозитами, залученими депозитними установами (крім НБУ), %	4,79	6,76	4,85	6,13	4,90	3; 4 2; 5 1; 6 0; 9 -1; 11
Рівень середньозваженої процентної ставки за кредитами, наданими депозитними корпораціями (крім НБУ) в національній валюті, відносно індексу споживчих цін, %	-6,32	-22,22	4,98	4,74	13,82	3; 5 1; 7 -1; 9 -3; 11 -7; 15
Частка споживчих кредитів, наданих домогосподарствам, у загальній структурі кредитів, наданих резидентам, %	20,25	17,40	16,02	16,75	18,26	5; 9 4; 12 3; 15 2; 18 1; 21
Питома вага довгострокових кредитів у загальному обсязі наданих кредитів (скорегований на курсову різницю), %	16,64	15,19	23,82	25,81	22,46	60 50 40 30 25
Загальний обсяг вивезення фінансових ресурсів за межі країни, млрд. дол. США	11,9	15,6	15,1	14,3	14,3*	1,0 2 5 10 15

* дані відсутні, для розрахунку інтегрального індикатора грошово-кредитної безпеки взяті на рівні попереднього року.

Джерело: складено авторами на основі [5; 7; 8]

до небезпечного рівня (30%) і склав 29,57%. Це свідчить про зменшення довіри до фінансових установ, намагання населення тримати гроші у вигляді готівки, а, отже, про існування суттєвих загроз, які пов'язані із заощадженням грошей у банках. Значна частка готівки може спричинити тінізацію економіки, викликати труднощі у сфері контролю з боку центрального банку за грошовими агрегатами та пропозицією грошей в цілому, знизити дієвість монетарних інструментів та можливість держави впливати на динаміку інфляційних процесів у країні.

Різниця між процентними ставками за кредитами, наданими депозитними корпораціями, та процентними ставками за залученими депозитами в 2014–2018 роках є вищою за оптимальне значення (3–4%) та доволі нестабільною. Так, якщо в 2014, 2016 та 2018 роках цей показник близький до за-

довільного (5%) значення, то в 2015 й 2017 роках він знаходився між незадовільним та небезпечним рівнями грошово-кредитної безпеки (6–9%), що обумовлено мінливістю цін (як за кредитами, так і депозитами) на ринку позичкових капіталів внаслідок стрімких коливань індексу споживчих цін, високих інфляційних очікувань з боку суспільства та підвищеного ризику діяльності суб'єктів економіки.

Чинник інфляції враховано у розрахунку індикатора рівня процентної ставки за кредитами, наданими депозитними корпораціями в національній валюті відносно індексу споживчих цін, оптимальне значення для якого складає 3–5% [5]. Від'ємне значення показника у 2014 і 2015 роках вказує на серйозні кризові явища в економіці і критичність грошово-кредитної безпеки. Встановлюючи процентні ставки за кредитами нижчими за індекс споживчих цін,

банки намагалися втримати попит на кредитні ресурси, однак це негативно вплинуло на результати їх фінансової діяльності та стійкості. У 2016 та 2017 роках спостерігалось значне покращення ситуації, про що свідчило оптимальне значення індикатора в цей період. Однак, у 2018 році показник середньозважених процентних ставок за кредитами, наданими депозитними корпораціями в національній валюті, відносно індексу споживчих цін наближався до критичного рівня, що стало наслідком нових дисбалансів у грошово-кредитній сфері: підвищення відсоткових ставок за кредитами на тлі зниження облікової ставки НБУ та індексу інфляції.

Частка споживчих кредитів, наданих домогосподарствам, в загальному обсязі наданих кредитів (оптимальне значення 5–9%) у 2014 році була наближеною до критичного рівня, впродовж 2015–2017 років мала незначну тенденцію до скорочення і знаходилась між незадовільним та небезпечним рівнями. Однак в 2018 році знову перейшла межу небезпечного рівня (18%), що стало результатом низького життєвого рівня населення та дестабілізаційних процесів у всіх сферах економіки.

Негативні тенденції при формуванні грошово-кредитної безпеки підтверджував і показник питомої ваги довгострокових кредитів у загальному обсязі наданих кредитів, скорегований на курсову різницю. Даний індикатор впродовж всього досліджуваного періоду потрапляв в критичний діапазон, а у 2014, 2015, 2016 та 2018 роках знаходився на рівні нижче критичного (25%), що вказувало на зменшення інвестицій в економіку України та катастрофічний стан у сфері довгострокового кредитування її суб'єктів.

Критичний рівень грошово-кредитної безпеки спостерігався і за показником загального обсягу вивезення фінансових ресурсів за межі країни. При оптимальному значенні індикатора не більше 2 млрд. дол. США, обсяг вивезення фінансових ресурсів в аналізованому періоді перевищив 10 млрд. дол. США, а тому в 2014, 2017 та 2018 роках потрапив

у діапазон між небезпечним та критичним рівнями, а у 2015 та 2016 рр. — перевищив критичний.

Комплексна оцінка індикаторів грошово-кредитної безпеки засвідчила наявність низки загроз, які негативно вплинули на стан фінансової складової економічної безпеки України. Це зумовило необхідність інтегрального оцінювання стану грошово-кредитної системи держави з позицій адекватного та своєчасного реагування на внутрішні та зовнішні дестабілізуючі фактори.

Порядок визначення інтегрального індексу грошово-кредитної безпеки передбачено Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затвердженими наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277[5].

Значення інтегрального індексу грошово-кредитної безпеки може знаходитися в діапазоні від 0 до 1. Причому 1 є найкращим значенням показника, за якого рівень безпеки вважається оптимальним, а 0 — найгіршим, де рівень безпеки оцінюється як мінімальний або абсолютно небезпечний.

Рівень інтегрального індикатора грошово-кредитної безпеки України у 2014–2018 роках наведено у табл. 2.

Значення інтегрального індикатора грошово-кредитної безпеки України, наведені у табл. 2, демонструють дуже низький рівень захищеності грошово-кредитної сфери від зовнішніх і внутрішніх впливів з тенденцією до його погіршення. Найнижчий рівень грошово-кредитної безпеки спостерігався у 2015 році і був наближений до критичної позначки (0,2), а свого найвищого рівня безпеки (наближений до незадовільного — 0,6) грошово-кредитна система досягла у 2016 році.

Динаміку інтегрального індикатора грошово-кредитної безпеки України у 2014–2018 роках зображено на рис. 1.

Проведена оцінка грошово-кредитної безпеки України за 2014–2018 рр. показала стабільно

Таблиця 2

Рівень інтегрального індикатора грошово-кредитної безпеки України у 2014–2018 роках

Показник	Роки					Порогові значення індикатора (оптимальний, задовільний, незадовільний, небезпечний, критичний, абсолютно небезпечний)
	2014	2015	2016	2017	2018	
Інтегральний індикатор грошово-кредитної безпеки України	0,3678	0,2891	0,5356	0,5063	0,3869	1 0,8 0,6 0,4 0,2 0

Джерело: складено авторами на основі [5; 7; 8]

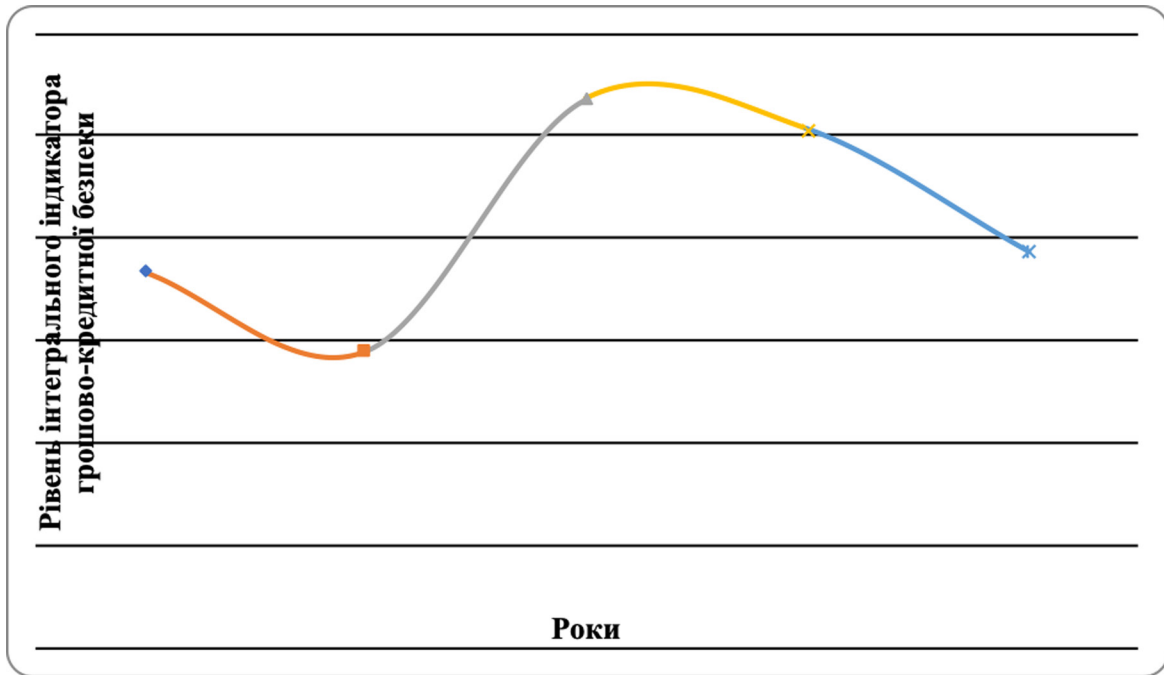

Рис. 1. Динаміка інтегрального індикатора грошово-кредитної безпеки України у 2014–2018 роках

Джерело: розраховано авторами

низький рівень її протистояння внутрішнім і зовнішнім викликам та загрозам. Незначне підвищення індикаторів грошово-кредитної безпеки у 2016–2017 роках не зберегло позитивної тенденції, а їх подальше зниження у 2018 році вказує на нестабільну ситуацію у фінансовій сфері України та засвідчує поглиблення кризового стану у монетарній сфері. При цьому особливо значних втрат вітчизняній грошово-кредитній системі завдало тривале та виснажливе протистояння у гібридній війні у результаті чого негативна динаміка індикаторів грошово-кредитної безпеки держави лише поглибилася. Це зумовлює необхідність розробки дієвих заходів щодо забезпечення безпеки у монетарній сфері.

Для подолання кризових явищ, вважаємо за доцільне визначити такі напрями зміцнення грошово-кредитної безпеки України в сучасних умовах:

- зменшення частки готівки поза банками в загальному обсязі грошової маси шляхом відновлення довіри до банківської системи, збільшення обсягів безготівкових розрахунків при сплаті населенням за товари та послуги і, як наслідок, зниження частки «тіньової економіки»;
- забезпечення здорової конкуренції на грошово-кредитному ринку, що сприятиме скороченню різниці між процентними ставками за наданими кредитами та залученими депозитами;
- припинення (або зменшення) непродуктивного відтоку капіталу із української економіки для підвищення рівня грошово-кредитної безпеки;

- подальша лібералізація процентної політики НБУ;
- проведення Національним банком України виваженої монетарної політики спрямованої на зниження рівня інфляції та стимулювання економічного зростання;
- оптимізація споживчого кредитування домогосподарств через підвищення вимог до оцінки платоспроможності позичальників і забезпеченості кредитів;
- активізація роботи щодо залучення коштів фізичних осіб на довгостроковій основі та запобігання їх відтоку в подальшому.

Реалізація вказаних заходів дозволить підвищити рівень грошово-кредитної безпеки тільки за повної взаємодії на всіх ієрархічних рівнях управління фінансовою системою.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, поточний стан грошово-кредитної безпеки України наближений до критичного, що ускладнює реалізацію національних економічних інтересів, становить загрозу незалежному державному існуванню та добробуту населення, а тому потребує негайної реалізації заходів щодо підвищення рівня захищеності національної економіки. Пошук ефективних інструментів реалізації державної політики у фінансовій та грошово-кредитній сферах вимагає розробки підходів до оцінювання результативності запровадження режиму інфляційного таргетування на стан грошово-кредитного ринку та рівень монетарної складової фінансової безпеки країни.

Література

1. Гудзовата О. О. Чинники та функціональні особливості розвитку грошово-кредитної сфери в контексті формування системних характеристик фінансової безпеки держави. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Економіка та менеджмент». Одеса, 2017. Вип. 26, ч. 2. С. 83–87
2. Доценко І. О. Грошово-кредитна безпека як складова фінансової безпеки держави. Вісник Черкаського університету. Серія «Економічні науки». 2015. № 12. С. 9–13.
3. Дячек С. М., Панасюк О. О. Грошово-кредитна безпека України: сутність, загрози, оцінка. Вісник ЖДТУ. 2013. № 2. С. 227–233.
4. Мартиненко В. В. Теоретико-методичні засади оцінки економічної безпеки національної економіки. Економічний простір. 2015. № 93. С. 131–140.
5. Наказ Міністерства економіки України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» від 29.10.2013 р. № 1277. URL: http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm
6. Рожко О. Д., Алексанян Р. М. Грошово-кредитна безпека України та шляхи її забезпечення. Інтернаука. 2017. № 2. Т. 2. С. 120–125.
7. Офіційне інтернет-представництво Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua>
8. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://ukrstat.gov.ua>

References

1. Gudzovata, O. O. (2017). Chynnyky ta funktsionalni osoblyvosti rozvytku groshovo-kredytnoi sfery v konteksti formuvannya systemnykh harakterystyk finansovoi bezpeky derzhavy. [Factors and functional features of the development of the monetary sphere in the context of the formation of systemic characteristics of financial security of the state]. Naukovui visnyk Mizhnarodnogo humanitarnogo universytetu, 26, 83–87.
2. Dotsenko, I. O. (2015) Hroshovo-kredytna bezpeka yak skladova finansovoi bezpeky derzhavy [Monetary and financial security as a component of financial security of the state]. Visnyk Cherkaskoho universytetu, 12: 9–13.
3. Diachek, S. M., and Panasiuk, O. O. (2013) Hroshovo-kredytna bezpeka Ukrainy: sutnist, zahrozy, otsinka [Monetary and financial security of Ukraine: essence, threats, assessment]. Visnyk ZhDTU, 2: 227–233.
4. Martynenko, V.V. (2015) Teoretyko-metodychni zasady otsinky ekonomichnoi bezpeky natsionalnoi ekonomiky [Theoretical and methodological foundations of the assessment of economic security of the national economy]. Ekonomichnyi prostir, 93. 131–140.
5. Nakaz Ministerstva ekonomiky Ukrainy Pro zatverdjenjji metodychnih rekomendatsiy shchodo rozrahunku rivniji ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Legal Act of Ukraine] (2013). URL: http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm
6. Rozhko, O. D., and Aleksanian, R. M., (2017) Hroshovo-kredytna bezpeka Ukrainy ta shliakhy yii zabezpechennia. [Monetary and financial security of Ukraine and ways of providing it]. Internauka, 2. 120–125.
7. Ofitsiine internet-predstavnytstvo Natsionalnogo banku Ukrainy. URL: <https://bank.gov.ua>
8. Ofitsiinyi veb-sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. URL: <http://ukrstat.gov.ua>

Голомша Наталія Євгенівна

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного менеджменту та ЗЕД
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Голомша Наталья Евгеньевна

*кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры административного менеджмента и ВЭД
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины*

Golomsha Nataliia

*PhD, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of
Administrative Management and Foreign Economic Activity
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*

Голомша Ольга Ярославівна

*кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри адміністративного менеджменту та ЗЕД
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Голомша Ольга Ярославовна

*кандидат экономических наук,
старший преподаватель кафедры административного менеджмента и ВЭД
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины*

Golomsha Olga

*PhD, Senior Lecturer at the Department of
Administrative Management and Foreign Economic Activity
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*

DOI: 10.25313/2520-2294-2019-12-5456

**ДОСЛІДЖЕННЯ ФАКТОРІВ, ЩО ФОРМУЮТЬ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО
ЯЧМЕНЮ НА СВІТОВИХ РИНКАХ**

**ИССЛЕДОВАНИЕ ФАКТОРОВ, КОТОРЫЕ ФОРМИРУЮТ
КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ УКРАИНСКОГО
ЯЧМЕНЯ НА МИРОВЫХ РЫНКАХ**

**RESEARCH OF THE FACTORS THAT SHAPE
THE COMPETITIVENESS OF UKRAINIAN BARLEY
ON THE WORLD MARKETS**

Анотація. Обґрунтовано методику факторного аналізу для виявлення параметрів конкурентоспроможності українського ячменю на світових ринках. На основі кореляційно-регресійного аналізу заснованого на поєднанні методологічних засад теорій конкуренції та міжнародної торгівлі, сформовано перелік найбільш вагомих факторів, визначено напрям та силу їх впливу на рівень конкурентоспроможності вітчизняного ячменю. На відміну від існуючих моделей та концепцій такий підхід враховує комплексний вплив конкурентних сил, масштабів ринку, умов торгівлі, що дозволяє з високою долею вірогідності досягати конкурентоспроможності українського зерна на світових ринках.

Розроблено пропозиції щодо реакції учасників ринку на об'єктивні умови зовнішньої торгівлі – параметри ринків, діяльність конкурентів, умови торгівлі. Обґрунтовано доцільність активізації експортних зусиль на ринках значної місткості, які імпортують ячмінь із віддалених країн, а також характеризуються високим ступенем ділової співпраці з Україною.

Наукова новизна дослідження полягає в удосконаленні методики факторного аналізу конкурентоспроможності українського ячменю, за результатами якого визначено об'єктивний перелік сприятливих і стримуючих факторів, а також обґрунтовано основні реакції учасників ринку на їх вплив.

Отримані результати моделі та факторні залежності формують вагомий методичний фундамент для моделювання та прогнозування параметрів конкурентоспроможності українського зерна на світових ринках, а також дозволяють розробляти сценарії реагування вітчизняних ринкових суб'єктів на події та сили, які супроводжують зерновий експорт.

Ключові слова: факторний аналіз, конкурентоспроможність, світовий ринок ячменю, кореляційно-регресійне моделювання, експорт, зерно, зовнішня торгівля.

Аннотация. Обоснована методика факторного анализа для выявления параметров конкурентоспособности украинского ячменя на мировых рынках. На основе корреляционно-регрессионного анализа, основанного на сочетании методологических основ теории конкуренции и международной торговли, сформирован перечень наиболее весомых факторов, определены направление и сила их влияния на уровень конкурентоспособности отечественного ячменя. В отличие от существующих моделей и концепций такой подход учитывает комплексное влияние конкурентных сил, масштабов рынка, условий торговли, что позволяет с высокой долей вероятности достигать конкурентоспособности украинского зерна на мировых рынках.

Разработаны предложения по реакции участников рынка на объективные условия внешней торговли – параметры рынков, деятельность конкурентов, условия торговли. Обоснована целесообразность активизации экспортных усилий на рынках значительной емкости, которые импортируют ячмень из отдаленных стран, а также характеризуются высокой степенью делового сотрудничества с Украиной.

Научная новизна исследования заключается в совершенствовании методики факторного анализа конкурентоспособности украинского ячменя, по результатам которого определены объективный перечень благоприятных и сдерживающих факторов, а также обоснованы основные реакции участников рынка на их воздействие.

Полученные результаты модели и факторные зависимости формируют весомую методическую основу для моделирования и прогнозирования параметров конкурентоспособности украинского зерна на мировых рынках, а также позволяют разрабатывать сценарии реагирования отечественных рыночных субъектов на события и силы, которые сопровождают зерновой экспорт.

Ключевые слова: факторный анализ, конкурентоспособность, мировой рынок ячменя, корреляционно-регрессионное моделирование, экспорт, зерно, внешняя торговля.

Summary. The method of factor analysis to identify the parameters of competitiveness of Ukrainian barley on the world markets is substantiated. On the basis of correlation-regression analysis based on the combination of methodological principles of competition theories and international trade, a list of the most important factors was formed, the direction and strength of their influence on the level of competitiveness of domestic barley were determined. Unlike existing models and concepts, this approach takes into account the complex impact of competitive forces, market size, and trading conditions, which allows a high degree of probability to achieve competitiveness of Ukrainian grain on the world markets.

It was developed proposals for market participants' reaction to objective foreign trade conditions – market parameters, activity of competitors, and terms of trade. The expediency of intensifying export efforts on the markets of large capacity, which import barley from distant countries and are characterized by a high degree of business cooperation with Ukraine, is substantiated.

The scientific novelty of the research is to improve the methodology of factor analysis of the competitiveness of Ukrainian barley, which results in an objective list of favorable and constraining factors, as well as substantiates the main reactions of market participants to their impact.

The obtained model results and factor dependencies form a strong methodological basis for modeling and forecasting the competitiveness of Ukrainian grain on world markets, and allow developing scenarios of domestic market actors' response to the events and forces that accompany grain exports.

Key words: factor analysis, competitiveness, world barley market, correlation-regression modeling, export, grain, foreign trade.

Постановка проблеми. Зернова галузь України є базою та джерелом сталого розвитку більшості галузей агропромислового комплексу та основою аграрного експорту.

Місце України на світовому ринку зернових культур залежить від внутрішнього виробництва та кон'юнктури світового ринку. За останні декілька років Україна значно посилсила свої позиції на світовому зерновому ринку. Сьогодні Україна займає 7 місце серед світових виробників зернових культур, виробляючи 3,5% світових обсягів пшениці, 2,5% світових обсягів кукурудзи, 6,5% світових обсягів ячменю.

Зміцніли позиції України і в світовому експорті. Так, за останні роки частка України в світовому експорті пшениці зросла до 10%, в світовому експорті кукурудзи — до 15%, в експорті ячменю — понад 16%.

Конкурентні позиції України на світовому ринку зерна є вагомим індикатором, який характеризує ефективність господарських та управлінських процесів пов'язаних із виробництвом, внутрішнім і зовнішнім розподілом зерна. Важливим інструментом оцінки перспектив конкурентоспроможності українського зерна на світових ринках є факторний аналіз, який дозволяє комплексно оцінювати вплив окремих факторів на конкурентні позиції України на світовому ринку зерна, а також формувати дієві альтернативи і рекомендації щодо подальших дій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Факторний аналіз конкурентоспроможності українського зерна на світових ринках є складним процесом, який за своєю методологією перебуває на стику цілого набору наукових дисциплін: економічної теорії, міжнародної економіки, економічного аналізу, маркетингу тощо. При цьому, в більшості випадків економічні процеси не піддаються встановленню чітких функціональних зв'язків між результатами діяльності економічної системи (зернового ринку України) та його факторними ознаками. Стохастичні зв'язки між факторами, що формують параметри функціонування зернового ринку України та його результати, які узагальнено можна виразити через конкурентну позицію продукції на світових ринках, обумовлюють доцільність використання в процесі дослідження методів кореляційно-регресійного аналізу, які дають можливість виявляти, вимірювати і коментувати взаємозв'язки між ними.

Методика кореляційно-регресійної моделі характеризується досить широким висвітленням в науковій та методичній літературі [3; 4; 9].

В умовах міжнародної торгівлі, конкурентоспроможність українського зерна піддається впливу

різних факторів, які виходять за межі виробничих та внутрішньоринкових параметрів. Тому традиційні теорії конкуренції не до кінця пояснюють процеси, які формують конкурентоспроможність об'єкта дослідження. В найбільшій мірі це пов'язано із особливостями, якими характеризується світовий ринок і які проявляються через значні відстані переміщення товарів, наявність умов торгівлі, які обмежують вільне переміщення товарів (тарифні та нетарифні обмеження), стійкість торговельних зв'язків між торговельними партнерами, розміри економік окремих країн та ринків. Саме тому в процесі моделювання параметрів конкурентоспроможності України на світовому ринку ячменю пропонуємо поєднувати методичні підходи теорій конкуренції (Г. Азоєва [1], Л. Антонюк [2], М. Портера [8]) із теоріями міжнародної торгівлі (Д. Рікардо [15], С. Ліндера [7], Е. Хекшера [12] та Б. Оліна [13]). При цьому, з точки зору конкурентних теорій, вважаємо за доцільне акцентувати основну увагу на дослідженні конкурентних сил та факторів, які визначають конкурентні позиції суб'єктів ринку, а з точки зору теорії міжнародної торгівлі — на вивченні впливу умов торгівлі та факторів гравітаційної моделі (параметрів, що визначають розміри ринків та економік, відстані між країнами), що гіпотетично можуть впливати на конкурентні позиції України на зерновому ринку.

Базові наукові розробки в сфері побудови гравітаційних теорій в міжнародній торгівлі належать західним вченим Я. Тінбергену [16], П. Пойхьонену [14] та іншим. Серед українських вчених вагомі дослідження з використанням даної теорії були здійснені В. Кончином [5], А. Ложачевською [6] та іншими.

Постановка завдання. Мета дослідження — здійснити факторний аналіз параметрів, які визначають конкурентоспроможність українського ячменю на світових ринках та сформуванню комплекс рекомендацій щодо використання виявлених тенденцій та закономірностей

Виклад основного матеріалу дослідження. Узагальнюючи методичні положення наведених вище науковців, пропонуємо наступну класифікацію факторних ознак, які потенційно можуть впливати на формування конкурентоспроможності українського ячменю на світовому ринку (табл. 1).

Доцільно зазначити, що одними із ключових результативних параметрів, які характеризують рівень конкурентоспроможності країни на ринку ячменю є обсяг реалізації продукції, її вартість, а також частка ринку. Відповідно до цього, обсяг імпорту продукції визначеною країною слід трактувати як

місткість її ринку, яка характеризує «гравітаційну силу» країни і її здатність «притягувати» торговельних партнерів. Відповідно до цього, при формуванні кореляційно-регресійної моделі у якості результативного показника ми використали показник обсягу та вартості експорту Україною ячменю на ринки найбільших країн-імпортерів.

Зважаючи на продовження процесу освоєння Україною світового ринку ячменю, ми обмежили часовий період п'ятьма роками (2012–2016 рр.), а кількість об'єктів вибірки 40 країнами (в середньому на їх долю припало 96,5% українського експорту ячменю). Перелік факторних ознак було сформовано на основі загальнодоступних даних міжнародних статистичних організацій: United Nation Conference on Trade and Development (Unctad) [17], International Trade Center (ITC) [10], World bank [19], Food and Agricultural organization of UN (FAO) [11], United

Nations Commodity Trade Statistics Database (Comtrade) [18] та ін.

В результаті опрацювання вибірки фактичних даних ринку ячменю, національних та світової економіки, нами було сформовано зведену матрицю вихідних даних та утворено масив розміром 54 фактори і 150 спостережень.

З метою виявлення тісноти зв'язку обсягів реалізації ячменю та поданих в табл. 1. факторів, а також для виявлення тісноти зв'язку між усіма включеними факторами, було розраховано коефіцієнти парної кореляції r_{ij} між ними, які подано у вигляді зведеної кореляційної матриці (Табл. 2).

В таблиці 2 відображено лише ті фактори, які, згідно зазначених в методиці [9, с. 221] критеріїв можуть вважатися значущими відповідно до кількості спостережень ($r^*=(a=0,05; n=150/200) = 1,160$). Як бачимо із кореляційної матриці, отримані зна-

Таблиця 1

Класифікація набору ознак кореляційно-регресійної моделі формування конкурентоспроможності української ячменю на світовому ринку

Група ознак (факторів, показників)	Набір ознак
Показники, що характеризують попит і місткість ринків	вартість і обсяг імпорту ячменю кожної країни; вартість і обсяг світового імпорту ячменю;
Показники, що характеризують позиції конкурентів	вартість і обсяг експорту ячменю ключовими конкурентами на світовому ринку та на зернових ринках країн-партнерів;
Показники, що характеризують відстань між торговельними партнерами	географічна відстань між країною-партнером і Україною; середня торговельна відстань між країною-партнером та її зерновими експортерами; порівняння середньої відстані до країн-експортерів із відстанню до України;
Показники, що характеризують рівень торговельних бар'єрів між Україною та країнами-імпортерами	розмір торговельних мит на імпорт ячменю з України; середній розмір торговельних мит на імпорт ячменю з усіх країн світу; порівняння торговельних бар'єрів для імпорту ячменю з України та інших країн світу;
Показники, що характеризують рівень торговельних зв'язків між країнами	Індекс Простоти торгівлі (Trade Easiness Index) — характеризує тісноту торговельних зв'язків між партнерами і вимірюється шляхом співставлення фактичного обсягу торгівлі між ними і гіпотетичного обсягу торгівлі, який би міг існувати між ними, якщо б експортер володів тією ж часткою ринку, що й в середньому з усіма країнами світу
Показники, що характеризують конкуренцію з боку товарів-замінників	вартість та обсяг імпорту інших зернових по кожній країні-партнеру;
Показники, що характеризують ціновий вплив	середня ціна експорту ячменю Україною чи головним конкурентом; середня ціна імпорту ячменю країною-партнером;
Параметри, що доповнюють загально-економічну ситуацію та місткість ринку	середній обмінний курс гривні та грошової одиниці країни-партнера; обсяг прямих іноземних інвестицій в Україну чи країну-партнера; чисельність населення;
Параметри, що характеризують час	рік фіксації показників (наявність зв'язку із цим показником може забезпечити методичну основу для прогнозування розміру результативного параметру)
Параметри, що характеризують свободу торгівлі в досліджуваних країнах	індекс економічної свободи торгівлі (Free Trade Index), що розраховується ООН;
Додаткові фіктивні параметри	характеризують наявність чи відсутність певної фактичної ознаки — доступ країни до моря, членство в СОТ, наявність двосторонніх торговельних угод чи угод про торговельні преференції, а також інші спільні риси країн — спільний кордон, близькість мови тощо

Джерело: самостійна розробка автора

чимі фактори конкурентоспроможності ячменю належать до декількох груп. Проте, тільки в двох групах — показниках, що характеризують попит та місткість ринку, а також в показниках, що характеризують конкуренцію з боку товарів замінників ми спостерігаємо допустиме значення вагомості по усіх факторах групи. Тому, з метою уникнення явища колінеарності, ми не включатимемо до моделі одночасно декілька із зазначених факторів.

Аналіз кореляційних зв'язків експорту ячменю із факторними ознаками частково підтвердив припущення робочої гіпотези, зокрема прямий зв'язок між результативними показниками та факторами, що характеризують: розмір ринку (x2; x3; x4). Проте,

по більшості інших факторів, припущення робочої гіпотези не підтвердилися. Так, прямий зв'язок впливу головного конкурента на обсяг експорту ячменю Україною (x6; x8; x42; x43) дозволяє припускати досить стійку і високу позицію України на цьому ринку. Це дозволяє зберігати свою конкурентну позицію, навіть за умови збільшення обсягів експорту ключовими гравцями на ринку.

Окрім того, по даній культурі не підтвердилося припущення щодо негативного впливу відстані на обсяги торгівлі (x12; x14) та імпорту товару замінника — рису (x52; x53).

Поряд із тим відмітимо зворотній зв'язок результативних показників моделі із показниками цінової

Таблиця 2

Кореляційна матриця значимих факторів конкурентоспроможності українського ячменю на світових зернових ринках

№ п/п	Показник	Вартість експорту зерна Україною до країни-партнера, тис. дол. США	Питома вага України в структурі імпорту зерна країни-партнера, %	Обсяг експорту зерна Україною до країни-партнера, тис. тонн
x2	Вартість імпорту зерна країною-партнером, тис. дол. США	0,793	-0,042	0,770
x3	Питома вага зерна країни-партнера в структурі її імпорту, %	0,785	-0,043	0,766
x4	Обсяг імпорту зерна країною-партнером, тис. тонн	0,804	-0,042	0,795
x6	Вартість експорту зерна головним конкурентом до країни-партнера, тис. тонн	0,242	-0,055	0,232
x8	Обсяг експорту зерна головним конкурентом до країни-партнера, тис. тонн	0,214	-0,107	0,205
x42	Вартість експорту зерна головним конкурентом на ринку країни-партнера, тис. тонн	0,401	-0,056	0,464
x43	Обсяг експорту зерна головним конкурентом до країни-партнера, тис. тонн	0,478	-0,058	0,533
x46	Питома вага головного конкурента у загальній структурі торгівлі зерном (кількісні показники), %	-0,150	-0,127	-0,099
x45	Питома вага головного конкурента у загальній структурі торгівлі зерном (Вартісні показники), %	-0,161	-0,130	-0,113
x9	Середня ціна експорту зерна головним гравцем на ринку до країни-партнера, дол/тонну	-0,133	0,057	-0,156
x44	Середня ціна експорту зерна головним конкурентом до країни-партнера, дол/тонну	-0,115	-0,062	-0,102
x11	Порівняння цін України та головного гравця на ринку, %	0,205	0,144	0,102
x12	Середня відстань імпорту пшениці	0,156	0,015	0,190
x14	Порівняння відстані між Україною і країною –партнером.	0,186	-0,015	0,168
x15	Розмір середнього тарифу на імпорт зерна, дол	-0,150	-0,112	-0,137
x17	Порівняння тарифів на імпорт зерна Україною та всім іншим світом	-0,145	-0,098	-0,135
x39	Наявність преференційних угод про торгівлю з Україною	-0,131	-0,030	-0,173
x47	Індекс простоти торгівлі	-0,087	0,003	-0,129
x52	Вартість імпорту рису як товару замінника, тис. дол.	0,544	-0,042	0,660
x53	Обсяг імпорту рису як товару замінника, тис. тонн	0,392	-0,049	0,473

Джерело: власні розрахунки автора

конкуренції (x9; x11; x44). Разом із припущеннями, наведеними вище, ми можемо стверджувати, що сильна позиція України на ринку ячменю змушує головних конкурентів знижувати ціни на власну продукцію.

Доцільно відмітити прямий зв'язок результативних показників із параметрами, що характеризують відстань експорту (x12; x14). Відповідно до цього, з одного боку, великі відстані не є вагомою перешкодою для України на шляху до зростання обсягів експорту продукції, а з іншого, це пояснюється перевагою, яку має наша країна за рахунок того, що традиційна відстань доставки країн-партнерів є більшою, ніж відстань до України.

Потрібно також звернути увагу на умови торгівлі. Так, згідно із ними, тарифні бар'єри дещо стримують ріст обсягу реалізації ячменю та посилення своєї конкурентної позиції (x1; x16), проте, наявність преференційних умов та укладених угод щодо зони вільної торгівлі (x39) не забезпечує позитивного впливу на досягнення конкурентоспроможності ячменю,

оскільки сільськогосподарська продукція, навіть в межах угод про вільну торгівлю, досі обкладається значними митними зборами. Тому ми пропонуємо змістити акценти щодо зусиль уряду в плані лібералізації торгівлі. Відповідно до цього, ці зусилля повинні стосуватися не стільки підписання чергових угод, скільки досягнення вищої їх якості і ефективності по відношенню до умов торгівлі сільськогосподарською продукцією, зокрема зерновими культурами.

Результати кореляційно-регресійного аналізу конкурентоспроможності українського ячменю на світових ринках (Табл. 3) доводять, що одним з сприятливих чинників підвищення конкурентоспроможності українського ячменю є зростання місткості цільового ринку. Так, збільшення питомої ваги імпорту ячменю в структурі світової торгівлі на 1% може забезпечити ріст обсягу реалізації даної культури Україною на 19 тис. тонн. Не зважаючи на загальнотеоретичне обґрунтування, відстань для ринку ячменю також є позитивним чинником. Тому, пошук віддалених ринків збуту ячменю може

Таблиця 3

Результати регресійного аналізу конкурентоспроможності української ячменю на світових ринках

фактори		Показники	β -коефіцієнт	Зміна у відповідно до значення β -коефіцієнта	Коефіцієнт регресії b_1	t — критерій Стьюдента ($t_{крит} = 1,99$)	p-рівень	Коефіцієнт еластичності
		Вільний член		-	1424	0,0796	0,9368	
x_3	x_1	Питома вага імпорту ячменю країною-партнером в загальносвітовому обсязі імпорту, %	1,3902	0,0828	19099	16,796	0,0000	2,026
x_8	x_2	Обсяг експорту зерна головним конкурентом до країни-партнера, тис. тонн	-0,4752	0,0640	-0,09	-7,4232	0,0000	-0,539
x_{11}		Порівняння цін України та головного гравця на ринку, %	-0,0388	0,0498	-124,4	-0,7804	0,4379	-0,265
x_{14}	x_3	Порівняння відстані між Україною і країною-партнером.	0,1067	0,0539	12738	1,9796	0,0518	0,334
x_{17}		Порівняння тарифів на імпорт зерна Україною та іншими країнами світу, %	0,0394	0,0530	253,06	0,7435	0,4597	0,042
x_{39}		Фіктивна змінна — наявність преференційних угод про торгівлю з Україною	0,0050	0,0569	1058,9	0,0884	0,9298	0,010
x_{47}		Індекс простоти торгівлі	-0,0388	0,0590	-1079,3	-0,6565	0,5137	-0,080
x_{53}	x_4	Обсяг імпорту рису як товару заміника, тис. тонн	-0,3474	0,0804	-0,05	-4,3163	0,0001	-0,566
y_1	y_a	Вартість експорту зерна Україною до країни-партнера, тис. дол						
Рівняння регресії			$y_a = 1424 + 19099x_1 - 0,09x_2 + 12738x_3 - 0,05x_4$					

Джерело: власні розрахунки автора

розглядатися як одна із альтернатив реалізації стратегії розвитку галузі. Так, перевага України над конкурентами щодо відстані експорту ячменю може слугувати додатковим фактором цінової конкуренції: ріст такої переваги всього лише на 1% може забезпечити до 12,7 тис. дол. США.

На фоні наведених аргументів, відмітимо також, що у поєднанні із іншими факторами кореляційно-регресійної моделі, вплив головного конкурента (x_6) та товару замітника (x_{33}) на параметри обсягів експорту ячменю все ж є негативним, хоча сила такого впливу є досить слабкою.

В контексті аналізу коефіцієнтів еластичності відмітимо його досить високе значення для питомої ваги імпорту ячменю країною-партнером в загальному обсязі імпорту. Відповідно до цього, зростання питомої ваги України в експорті ячменю на ринку країни партнера обумовить 2% росту обсягу експорту. Порівняно вищим є також значення коефіцієнта для конкурентних факторів — експорту зерна головним конкурентом і обсяг імпорту рису як товару замітника (понад 0,5%).

Таким чином, загальний вигляд рівняння регресії в межах моделі конкурентоспроможності ячменю є наступним:

$$y_{\text{я}} = 1424 + 19099x_1 - 0,09x_2 + 12738x_3 - 0,05x_4 \quad (1)$$

де, $y_{\text{я}}$ — математичне сподівання вартості експорту ячменю Україною на ринки окремих країн; x_1 — питома вага імпорту ячменю країною-партнером в загальносвітовому обсязі імпорту, %; x_2 — обсяг експорту зерна головним конкурентом до країни-партнера, тис. тонн; x_3 — порівняння відстані між Україною і країною-партнером; x_4 — вартість імпорту рису як товару замітника, тис. дол.

Для перевірки статистичної значущості (адекватності) рівняння регресії нами використано F-ста-

тистику і оцінювання коефіцієнта детермінації R^2 (табл. 4). Дані критерії, дозволяють оцінити отриману модель на предмет її повноти і коректності отриманих даних. (Табл. 4).

Як бачимо, отримана в процесі дослідження модель є статистично значущою ($F_{\text{факт.}} > F_{\text{крит.}}$), крім того, вона з певною долею вірогідності пояснює 86,2% варіацій значень результативної зміни. Наближеність значень скорегованого коефіцієнта детермінації ($R^2_{\text{скор.}}$) до коефіцієнта детермінації (R^2) підтверджує високий рівень адекватності моделі та достатньої повноти, яку забезпечують включені до неї фактори.

Таким чином, на основі отриманих результатів кореляційно-регресійної моделі можна стверджувати, що результати діяльності України на світових ринках ячменю з певною долею імовірності визначаються параметрами ринків, діяльністю конкурентів, просторовими факторами та умовами торгівлі. При цьому, параметри ринків (в найбільшій мірі їх місткість) в межах періоду дослідження виступають головними чинниками росту конкурентоспроможності вітчизняного ячменю. Це обумовлює пріоритетність освоєння великих містких ринків і вимагає комплексних активних дій, що передбачають пошук вільних ніш на таких ринках, активну торговельну експансію та організацію стійких логістичних маршрутів експорту. (Рис. 1)

Основними стримуючими чинниками росту конкурентоспроможності українського ячменю є конкурентні сили, зокрема: вплив лідера на ринку та вплив товарів заміників. Відповідно до цього, існує доцільність розробки комплексної стратегії конкурентної боротьби, яка б дозволяла зменшувати негативний вплив конкурентів і використовувати власні конкурентні переваги.

Таблиця 4

Перевірка кореляційно-регресійної моделі забезпечення конкурентоспроможності експорту ячменю на значущість

Показник	Трактування показника	Значення для ячменю
Коефіцієнт множинної кореляції (R)	Використовується для характеристики щільності зв'язку між результативною ознакою та сукупністю факторних ознак	0,92848
Коефіцієнт детермінації (R^2)	Характеризує на скільки відсотків сформована модель регресії пояснює варіацію значень результативної змінної	0,86207
Скорегований коефіцієнт детермінації ($R^2_{\text{скор.}}$)	Уточнює значення коефіцієнта детермінації за рахунок врахування кількості включених до моделі факторів	0,84560
F-критерій Фішера ($F_{\text{факт.}}$)	За умови перевищення $F_{\text{табл.}}$ означає статистичну значимість (адекватність) сформованої моделі в цілому	52,34333
$F_{\text{крит.}}$	Розрахункове значення F-критерію Фішера	2,99

Джерело: власні розрахунки автора

Просторові фактори (наближеність чи віддаленість ринків збуту) в найбільшій мірі пов'язані із транспортними витратами на доставку ячменю. Відповідно до даної моделі вони забезпечують позитивний вплив на експорт українського ячменю. При цьому, окрім безпосередньо географічної відстані, оцінюється співвідношення із середньою відстанню імпорту ячменю країною-партнером з інших країн світу. Тому, для отримання чи збереження конкурентних переваг на ринках віддалених від України країн, нам потрібно втримувати цінові конкурентні переваги, а також добиватися низьких транспортних та логістичних витрат доставки зернових вантажів.

Висновки та подальші дослідження. Факторний аналіз в економічній науці виступає вагомим інструментом, який сприяє кращому розумінню досліджуваних процесів та формуванню можливості щодо їх регулювання. У нашому випадку, кореляційно-регресійний аналіз в цілому підтвердив теоретичні припущення щодо значення параметрів ринку,

конкурентних сил просторових факторів та умов міжнародної торгівлі на рівень конкурентоспроможності українського пшениці. Відповідно до цього, основними пріоритетами подальшої діяльності в сфері забезпечення високого рівня конкурентоспроможності України на зернових ринках світу запропоновано наступні заходи: активна експортна діяльність на великих динамічних ринках; розвиток транспортної та логістичної мереж експорту; використання існуючих та формування нових ділових зв'язків із країнами-партнерами; лібералізація умов міжнародної торгівлі зерном. Серед головних факторів із негативним впливом на конкурентні позиції України на світовому ринку виділено конкурентний тиск, який Україна відчуває як з боку лідерів ринку так і від основного товару-замінника — рису. Відповідно до цього, запропоновано посилити використання цінових переваг українського зерна та здійснити диверсифікацію експорту з метою страхування можливих втрат від конкурентної боротьби.

Умовні позначення напрямку впливу факторів:

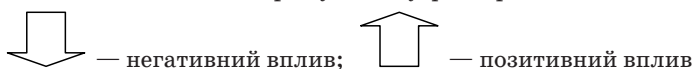

Рис. 1. Концептуальна модель раціональних реакцій на об'єктивний вплив факторів, що формують конкурентоспроможність українського ячменю на світових ринках

Джерело: самостійна розробка автора

Література

1. Азоев Г. Л. Конкуренция: анализ, стратегия и практика. Монография. М.: Центр экономики и маркетинга, 1996. 208 с.
2. Антонюк Л. Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізми реалізації. Монографія. К.: КНЕУ, 2004. 275 с.
3. Єгорова О. І. Порівняльна характеристика методів вибору багатofакторної лінійної регресійної моделі на прикладі дослідження залежності величини валового продукту від ряду факторних ознак. Журнал наукових праць «Науковий вісник Мукачівського державного університету». 2012. № 12(7). С. 29–35.
4. Колесник О. О. Кореляційно-регресійне моделювання розвитку ринку туристичних послуг в Україні. Вісник ЖДТУ, 2011. № 2 (56). С. 38–40.
5. Кончин В. Гравітаційна модель розвитку міжнародної торгівлі послугами України в контексті євроінтеграційних процесів. Вісник ТАНГ. 2005. № 1 (5). С. 107–116.
6. Кончин В. І., Ложаєвська А. С. Зони вільної торгівлі та мультигравітаційна регіональна торговельна модель України: перспективи розвитку. Стратегія розвитку України. Науковий журнал. 2012. № 2. с. 85–106.
7. Линдер С. К вопросу о торговле и трансформации. Вехи экономической мысли. Т. 6. М.: ТЕИС. 2006. С. 417–435.
8. Портер М. Международная конкуренция: Конкурентные преимущества стран / М. Портер, пер. с англ. В. Д. Щетинина. М.: Международные Отношения, 1993. 896 с.
9. Руська Р. В. Економетрика: навчальний посібник. Тернопіль: Тайп, 2012. 224с.
10. International Trade Centre (United Nations Comtrade Database — International Trade Statistics). URL: <http://www.intracen.org/>;
11. Food and Agricultural organization of UN (FAO). Official site. URL: <http://www.fao.org/faostat/en/>
12. Heckscher E. F. The Effect of Foreign Trade on Distribution of Income. Blakiston Series of Republished Articles on Economics. 1919. No 4. 386p.
13. Ohlin B. Interregional and International Trade. Cambridge: Harvard University Press. 1933.
14. Poyh nen P. Tentative Model for the Volume of Trade between Countries. Weltwirtschaftliches Archive. 1963. Vol. 90. P. 91–113.
15. Ricardo D. The Principles of Political Economy and Taxation. London: J. M. Dent and Sons. 1948. 316 p.
16. Tinbergen J. Shaping the World Economy. New York: Twentieth Century Fund. 1962.
17. United Nation Conference on Trade and Development. Official site. URL: <http://unctadstat.unctad.org/EN/>
18. United Nations Commodity Trade Statistics Database (Comtrade). Official site. URL: <https://comtrade.un.org/>
19. World bank. URL: <http://www.worldbank.org/uk/country/ukraine>

References

1. Azoev, G. L. (1996). Konkurencija: analiz, strategija i praktika. Monografija [Competition: analysis, strategy and practice. Monograph]. M. Centr jekonomiki i marketinga [In Russian].
2. Antoniuk, L.L. (2004). Mizhнародna konkurentospromozhnist krain: teoriia ta mekhanizmy realizatsii. Monohrafiia [International Competitiveness in Ukraine: Theory and Mechanisms of Realization. Monograph]. K. KNEU [In Ukrainian].
3. Yehorova, O.I. (2012). Porivnialna kharakterystyka metodiv vyboru bahatofaktornoj liniinoj rehresiinoj modeli na prykladi doslidzhennia zalezhnosti velychyny valovoho produktu vid riadu faktornykh oznak [Comparative characteristics of the methods of choosing a multifactor linear regression model based on the study of the dependence of the gross product on a number of factor characteristics]. Zhurnal naukovykh prats «Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu», #12(7), pp. 29–35 [In Ukrainian].
4. Kolesnyk, O.O. (2011). Koreliatsiino-rehresiine modeliuвання rozvytku rynku turystychnykh posluh v Ukraini [Correlation-regression modeling of tourism services market development in Ukraine]. Visnyk ZhDTU, # 2 (56), pp. 38–40 [In Ukrainian].
5. Konchyn, V. (2005). Hravitatsiina model rozvytku mizhнародnoi torhivli posluhamy Ukrainy v konteksti yevroin-tehatsiinikh protsesiv [Gravitational model of development of international trade in services of Ukraine in the context of European integration processes]. Visnyk TANH, #1 (5), pp. 107–116 [In Ukrainian].
6. Konchyn, V.I., Lozhachevska A.S (2012). Zony vilnoi torhivli ta multyhravitatsiina rehionalna torhovelna model Ukrainy: perspektyvy rozvytku [Free Trade Zones and the Multivariate Regional Trade Model of Ukraine: Prospects for Development]. Stratehiia rozvytku Ukrainy. Naukovyi zhurnal, #2, pp. 85–106 [In Ukrainian].

7. Linder, S. (2006) K voprosu o torgovle i transformacii. Vehi jekonomicheskoy mysli [On the issue of trade and transformation. Milestones in Economic Thought]. M. TEIS [In Russian].
8. Porter, M. (1993). Mezhdunarodnaja konkurencija: Konkurentnye preimushhestva stran [International Competition: Country Competitive Advantages]. (V. D. Shhetinina, Trans). M. Mezhdunar. Otnoshenija [In Russian].
9. Ruska, R. V. (2012) Ekonometryka: navchalnyi posibnyk [Econometrics: textbook]. Ternopil. Taip [In Ukrainian].
10. International Trade Center (United Nations Comtrade Database — International Trade Statistics). Retrieved from: <http://www.intracen.org/> [In English].
11. Food and Agricultural organization of UN (FAO). Retrieved from: <http://www.fao.org/faostat/en/> [In English].
12. Heckscher, E.F. (1919). The Effect of Foreign Trade on Distribution of Income, Blakiston Series of Republished Articles on Economics [In English].
13. Ohlin, B. (1933). Interregional and International Trade. Cambridge: Harvard University Press [In English].
14. Poyh nen, P. (1963). Tentative Model for the Volume of Trade between Countries. Weltwirtschaftliches Archive [In English].
15. Ricardo, D. (1948). The Principles of Political Economy and Taxation. London: J. M. Dent and Sons [In English].
16. Tinbergen, J. (1962). Shaping the World Economy. New York: Twentieth Century Fund [In English].
17. United Nation Conference on Trade and Development. Retrieved from: <http://unctadstat.unctad.org/EN/> [In English].
18. United Nations Commodity Trade Statistics Database (Comtrade). Retrieved from: <https://comtrade.un.org/> [In English].
19. World Bank. Retrieved from: <http://www.worldbank.org/uk/country/ukraine> [In English].

Тиха Ольга Іванівна

аспірант

Львівського національного університету імені Івана Франка

Тихая Ольга Ивановна

аспірант

Львовского национального университета имени Ивана Франко

Tykha Olha

Postgraduate Student of the

Ivan Franko National University of Lviv

ORCID: 0000-0002-9403-1953

DOI: 10.25313/2520-2294-2019-12-5499

**ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ІНДИВІДА
В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ:
СУТНІСТЬ ТА ПРИНЦИПИ ВЗАЄМОДІЇ**

**ЭКОНОМИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ ИНДИВИДА
В СИСТЕМЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ:
СУЩНОСТЬ И ПРИНЦИПЫ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ**

**ECONOMIC SECURITY OF THE INDIVIDUAL
IN THE STATE ECONOMIC SECURITY SYSTEM:
THE ESSENCE AND PRINCIPLES OF INTERACTION**

Анотація. Стан економічної безпеки є актуальним в умовах сьогодення. Безпека індивіда, безпека суспільства, безпека держави, міжнародна безпека – це ті структурні елементи, що відображають цілісне поняття єдиної системи економічної безпеки. Завдяки дослідженню окремих складових зазначених структурних елементів, можна виокремити переваги та слабини функціонування системи економічної безпеки держави. Економічні процеси, що відбуваються у світі, мають безпосередній вплив на стан безпеки країни. Неefективна державна політика щодо забезпечення економічної безпеки може нанести безповоротний удар на стан економіки держави. Динамічний стан економічних процесів спонукає державу до адаптації до таких явищ та постійного пошуку усіх можливих ризиків та загроз аби запобігти їм у майбутньому. При цьому, наслідування єдиного алгоритму дій щодо забезпечення економічної безпеки держави є неможливим, адже з розвитком суспільства, з кожним прийдешнім днем виникають і нові фактори впливу на стан безпеки. Механізми формування системи економічної безпеки та заходи щодо її забезпечення є пріоритетними в провадженні державної політики країни. Відчуття захищеності та надійності потребує кожна людина. Саме це є основним принципом держави – гарантування безпеки кожному громадянину. Щоб реалізувати та забезпечити міцність системи економічної безпеки країни, потрібно вміти вивчати та вчасно виявляти можливі загрози. Тому дослідження системи економічної безпеки є вкрай важливим для держави та кожного її громадянина аби сприяти гармонійному та надійному соціально-економічному розвитку країни.

У статті проаналізовано зміст, структуру та основні компоненти системи економічної безпеки держави, розглянуто сучасні наукові підходи до визначення понять, які є предметом дослідження, охарактеризовано основні функціональні сфери системи економічної безпеки на рівні економічної безпеки індивіда, виокремлено основні прогалини цієї системи та запропоновано шляхи щодо зміцнення економічної безпеки держави.

Ключові слова: економічна безпека, соціальна безпека, економічна безпека держави, економічна безпека індивіда.

Аннотация. Состояние экономической безопасности является актуальным в современных условиях. Безопасность индивида, безопасность общества, безопасность государства, международная безопасность – это те структурные элементы, отражающие целостное понятие единой системы экономической безопасности. Благодаря исследованию отдельных составляющих структурных элементов, можно выделить преимущества и слабости функционирования системы экономической безопасности государства. Экономические процессы, происходящие в мире, оказывают непосредственное влияние на состояние безопасности страны. Неэффективная государственная политика по обеспечению экономической безопасности может нанести необратимый удар на состояние экономики государства. Динамическое состояние экономических процессов побуждает государство к адаптации к таким явлениям и постоянному поиску всех возможных рисков и угроз для предотвращения их в будущем. При этом, подражание единого алгоритма действий по обеспечению экономической безопасности государства невозможно, ведь с развитием общества, с каждым грядущим днем появляются и новые факторы влияния на состояние безопасности. Механизмы формирования системы экономической безопасности и меры по ее обеспечению являются приоритетными в движимы государственной политики страны. Ощущение защищенности и надежности нуждается каждый человек. Именно это является основным принципом государства – обеспечение безопасности каждого гражданина. Чтобы реализовать и обеспечить прочность системы экономической безопасности страны, нужно уметь изучать и своевременно выявлять возможные угрозы. Поэтому исследования системы экономической безопасности является крайне важным для государства и каждого ее гражданина чтобы способствовать гармоничному и надежному социально-экономическому развитию страны.

В статье проанализированы содержание, структуру и основные компоненты системы экономической безопасности государства, рассмотрены современные научные подходы к определению понятий, которые являются предметом исследования, описана структура системы экономической безопасности в разрезе иерархических уровней, охарактеризованы основные функциональные области системы экономической безопасности на уровне экономической безопасности индивида, выделены основные пробелы этой системы и предложены пути по укреплению экономической безопасности государства.

Ключевые слова: экономическая безопасность, социальная безопасность, экономическая безопасность государства, экономическая безопасность индивида.

Summary. The state of economic security is relevant in today's environment. The security of the individual, the security of society, the security of the state, international security – these are the structural elements that reflect the holistic concept of a unified system of economic security. By studying the individual components of these structural elements, it is possible to distinguish the advantages and disadvantages of the functioning of the state's economic security system. Economic processes in the world have a direct impact on the security of the country. Ineffective state policies to ensure economic security can have a lasting impact on the state of the state's economy. The dynamic state of economic processes compels the state to adapt to such phenomena and constantly search for all possible risks and threats in order to prevent them in the future. At the same time, it is impossible to follow a single algorithm of actions for ensuring the economic security of the state, because with the development of society, new factors of influence on the state of security emerge every day. Mechanisms for the formation of the economic security system and measures to ensure it are a priority in the pursued state policy of the country. Everybody needs a sense of security and reliability. This is the basic principle of the state – guaranteeing the safety of every citizen. To realize and secure the country's economic security system, one must be able to study and identify possible threats in a timely manner. Therefore, the study of the economic security system is of utmost importance for the state and each of its citizens in order to promote the harmonious and reliable socio-economic development of the country.

The article analyzes the content, structure and main components of the economic security system of the state, examines the modern scientific approaches to the definition of concepts that are the subject of study, describes the structure of the economic security system in terms of hierarchical levels, describes the main functional areas of economic security at the level of economic security of the individual, the main gaps of this system were identified and ways to strengthen the economic security of the state were proposed.

Key words: economic security, social security, economic security of the state, economic security of the individual.

Постановка проблеми. Система економічної безпеки держави є головним аспектом гарантування суспільного та державного добробуту. Постійні зміни зовнішнього та внутрішнього середовища держави створюють передумови для пошуку нових шляхів адаптації суспільства до таких умов та досягнення максимальної безпеки держави. При

цьому, розгляд системи економічної безпеки в розрізі взаємодії основних функціональних сфер дасть поштовх до формування теоретичного підґрунтя та реалізацію його на практиці.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Серед науковців, що досліджували проблематику системи економічної безпеки слід виділити таких вчених,

як: С. Гордієнко [8], Г. Ложкін [6], В. Лук'янова [9], О. Олійничук [7], Г. Пастернак-Таранушенко [3], О. Сиченко [4], О. Скорук [2], О. Чубукова [5]. Попри низку досліджень та велику кількість публікацій залишається багато невирішених питань у теорії та сучасній практиці системи економічної безпеки держави. Власне тому, наукове дослідження цього напрямку є актуальним.

Мета дослідження. Дослідити систему економічної безпеки держави, її структуру та компоненти для проведення аналізу основних прогалин системи та запропонувати шляхи їх вирішення.

Виклад основного матеріалу (результати досліджень). Головними викликами сьогодення для світу є поринання у хаос. Ризики та загрози, які постають перед країнами, з кожним прийдешнім днем збільшуються. Тому безпека — найбільш затребувана умова для збалансованого існування світу. Цікаве твердження озвучує у своїй промові на безпековому форумі британський професор воєнних наук Лоуренс Фрідман: «...Ми не маємо всесвітнього уряду, і держави самі мають дбати про власну безпеку. І для багатьох це може означати, що внутрішня політи-

ка, насправді, не має великого значення. Велике значення має питання безпеки» [1].

Визначаючи дефініцію економічної безпеки, О. Скорук стверджує, що економічна безпека держави — це «...стан економіки держави, для забезпечення якого створюються стійкі та науково обґрунтовані методи нейтралізації негативного впливу внутрішніх і зовнішніх загроз, з'являються необхідні умови для стабільного соціально-економічного розвитку держави, захисту національних економічних інтересів та підвищення добробуту громадян [2].

Г. Пастернак-Таранушенко подає своє визначення економічної безпеки, як: «стан держави, що забезпечує можливість створення і розвитку умов для плідного життя її населення, перспективного розвитку її економіки в майбутньому та зростання добробуту її мешканців» [3].

Аналіз наукових підходів до терміну «економічна безпека» дозволяє нам зробити висновок про багатовекторність поняття (Табл. 1). На сьогодні важко виокремити єдині визначення та шляхи оптимізації можливих ризиків та загроз через відсутність комплексного підходу до системи економічної безпеки держави.

Таблиця 1

Визначення суті поняття «система економічної безпеки»

Терміни	Автор	Трактування
Система економічної безпеки	Олійничук О.І.	Система економічної безпеки держави — це сукупність органічно взаємопов'язаних між собою елементів, і зміни, що відбуваються з одним із них, певною мірою стосуються й іншого [7].
	Лук'янова В.В.	Економічна безпека — сукупність критеріїв, умов та чинників, що забезпечують незалежність економічної системи, її стабільність і стійкість, здатність до постійного оновлення і самовдосконалення [9].
Економічна безпека держави	Гордієнко С.Г.	Економічна безпека — надійна захищеність національно-державних інтересів у сфері економіки від реальних і потенційних внутрішніх, а також зовнішніх загроз, і в першу чергу — прямих та опосередкованих економічних збитків [8].
Економічна безпека індивіда	Чубукова О.Ю.	Економічна безпека особистості виражається в збереженні найважливіших інтересів індивіда, включеного до соціально-економічних відносин та становить основу його поступального розвитку. Особливість поняття економічної безпеки особистості полягає в тому, що вона виступає не тільки об'єктом, але і реальним суб'єктом економічних відносин, а це означає, що відображає як стан, так і спроможність особистості у певних умовах реалізувати природне право на якісний рівень життя [5].
	Ложкін Г.В.	Економічна безпека суб'єкта — це такий стан його економічної свідомості, в якому суб'єкт сприймає існуючу якість життя як адекватну і надійну, оскільки вона створює реальні можливості для задоволення його економічних потреб тепер і дає підставу для впевненості в майбутньому [6].

Джерело: розроблено автором

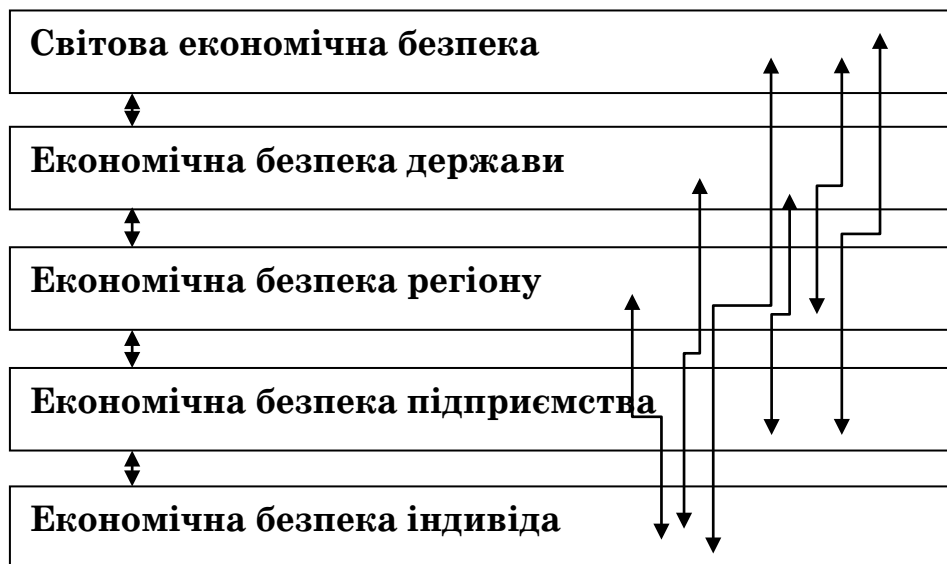

Рис. 1. Структура системи економічної безпеки в розрізі ієрархічних рівнів

Джерело: розроблено автором

Вважаємо, що економічна безпека відображає не лише стан захищеності національних інтересів держави, а насамперед рівень економічного добробуту індивіда. Такий підхід зумовлює формування засад та умов для забезпечення захисту інтересів індивіда першочергово. Структура системи економічної безпеки в розрізі ієрархічних рівнів є взаємозалежною та взаємодіючою. Ризики та загрози, що можуть

настати, мають вплив як і на кожен рівень окремо, так і на всі рівні загалом (Рис. 1). Через зв'язки ієрархічних рівнів, ми чітко можемо простежити, проаналізувати та випередити наслідки тих процесів, що вражають той чи інший рівень безпеки. На даному етапі розвитку системи економічної безпеки найбільш вразливим та важливим є рівень економічної безпеки індивіда.

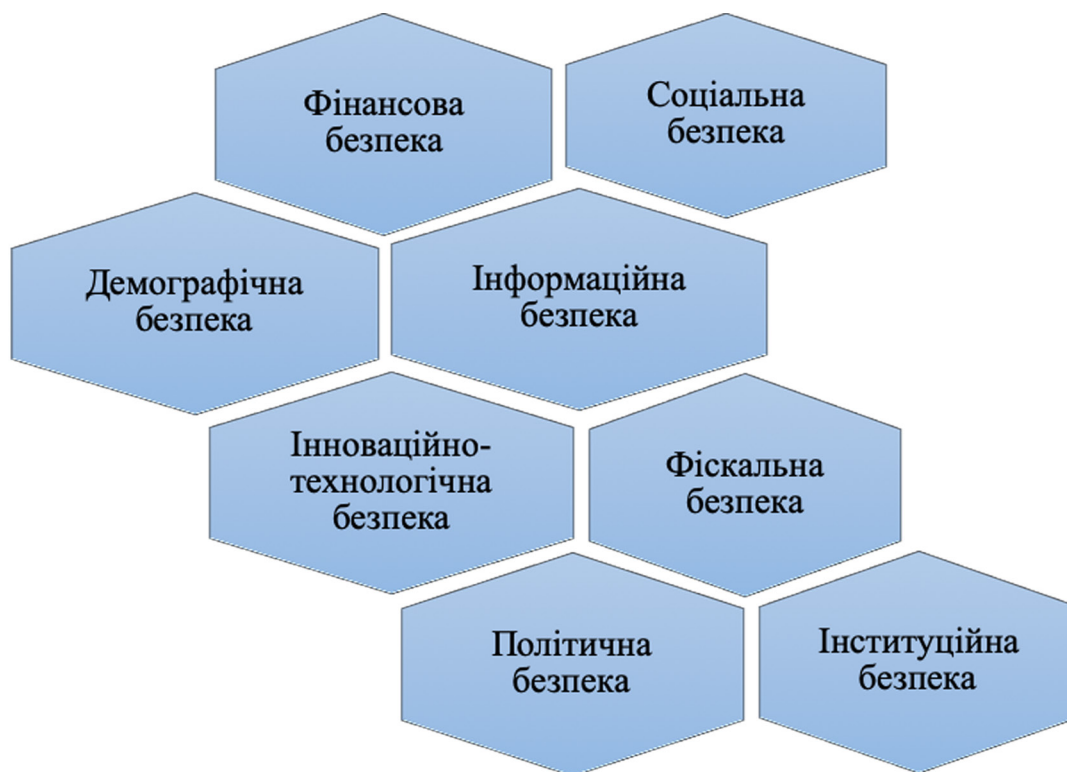

Рис. 2. Основні функціональні сфери системи економічної безпеки

Джерело: на основі авторських досліджень нормативних джерел

Кожен ієрархічний рівень системи економічної безпеки містить в собі функціональні сфери, що визначають конкретний напрям механізму дії інструментів щодо забезпечення ефективного функціонування системи економічної безпеки. В основі такої структури — ефект синергії: принцип взаємодії усіх рівнів та функціональних сфер суттєво переважає ефект кожного компонента окремо.

На нашу думку, основними функціональними сферами системи економічної безпеки є: соціальна, фінансова, фіскальна, демографічна, інформаційна, інноваційно-технологічна, політична та інституційна безпеки (Рис. 2.).

Завдяки усім чинникам та процесам, що забезпечують економічну діяльність держави, формується і уявлення про стан безпеки держави та суспільства. В межах дослідження системи економічної безпеки держави, пріоритетним напрямом є аналіз її функціональних сфер на рівні економічної безпеки індивіда

(Табл. 2). Таке дослідження дасть змогу виокремити ті елементи, що мають безпосередній вплив на стан захищеності людини та держави загалом та знайти розв'язання сучасних проблем безпеки держави.

Оцінка стану економіки в розрізі її основних функціональних сфер відображає стан економічної безпеки. Індикатори — це так звані узагальнені показники, що дають змогу оцінити стан досліджуваної сфери. Завдяки ним, виявляються ризики та загрози, визначаються напрями посилення та розвитку економічної безпеки в цілому. Соціальна безпека індивіда відображає рівень та якість життя людини, її роль у суспільстві та гарантування з боку держави забезпечення її соціального захисту. Соціальна захищеність людини включає в себе і всі інші функціональні сфери, але при їх виокремленні та вузькому дослідженні маємо змогу простежити та окреслити саме ті явища, котрі можуть бути ризиковими для ефективного функціонування економічної

Таблиця 2

Визначення основних функціональних сфер системи економічної безпеки на рівні економічної безпеки індивіда

Функціональні сфери в системі економічної безпеки	Визначення функціональних сфер в системі економічної безпеки індивіда	Індикатори
Соціальна безпека	рівень та якість життя людини, її добробуту та гарантування державою їй соціального захисту.	– рівень соціального захисту населення; – рівень бідності; – рівень безробіття; – рівень мінімальної пенсії; – рівень гідної заробітної плати;
Фінансова безпека	такий рівень забезпеченості індивіда фінансовими ресурсами, що потрібний для задоволення його потреб.	– рівень доходів та витрат населення; – рівень ВВП на душу населення; – рівень середньої заробітної плати; – рівень грошових заощаджень;
Фіскальна безпека	рівень податкового навантаження на індивіда, його спроможність виконувати планові фінансові наповнення відповідних бюджетів.	– індекс податкоспроможності; – рівень інфляції; – рівень податкової дисципліни;
Демографічна безпека	стан захищеності індивіда від демографічних ризиків та загроз.	– рівень смертності та народжуваності; – рівень старіння населення; – рівень тривалості життя;
Інформаційна безпека	рівень захищеності особи в інформаційному просторі, безпека особистих даних, здатність протистояння засобам дії на свідомість.	– рівень доступу та відкритості інформаційного простору; – рівень захищеності від інформаційно-психологічного впливу; – рівень інформатизації даних;
Інноваційно-технологічна безпека	рівень самозабезпечення людини інноваційним, науковим та технологічним потенціалом.	– рівень людського потенціалу та капіталу; – рівень технологічного розвитку;
Політична безпека	стан цілісності територій держави, захищеності політичних інтересів, відображення прав, свободи та інтересів окремого громадянина в країні.	– рівень свободи слова; – рівень політичної стабільності;
Інституційна безпека	здатність інституцій та інститутів бути ефективними та відповідати вимогам індивіда для забезпечення його потреб.	– рівень розвитку інституцій держави; – рівень розвитку інститутів громадянського суспільства;

Джерело: розроблено автором

безпеки людини. Ці ризики можна попередити за допомогою аналізу основних індикаторів, що характеризують соціальну безпеку індивіда в системі економічної безпеки, а саме: рівень соціального захисту населення, рівень бідності, рівень безробіття, рівень мінімальної пенсії, рівень гідної заробітної плати, соціальний стан людини в середовищі. На сьогодні в Україні спостерігається складний стан соціальної безпеки індивіда. Соціальний захист населення з боку держави спрямований на провадження пасивної, а не активної соціальної політики. Такий підхід відповідно знижує ефективність механізмів та інструментів політики соціального захисту населення.

З проведеного дослідження, можемо стверджувати, що економічна безпека індивіда першочергово містить в собі соціальне спрямування. Як стверджує О. Сиченко: «...дослідження соціальної безпеки людини є також важливим, оскільки мірилом соціальної безпеки є індивід і можливість його гідного існування, вільного розвитку і забезпечення його ієрархічних потреб як умови такого розвитку» [4]. В умовах швидких темпів глобалізації суспільства, проблеми безпеки індивіда в усіх своїх проявах є одним з найбільш важливих питань. Для покращення та посилення системи економічної безпеки держави, безпосередня участь держави повинна бути спрямована на стимулювання розвитку трудового та інтелектуального потенціалу, заохочення індивідів

до саморозвитку, створення сприятливих умов праці та інноваційних інструментів соціального захисту населення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Відсутність єдиного бачення змісту та структури системи економічної безпеки держави серед науковців викликають появу певних суперечностей та невизначеностей. Вважаємо, що економічна безпека індивіда відіграє провідну роль у дослідженні системи економічної безпеки загалом. Адже лише при таких умовах, можна чітко сформулювати ті чинники та передумови, що створюють загрози для системи економічної безпеки ще на початковому рівні. Нині суспільство не готове брати на себе відповідальність за почуття власної економічної безпеки. Пасивне сприйняття реалій, небажання суспільства аналізувати та опрацьовувати інформацію лише ослаблюють стан економічної безпеки індивіда, а звідси і всю систему в цілому. За таких умов відбувається зниження величини та якості людського капіталу, відчуття гострої соціальної незахищеності індивіда та, як наслідок, відповідальність перекладається на державу чи інші чинники, що на нашу думку, зумовило такий стан.

У підсумку, при таких реаліях, потрібно докласти багато зусиль, як з боку держави, так і з боку індивіда, для посилення міцності системи економічної безпеки держави та поступово як державі, так і індивіду здійснювати, передусім, активну соціальну дію.

Література

1. Промова Лоуренса Фрідмана на Львівському Безпековому Форумі 30.10.2019–01.11.2019. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=3DXGzrOcgCc>
2. Скорук О. В. Економічна безпека держави: сутність, складові елементи та проблеми забезпечення / О. В. Скорук // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство». 2016. Вип. 6(3). С. 39–42.
3. Пастернак-Таранушенко Г. А. Економічна безпека держави. Статика процесу забезпечення / Г. Пастернак-Таранушенко; за ред. проф. Б. Кравченка. К.: Кондор, 2002. 302 с.
4. Сиченко О. О. Соціальна безпека в системі національної безпеки держави / О. О. Сиченко // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Сер.: Державне управління. 2012. Т. 186. Вип. 174. С. 34–38.
5. Чубукова О. Ю. Система економічної безпеки (екосистейт): сутність, структура / О. Ю. Чубукова, Т. Є. Воронкова // Ефективна економіка. — 2014. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_2_82
6. Ложкін Г. В., Спасніков В. В., Комаровська В. Л. // Економічна психологія: Навчальний посібник. К.: ВД «Професіонал», 2004. 304 с.
7. Олійничук О. І. Система економічної безпеки держави та рівні її формування: концептуальні аспекти / О. І. Олійничук // Галицький економічний вісник, Т.: ТНТУ, 2015. Том 48. № 1. С. 93–100. (Загальні проблеми економіки та суб'єктів господарювання).
8. Гордієнко С. Г. Забезпечення економічної безпеки України Службою безпеки / С. Г. Гордієнко // Економічні злочини: попередження і боротьба з ними. К., 2001. 121 с.
9. Лук'янова В. В. Економічна безпека України і загрози тіньового підприємництва / В. В. Лук'янова // Економіка Менеджмент Підприємництва. 2010. № 21(11). С. 14–20.

References

1. Promova Lourensa Fridmana na L'vivs'komu Bezpekovomu Forumi 30.10.2019–01.11.2019. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=3DXGzrOcGCc>
2. Skoruk O. V. Ekonomichna bezpeka derzhavy: sutnist', skladovi elementy ta problemy zabezpechennia / O. V. Skoruk // Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Seriiia «Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove gospodarstvo». 2016. Vyp. 6(3). S. 39–42.
3. Pasternak-Taranushenko H. A. Ekonomichna bezpeka derzhavy. Statyka protsesu zabezpechennia / H. Pasternak-Taranushenko; za red. prof. B. Kravchenka. K.: Kondor, 2002. 302 s. S. 29.
4. Sychenko O. O. Sotsial'na bezpeka v systemi natsional'noi bezpeky derzhavy / O. O. Sychenko // Naukovi pratsi Chornomors'koho derzhavnogo universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu «Kyievo-Mohylians'ka akademiia». Ser.: Derzhavne upravlinnia. 2012. T. 186. Vyp. 174. S. 34–38.
5. Chubukova O. Yu. Systema ekonomichnoi bezpeky (ekosestejt): sutnist', struktura / O. Yu. Chubukova, T. Ye. Voronkova // Efektyvna ekonomika. — 2014. — № 2. — Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_2_82.
6. Lozhkin H. V., Spassnikov V. V., Komarovs'ka V. L. // Ekonomichna psykholohiia: Navchal'nyj posibnyk. K.: VD «Profesional», 2004. 304 s.
7. Oliynychuk O. I. Systema ekonomichnoi bezpeky derzhavy ta rivni ii formuvannia: kontseptual'ni aspekty / O. I. Oliynychuk // Halyts'kyj ekonomichnyj visnyk, T.: TNTU, 2015. Tom 48. № 1. S. 93–100. (Zahal'ni problemy ekonomiky ta sub'iektiv hospodariuvannia).
8. Hordiienko S. H. Zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy Sluzhboiu bezpeky / S. H. Hordiienko // Ekonomichni zlochyny: poperedzhennia i borot'ba z nymy. K., 2001. 121 s.
9. Luk'ianova V. V. Ekonomichna bezpeka Ukrainy i zahrozy tin'ovoho pidpriemnytstva / V. V. Luk'ianova // Ekonomka Menedzhment Pidpriemnytstvo. 2010. № 21(11). S. 14–20.

Варналій Захарій Степанович

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів*

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Варналій Захарій Степанович

*доктор экономических наук, профессор,
профессор кафедры финансов*

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Varnalii Zakharii

Doctor of Economics, Professor

Professor of the Department of Finance

Taras Shevchenko National University of Kyiv

Ткачук Євгеній Анатолійович

студент магістратури

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Ткачук Евгений Анатольевич

студент магистратуры

Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

Tkachuk Evgeniy

Student of Magistracy of the

Taras Shevchenko National University of Kyiv

DOI: 10.25313/2520-2294-2019-12-5521

ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ В СИСТЕМІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ КОРПОРАЦІЙ

ФИНАНСОВАЯ УСТОЙЧИВОСТЬ В СИСТЕМЕ ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ КОРПОРАЦИЙ

FINANCIAL SUSTAINABILITY IN THE CORPORATION FINANCIAL SECURITY SYSTEM

Анотація. У статті встановлюється щільності взаємозв'язку фінансової безпеки та фінансової стійкості корпоративних підприємств. Фінансову складову безпеки досліджується на основі оцінки фінансової стійкості, відповідно до типу фінансового стану надається якісна характеристика рівню фінансової безпеки корпорації Kernel Holding SA. Для оцінки стану фінансової стійкості використовується коефіцієнтний аналіз та метод економетричного моделювання. В результаті проведеного регресійного аналізу встановлено залежності коефіцієнта фінансової стабільності від обраних факторів – розміру власного капіталу, довгострокового та короткострокового запозичення. Підтримується пропозиція використання трьохкомпонентного показника функціонуючого капіталу при прийнятті управлінських рішень для забезпечення фінансової безпеки корпоративних структур.

Ключові слова: фінансова стійкість, фінансова безпека, корпорація.

Аннотация. В статье устанавливается плотности взаимосвязи финансовой безопасности и финансовой устойчивости корпоративных предприятий. Финансовую составляющую безопасности исследуется на основе оценки финансовой устойчивости, в соответствии с типом финансового состояния предоставляется качественная характеристика уровня

финансовой безопасности корпорации Kernel Holding SA. Для оценки состояния финансовой устойчивости используется коэффициентный анализ и метод эконометрического моделирования. В результате проведенного регрессионного анализа установлены зависимости коэффициента финансовой стабильности от выбранных факторов – размера собственного капитала, долгосрочного и краткосрочного заимствования. Поддерживается предложение использование трехкомпонентного показателя функционирующего капитала при принятии управленческих решений для обеспечения финансовой безопасности корпоративных структур.

Ключевые слова: финансовая устойчивость, финансовая безопасность, корпорация.

Summary. The article establishes the density of the relationship between financial security and financial stability of corporate enterprises. The financial component of security is investigated on the basis of the assessment of financial stability, in accordance with the type of financial condition provides a qualitative characteristic of the level of financial security of Kernel Holding SA. The coefficient analysis and the econometric modeling method are used to evaluate the financial stability. As a result of the regression analysis the dependencies of the financial stability coefficient on the selected factors – the size of equity, long-term and short-term borrowing – are established. Supports the proposal the use of a three-component indicator of operating capital when making management decisions to ensure the financial security of corporate structures.

Key words: financial stability, financial security, corporation.

Постановка проблеми. Аналіз наукової літератури підвів до висновку, що розуміння суті фінансової безпеки корпоративних структур пов'язане з певними труднощами, тому що наявні дослідження не є однозначними й різняться своїми результатами, не враховують особливостей їх функціонування, що спричиняє необхідність у подальших дослідженні взаємозв'язку категорії фінансової стійкості та фінансової безпеки корпорацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження теоретичної проблематики фінансової безпеки на рівні підприємства внесли такі науковці як Кужелев М. О. [1], Нізяєва С. А. [13], Петренко В. С. [2], Погосова М. Ю. [3], Пойда-Носик Н. Н. [4], Степура В. В. [12], Філіпова С. В. [13], Хоменко О. А. [14] та інші. У працях зазначених науковців розглянуто підходи до діагностування фінансової безпеки підприємств, визначено механізми їх забезпечення. Проте відсутні дослідження оперативної діагностики фінансової стійкості та безпеки корпорацій.

Постановка завдання. Метою статті є встановлення щільності взаємозв'язку фінансової безпеки та фінансової стійкості корпоративних підприємств.

Виклад основного матеріалу. Трактуюванню поняття «фінансова безпека корпорації» в сучасній вітчизняній літературі почали приділяти увагу в останні роки. Кужелев М. О. розглядає це поняття як наявність достатньої кількості власних фінансових ресурсів, які забезпечують її стабільне функціонування (тобто має місце розширене відтворення, своєчасні розрахунки з кредиторами та сплата податків), послідовне зростання прибутків і доходів від господарської діяльності, а також прогресивний науково-технічний та соціальний розвиток [1, с. 109].

Природно, що одні із перших корпоративних структур в Україні, багатій на земельні ресурси, з'явилися в агросекторі. Фінансова безпека підприємств агропромислового комплексу у вузькому розумінні — це їх здатність функціонувати в якості суб'єктів господарювання за існуючого рівня ресурсного забезпечення та обраної спеціалізації виробництва. Фінансова безпека підприємств агропромислового комплексу в широкому розумінні — це їх здатність досягти належного рівня конкурентоспроможності за будь-якого ступеня впливу можливих ризиків і загроз [14, с. 124–125].

Фінансова безпека як економічна категорія часто розглядається паралельно з такими категоріями, як фінансова стійкість, рівновага, гнучкість, стабільність, фінансовий потенціал, сталий (стабільний) розвиток.

Активізація досліджень з проблем фінансової безпеки підприємств зумовила виокремлення множини підходів. Однак на думку Погосової М. Ю. [4, с. 167] сутність поняття «фінансова безпека» є більш широким, ніж поняття «фінансова стійкість», оскільки останнє не передбачає визначення причин виникнення загроз реалізації фінансових інтересів, розроблення заходів щодо нейтралізації або попередження впливу загроз, а тільки відбиває через відповідність певним нормативам стійкість фінансової системи (стабільність і несхильність до ризику втрат) суб'єкта господарювання.

Фінансова стійкість — невід'ємний елемент фінансової безпеки, яка є складовою економічної безпеки і має при цьому власний механізм реалізації [2, с. 258].

Проведемо аналіз фінансової стійкості на прикладі корпорації Kernel Holding SA — провідного у світі

і найбільшого в Україні виробника та експортера соняшникової олії, одного з провідних постачальників сільськогосподарської продукції з України на світові ринки. Компанія експортує свою продукцію в понад 80 країн світу. З 2007 року корпорація є учасником Варшавської фондової біржі (WSE).

Активи Kernel Holding SA в період з 2013 по 2019 рік зросли на 102 млн. дол. США, відбулося скорочення балансової вартості необоротних активів на 5%, а частка оборотних активів зросла на 18% (рис. 1).

В структурі пасивів зросла частка довгострокових зобов'язань на 106% та на 31% скоротилася частка короткострокових зобов'язань (з 698,2 млн. дол. США до 479,75 млн. дол. США). Частка власного капіталу стабільно висока — 53,27% - 66,05%. (рис. 2)

Науковці пропонують фінансову складову безпеки досліджувати на основі оцінки фінансової стійкості та типу фінансової ситуації. Методика визначення типу фінансового стану (фінансової стійкості) на засадах визначення достатності різних джерел

фінансування для покриття запасів та витрат загальновідома в методології фінансового аналізу. Відповідно до типу фінансового стану надається якісна характеристика рівню фінансової безпеки підприємства (13, с. 73).

Аналіз типу фінансової стійкості агрокорпорації Kernel Holding SA. наведені в таблиці 1.

У 2013 та 2016 роках Kernel Holding SA мала нестійкий фінансовий стан та нестійкий рівень фінансової безпеки — запаси компанії покривалися за допомогою власних оборотних коштів, довгострокових зобов'язань та короткострокових кредитів. Корпорація мала порушення поточної платоспроможності, виникала необхідність залучення додаткових позикових джерел фінансування запасів.

В 2017–2019 роках за рахунок збільшення наявності власних та довгострокових джерел (у 2017 році корпорація випустила облігації) для покриття запасів ситуація покращилась і корпорація досягла

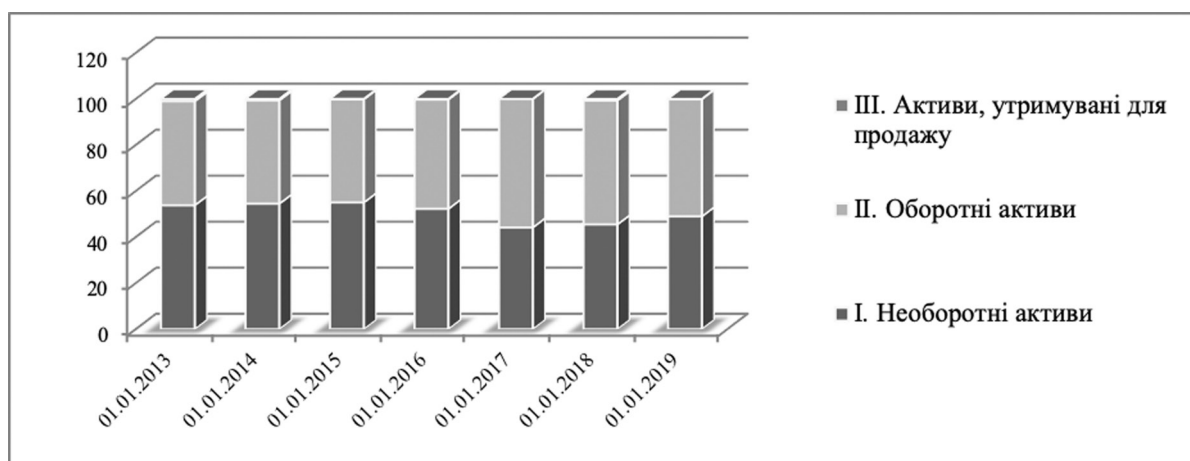

Рис. 1. Динаміка активів Kernel Holding SA в 2013–2019 рр.

Джерело: складено авторами на основі [5–11]

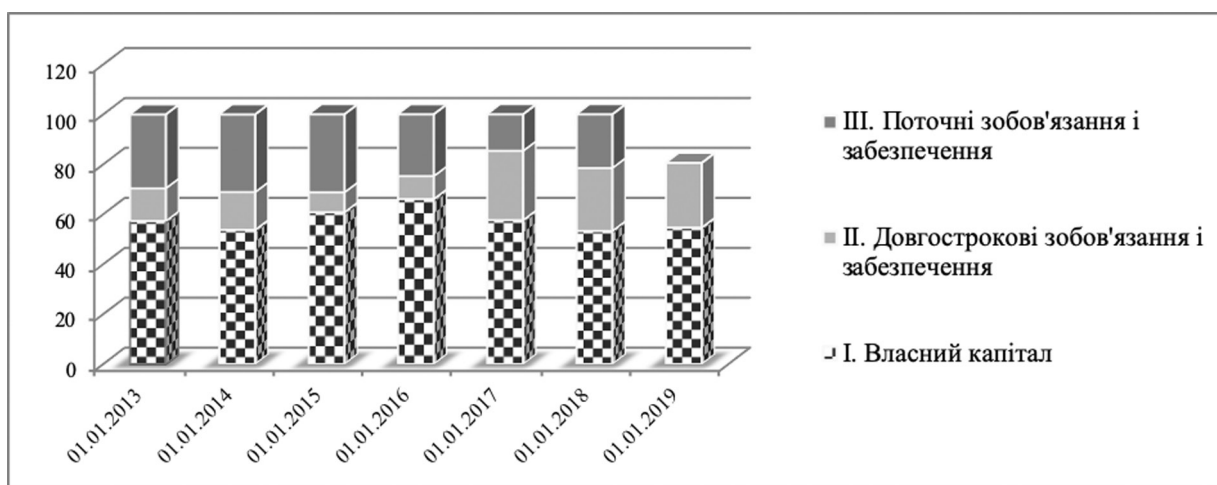

Рис. 2. Динаміка пасивів Kernel Holding SA в 2013–2019 рр.

Джерело: складено авторами на основі [5–11]

Таблиця 1

Аналіз типу фінансової стійкості Kernel Holding SA у 2013–2019 роках

Показники		2014	2015	2016	2017	2018	2019
Тип фінансової стійкості та фінансової безпеки	<i>Нестійкий</i>	<i>Нестійкий</i>	<i>Нестійкий</i>	<i>Нестійкий</i>	<i>Нормальний</i>	<i>Нормальний</i>	<i>Нормальний</i>
Es<0	-436	-498	-221	-182	-373	-487	-527
Em<0	-127	-207	-104	-43	184	71	110
Ei≥0	571	389	353	329	478	546	589
Запас фінансової стійкості у днях	73,5	58,5	54,6	59,7	79,3	81,9	53,2
Надлишок (+) або нестача (-) коштів на 1 млн. дол. США. запасів, млн. дол.	1,10	0,81	1,16	0,84	0,74	0,83	0,88

Джерело: складено авторами на основі [5–11]

нормального рівня фінансової стійкості і нормального рівня фінансової безпеки.

Загальновживаним методом оцінки стану фінансової стійкості є коефіцієнтний аналіз.

Коефіцієнт автономії, що характеризує незалежність підприємства від зовнішніх джерел фінансування, має рекомендоване значення більше або дорівнює 0,5, що ми і спостерігаємо (рис. 3).

Це означає, що майно корпорації більш ніж на 50% профінансовано за рахунок його власних коштів. Стабільний тренд цього коефіцієнта в межах рекомендованого значення характеризує незалежність корпорації від зовнішніх джерел фінансування її активів. Чим вище зазначений коефіцієнт, тим можна говорити про більш стійкий рівень стійкості корпорації.

Але слід звернути увагу, щодо слід аналізувати не лише значення коефіцієнтів, а й порівнювати їх з іншими та спостерігати за їх трендами. Так, незважаючи на те, що коефіцієнт автономії відповідає рекомендованому значенню ($\geq 0,5$) і протягом досліджуваного періоду має стійку тенденцію, що вказує

на незалежність корпорації від зовнішніх джерел фінансування свого майна, спостерігається дефіцит забезпеченості запасів власними оборотними коштами — *коефіцієнт забезпеченості запасів власними оборотними коштами* має значення значно нижче рекомендованих ($-0,1-0,38$) і лише в 2018–2019 роках він наближається до рекомендованих значень (0,97). Хоча тренд коефіцієнту позитивний. Корпорація має достатньо наявного власного капіталу, щоб профінансувати основні засоби (згідно з рекомендованим значенням коефіцієнта автономії), але свідчить про дефіцит ліквідних активів, тому корпорація має дефіцит власних оборотних коштів, необхідних для покриття його потреби в запасах. Це питання корпорація вирішує нарощуванням кредиторської заборгованості. Таким чином, узагальнення обох виявлених тенденцій показує, що корпорація мала нестійкий фінансовий стан у 2013–2017 роках і лише в 2018–2019 роках відновила свою фінансову стійкість.

Значення *коефіцієнту фінансової залежності* коливається в межах 1,51–1,88, що означає: на кожні

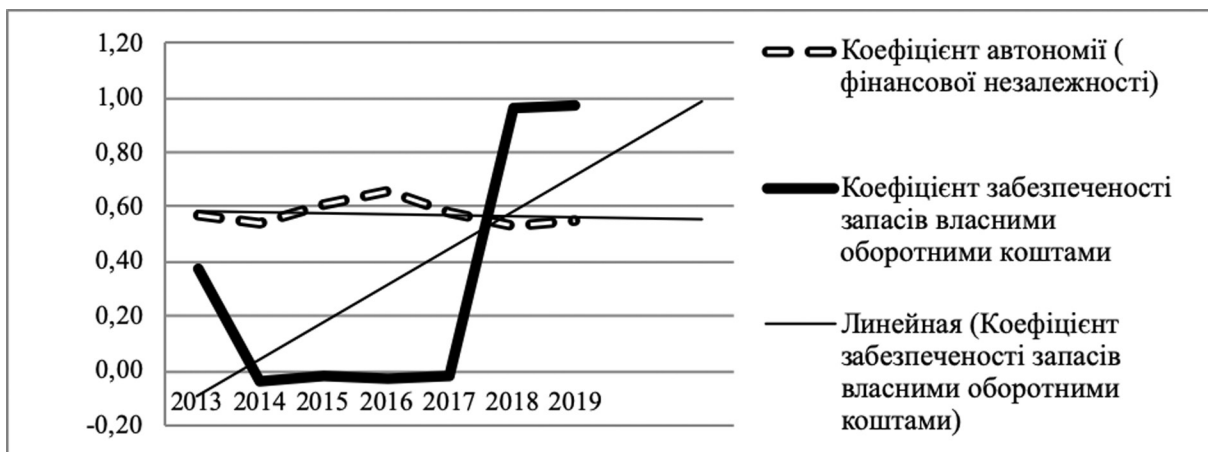

Рис. 3. Взаємозв'язок коефіцієнта автономії та коефіцієнта забезпеченості запасів власними оборотними коштами

Джерело: складено авторами на основі [5–11]

1,88 млн. дол. США, вкладених в активи, припадає 1 млн. дол. США власних коштів та 0,88 млн. дол. США — позикових.

Фактичні значення коефіцієнта фінансового ризику коливаються в межах 0,51–0,86, що означає, що на 1 млн. дол. США вкладених у власний капітал, припадає 0,51–0,86 млн. дол. США позикових. Тенденція до зростання, яку ми спостерігаємо (рис. 4), свідчить про те, що корпорація має стійкий стан, але спостерігаємо тенденцію до його зниження.

Економетричні моделі дають змогу виявити особливості функціонування економічного об'єкта і на основі цього передбачати майбутню його поведінку у разі зміни будь-яких параметрів.

Для аналізу виділимо фактори, що можуть впливати на рівень фінансової стійкості корпорації — розмір власного капіталу, довгострокових та короткострокових зобов'язань і як результативну ознаку — коефіцієнт фінансової стабільності Kernel Holding SA, який є співвідношенням між власним та залученим капіталом та дозволяє мати уявлення про

загальний рівень фінансової стійкості корпорації. Якщо значення цього показника перевищує одиницю, як ми спостерігаємо при аналізі статистичних даних корпорації за 2013–2019 роки, то це свідчить про її фінансову стабільність (таблиця 2).

Побудуємо економетричну модель залежності фінансової стійкості корпорації від зміни розміру власного капіталу (x_1), довгострокових (x_2) та короткострокових (x_3) зобов'язань на основі коефіцієнта фінансової стійкості корпорації Kernel Holding SA (Y).

Проведемо багатокритеріальний регресійний аналіз, користуючись «Аналізом даних» в пакеті Excel, з метою визначення пріоритетності факторів впливу на рівень коефіцієнта фінансової стабільності. Результати наведено в таблиці 3.

Коефіцієнт множинної регресії $R = 0,98$, що вказує на дуже щільний зв'язок між результативним показником та факторними величинами за шкалою Чеддока.

Щодо значення коефіцієнту детермінації R^2 отриманої кореляційно-регресійної моделі $R^2 = 0,965$, то

Таблиця 2

Дані Kernel Holding SA для визначення параметрів лінійної моделі

Рік	Власний капітал, млн. дол. США	Довгострокові зобов'язання, млн. дол. США	Короткострокові зобов'язання, млн. дол. США	Коефіцієнт фінансової стабільності
	X_1	X_2	X_3	Y
2013	1352,30	309,3	698,2	1,34
2014	1030,70	291	596,1	1,16
2015	890,90	116,7	458,1	1,55
2016	997,00	139	373,3	1,95
2017	1154,70	557,6	293,9	1,36
2018	1177,60	557,4	475,5	1,14
2019	1346,03	637,814	479,76	1,20
середнє значення	1135,60	372,69	482,12	1,39

Джерело: складено авторами на основі [5–11]

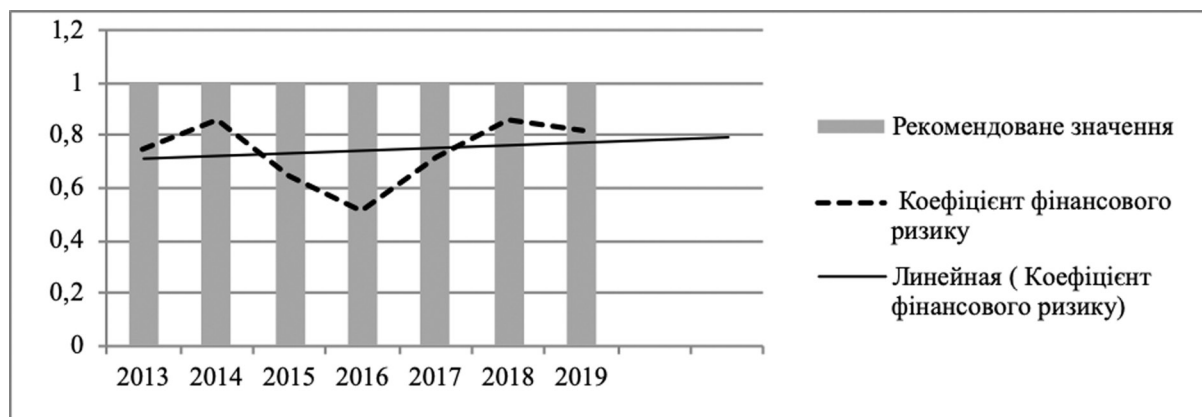

Рис. 4. Динаміка коефіцієнта фінансового ризику

Джерело: складено авторами на основі [5–11]

Таблиця 3

Показники регресійної статистики

Коефіцієнт множинної регресії R	0,982114132
Коефіцієнт детермінації R-квадрат	0,964548168
Нормований коефіцієнт детермінації R-квадрат	0,929096336
Стандартна похибка	0,07585453
Кількість спостережень	7

Джерело: складено авторами на основі [5–11]

залежність коефіцієнту фінансової стабільності на 96,5% обумовлена обраними факторними величинами. Решта 4,5% обумовлені іншими факторами, що впливають на коефіцієнт фінансової стабільності, але не є включеними в модель регресії.

Нормований R^2 враховує кількість років та факторів впливу на досліджуваний показник і забезпечує інформацією стосовно того, наскільки іншим міг би бути результат аналізу, якщо вибірка була б значно більшою. В нашому випадку значення R^2 і нормованого R^2 не суттєво відрізняються, що свідчить про досить стійку залежність у будь-якій кількості спостережень. Досить високі значення цих показників регресії свідчать про вірогідність побудованої моделі ($R^2 = 96$, нормований $R^2 = 92$), однак це ще не гарантує не випадковості результату. Необхідно перевірка за критеріями, які можна одержати з таблиці дисперсійного аналізу.

Дисперсійний аналіз моделі дозволяє оцінити достовірність отриманої моделі за рівнем значущості критерію Фішера (табл. 4).

Критерій Фішера або F -критерій дорівнює 27,21. При його порівнянні з табличним F -критерієм при рівні надійності результату 95% та числі ступенів

свободи $\nu_1=3$ і $\nu_2=3$ табличний $F_{кр} = 9,28$. Розрахункова величина F значно більше табличної, що свідчить про корисність одержаного регресійного рівняння для прогнозування.

Значущість $F = 0,011$, що менше 0,5, що свідчить про те, що результати оцінювання є достатньо достовірними.

Визначаємо значення коефіцієнтів регресії. Вони відображені в табл. 3.3 в стовпчику «Коефіцієнти», а у рядку « Y -перетин» — вільний член. Додатне значення коефіцієнту регресії вказує на пряму залежність між показником і фактором впливу (власним капіталом і коефіцієнтом стабільності), а від'ємне значення — про зворотній зв'язок між зобов'язаннями і коефіцієнтом стабільності. Отже, модель буде мати наступний вигляд:

$$Y = 1.4782168 + 0.0014657X_1 - 0.001994X_2 - 0.002080X_3$$

Результати коефіцієнтів кореляції подані в таблиці 5.

P — значення коефіцієнтів моделі є меншим 0,05, що свідчить про значущість коефіцієнтів для моделі.

Показники t -статистики визначають частку кожного фактору впливу у стандартній похибці, тобто

Таблиця 4

Показники, що характеризують достовірність моделі регресії

	df	SS	MS	F	Значимість F
Регресія	3	0,469644825	0,156548275	27,20728698	0,011210712
Залишок	3	0,017261729	0,00575391		
Разом	6	0,486906554			

Джерело: складено авторами на основі [5–11]

Таблиця 5

Коефіцієнти кореляції

	Коефіцієнти	Стандартна помилка	t-статистика	P-значення
Y -перетин	1,478216774	0,243069788	6,081450043	0,008927129
X_1	0,001456784	0,000345879	4,211827293	0,024449281
X_2	-0,001994169	0,000269261	-7,406074389	0,005092279
X_3	-0,002080457	0,000324376	-6,413712984	0,007680384

Джерело: складено авторами на основі [5–11]

визначають вагомість кожного фактору впливу на досліджуваний показник.

Перевірка коефіцієнтів моделі за *t*-критерієм Стьюдента: критичне значення показника *t* КРИТ за встановленим рівнем значущості $\alpha = 0,05$, визначене за допомогою функції СТЬЮРАСПРОБ програмного пакету MS Excel. Результат розрахунку критичного значення дорівнює $t \text{ КРИТ} = 3,18$. Так як умова $t > t \text{ КРИТ}$ виконується лише для коефіцієнту регресії факторної величини X_1 (розмір власного капіталу), то він для даної моделі є статистично значущим.

Розрахуємо коефіцієнти еластичності за формулою:

$$E = a_i * \frac{\bar{x}_i}{\bar{y}_i},$$

де a_i — коефіцієнт фактору;

$\bar{x}_i$ — середнє значення фактору;

$\bar{y}_i$ — середнє значення показника.

$E_1 = 1,193334445$, $E_2 = -0,536101739$, $E_3 = -0,723530131$, що означає: при змінюванні розміру власного капіталу на 1% коефіцієнт фінансової стабільності зростає на 1,19%, при змінюванні розміру довгострокового запозичення на 1% коефіцієнт фінансової стабільності зменшується на 0,54%, при змінюванні розміру короткострокового запозичення на 1% коефіцієнт фінансової стабільності зменшується на 0,72%.

Отже, в результаті проведення регресійного аналізу залежності коефіцієнта фінансової стабільності від обраних факторів — розміру власного капіталу, довгострокового та короткострокового запозичення, для підтримання достатнього рівня фінансової стійкості, яка діагностується за допомогою коефіцієнта фінансової стабільності, корпорації Kernel Holding SA необхідно приділяти особливу увагу розміру власного капіталу, як головному фактору, що впливає на рівень фінансової стабільності корпорації, збільшувати нерозподілений прибуток, який є основним джерелом зростання розміру власного капіталу корпорації. Підтвердженням доцільності даного завдання є результати отриманого вище проведеного регресійного

аналізу. Дійсно, фінансова звітність корпорації підтверджує той факт, що корпорація приділяє питанню нарощування нерозподіленого прибутку суттєву увагу: за період з 2013 по 2019 рік він зріс на 57,3%, що дало можливість підтримувати останні три роки нормальний рівень фінансової стабільності та фінансової безпеки.

Запорукою успіху у питаннях забезпечення фінансової безпеки корпорації є вибір ефективної концепції забезпечення її фінансової стійкості.

Оперативна діагностика є базою для вибору варіантів планових рішень, тобто існує логічний ланцюжок: «аналіз-діагностика-розробка планових рішень» з метою забезпечення фінансової стійкості і безпеки. Степура В.В. [12, с. 257] пропонує використовувати трьохкомпонентний показник функціонуючого капіталу — операційного оборотного, поточного і перспективного оборотного, які розраховуються за наступними формулами:

$$L1 = OK - K3$$

$$L2 = OK - C3$$

$$L3 = OK - C3 - M_{ок},$$

де *OK* — оборотні кошти;

K3 — короткострокові зобов'язання;

C3 — сукупна величина зобов'язань;

$M_{ок}$ — матеріальні оборотні кошти;

$L > 0$ — об'єкт може погасити зобов'язання, існує функціонуючий капітал (привласнюється 1);

$L = 0$ — об'єкт може погасити зобов'язання, але не має ресурсів для подальшого функціонування (привласнюється 0);

$L < 0$ — у об'єкта немає коштів для покриття зобов'язань (привласнюється -1).

Розрахуємо трьохкомпонентний показник функціонуючого капіталу для корпорації Kernel Holding SA. Результати наведені в таблиці 6.

Як показав аналіз, найгірша ситуація з приводу фінансової стійкості виникла у 2014 році. І дійсно, корпорація мала значну нестачу ресурсів і збільшила короткострокове кредитування у структурі пасивів до 20–21% (максимальні значення за період, що аналізується), довгострокові кредити теж

Таблиця 6

Розрахунок трьохкомпонентного показника функціонуючого капіталу

Показник	30.06. 2013	30.06. 2014	30.06. 2015	30.06. 2016	30.06. 2017	30.06. 2018	30.06. 2019
L1	369	265	198	344	827	714	775
L2	59	-26	81	205	269	157	137
L3	-704	-670	-454	-334	-301	-431	-628
Трьохкомпонентний показник	1;1;-1	1;-1;-1	1;1;-1	1;1;-1	1;1;-1	1;1;-1	1;1;-1

Джерело: складено авторами на основі [5–11]

мали максимальну частку в період 2013–2014 років і склали 6–13% у структурі пасивів.

В інших періодах трьохкомпонентний показник функціонуючого капіталу набуває значення (1;1;-1). Така комбінація елементів свідчить про нестачу коштів в обороті, ймовірність виникнення проблем в поточному періоді. Степура В. В. вважає, що в такій ситуації потрібне коригування тактики і стратегії розвитку корпорації. Універсальність методики полягає в тому, що на її основі може здійснюватися не тільки поточний, а й перспективний аналіз.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Фінансова стійкість — це невід’ємний елемент фінансової безпеки корпорацій.

Фінансову складову безпеки пропонується досліджувати на основі оцінки типу фінансової стійкості та фінансової безпеки. На основі основних методів — коефіцієнтного аналізу та економетричних моделей слід проводити оперативну діагностику рівня фінансової стійкості. Розрахунок трьохкомпонентного показника функціонуючого капіталу є підґрунтям формування механізму інтегрованого фінансового планування і забезпеченні фінансової стійкості корпорації. Фінансова безпека корпорацій (підприємства) повинна забезпечуватися досягненням фінансової стійкості, тому у подальших дослідженнях слід розробляти комплексні підходи до управління фінансовою стійкістю та безпекою.

Література

1. Кужелєв М. О. Концептуальні основи розвитку корпоративних відносин: Монографія / М. О. Кужелєв. Донецьк: ТОВ «Східний видавничий дім». 2012. 260 с.
2. Петренко В. С. Факторний аналіз фінансової стійкості економічної безпеки спільних аграрних підприємств / В. С. Петренко Економічний аналіз: зб. наук. пр. Тернопіль: ВПЦ ТНЕУ «Економічна думка». 2017. Т. 27. № 4. С. 255–260.
3. Погосова М. Ю. Діагностування фінансової безпеки промислового підприємства: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.08 / М. Ю. Погосова. Київ: Б. в., 2010. 20 с.
4. Пойда-Носік Н. Н. Чинники забезпечення фінансової безпеки акціонерних товариств. Науковий вісник Ужгород. національного університету. 2015. № 1. С. 67–73.
5. Річна фінансова звітність KERNEL HOLDING S.A. на 30 липня 2013 р. // KERNEL HOLDING S.A., 2013. URL: https://www.kernel.ua/wp-content/uploads/2017/09/Kernel_Y2013_Annual_Report_Standalone.pdf.
6. Річна фінансова звітність KERNEL HOLDING S.A. на 30 липня 2014 р. // KERNEL HOLDING S.A., 2014. URL: https://www.kernel.ua/wp-content/uploads/2017/09/Kernel_FY2014_Annual_Report_Standalone.pdf.
7. Річна фінансова звітність KERNEL HOLDING S.A. на 30 липня 2015 р. // KERNEL HOLDING S.A., 2015. URL: https://www.kernel.ua/wp-content/uploads/2017/09/Kernel_FY2015_Annual_Report_Standalone.pdf.
8. Річна фінансова звітність KERNEL HOLDING S.A. на 30 липня 2016 р. // KERNEL HOLDING S.A., 2016. URL: https://www.kernel.ua/wp-content/uploads/2017/09/Kernel_FY2016_Annual_Report_Standalone.pdf.
9. Річна фінансова звітність KERNEL HOLDING S.A. на 30 липня 2017 р. // KERNEL HOLDING S.A., 2017. URL: https://www.kernel.ua/wp-content/uploads/2017/09/Kernel_FY2017_Annual_Report_Standalone.pdf.
10. Річна фінансова звітність KERNEL HOLDING S.A. на 30 липня 2018 р. // KERNEL HOLDING S.A., 2018. URL: https://www.kernel.ua/wp-content/uploads/2018/10/Kernel_FY2018_Annual_Report_Standalone.pdf.
11. Річна фінансова звітність KERNEL HOLDING S.A. на 30 липня 2019 р. // KERNEL HOLDING S.A., 2019. URL: https://www.kernel.ua/wp-content/uploads/2019/10/Kernel_FY2019_Annual_Report_.pdf.
12. Степура В. В. Діагностика та аналіз фінансової стійкості підприємств як інформаційне забезпечення фінансового планування. Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. 2015. Т. 20, Вип. 3. С. 254–259. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2015_20_3_58
13. Філіппова С. В. Аналітичні інструменти системи економічної безпеки суб’єктів господарювання: монографія / С. В. Філіппова, С. А. Нізяєва. Донецьк: Вид-во «Ноулідж» (донецьке відділення), 2012. 179 с.
14. Хоменко О. А. Фінансова безпека підприємств агропромислового комплексу та організаційне забезпечення її управління / О. А. Хоменко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2016. Вип. 6(3). С. 124–126. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2016_6%283%29_31

References

1. Kuzheljev M.O. Konceptualjni osnovy rozvytku korporatyvnykh vidnosyn: Monohrafija / M.O. Kuzheljev. Donecjk: TOV «Skhidnyj vydavnychyj dim». 2012. 260 s.
2. Petrenko V.S. Faktornyj analiz finansovoi stijkosti ekonomichnoji bezpeky spiljnykh aghrarnykh pidpryjemstv / V.S. Petrenko Ekonomichnyj analiz: zb. nauk. pr. Ternopilj: VPC TNEU «Ekonomichna dumka». 2017. T. 27. # 4. S. 255–260.
3. Poghosova M. Ju. Diagnostuvannja finansovoi bezpeky promyslovogho pidpryjemstva: avtoref. dys. kand. ekon. nauk: 08.00.08 / M. Ju. Poghosova. Kyjiv: B.v., 2010. 20 s.
4. Pojda-Nosik N.N. Chynnyky zabezpechennja finansovoi bezpeky akcionernykh tovarystv. Naukovyj visnyk Uzhghorod. nacionaljnogho universytetu. 2015. # 1. S. 67–73.
5. Richna finansova zvitnistj KERNEL HOLDING S.A. na 30 lypnja 2013 r. // KERNEL HOLDING S.A., 2013. URL: https://www.kernel.ua/wp-content/uploads/2017/09/Kernel_FY2013_Annual_Report_Standalone.pdf.
6. Richna finansova zvitnistj KERNEL HOLDING S.A. na 30 lypnja 2014 r. // KERNEL HOLDING S.A., 2014. URL: https://www.kernel.ua/wp-content/uploads/2017/09/Kernel_FY2014_Annual_Report_Standalone.pdf.
7. Richna finansova zvitnistj KERNEL HOLDING S.A. na 30 lypnja 2015 r. // KERNEL HOLDING S.A., 2015. URL: https://www.kernel.ua/wp-content/uploads/2017/09/Kernel_FY2015_Annual_Report_Standalone.pdf.
8. Richna finansova zvitnistj KERNEL HOLDING S.A. na 30 lypnja 2016 r. // KERNEL HOLDING S.A., 2016. URL: https://www.kernel.ua/wp-content/uploads/2017/09/Kernel_FY2016_Annual_Report_Standalone.pdf.
9. Richna finansova zvitnistj KERNEL HOLDING S.A. na 30 lypnja 2017 r. // KERNEL HOLDING S.A., 2017. URL: https://www.kernel.ua/wp-content/uploads/2017/09/Kernel_FY2017_Annual_Report_Standalone.pdf.
10. Richna finansova zvitnistj KERNEL HOLDING S.A. na 30 lypnja 2018 r. // KERNEL HOLDING S.A., 2018. URL: https://www.kernel.ua/wp-content/uploads/2018/10/Kernel_FY2018_Annual_Report_Standalone.pdf
11. Richna finansova zvitnistj KERNEL HOLDING S.A. na 30 lypnja 2019 r. // KERNEL HOLDING S.A., 2019. URL: https://www.kernel.ua/wp-content/uploads/2019/10/Kernel_FY2019_Annual_Report_.pdf
12. Stepura V.V. Diagnostyka ta analiz finansovoi stijkosti pidpryjemstv jak informacijne zabezpechennja finansovogho planuvannja. Visnyk Odesjkogho nacionaljnogho universytetu. Serija: Ekonomika. 2015. T. 20, Vyp. 3. S. 254–259. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2015_20_3_58
13. Filyppova S.V. Analitichni instrumenty systemy ekonomichnoji bezpeky sub'ektiv ghospodarjuvannja: monohrafija / S. V. Filyppova, S. A. Nizjajeva. Donecjk: Vyd-vo «Noulidzh» (donecjkje viddilennja), 2012. 179 s.
14. Khomenko O. A. Finansova bezpeka pidpryjemstv aghropromyslovogho kompleksu ta orghanizacijne zabezpechennja jiji upravlinnja / O. A. Khomenko // Naukovyj visnyk Uzhghorodskogho nacionaljnogho universytetu. Serija: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove ghospodarstvo. 2016. Vyp. 6(3). S. 124–126. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2016_6%283%29__31.

Лисьонкова Наталія Миколаївна

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри управління державними і корпоративними фінансами
Український державний університет залізничного транспорту*

Лысенкова Наталия Николаевна

*кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры управления государственными и корпоративными финансами
Украинский государственный университет железнодорожного транспорта*

Lysonkova Nataliia

*PhD, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of
Public and Corporate Finance Management
Ukrainian State University of Railway Transport*

Масалигіна Вікторія Володимирівна

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри управління державними і корпоративними фінансами
Український державний університет залізничного транспорту*

Масалыгина Виктория Владимировна

*кандидат экономических наук,
доцент кафедры управления государственными и корпоративными финансами
Украинский государственный университет железнодорожного транспорта*

Masalyhina Viktoriia

*PhD, Associate Professor of the Department of
Public and Corporate Finance Management
Ukrainian State University of Railway Transport*

Верцанов Антон Сергійович

*магістрант кафедри управління державними і корпоративними фінансами
Українського державного університету залізничного транспорту*

Верцанов Антон Сергеевич

*магистрант кафедры управления государственными и корпоративными финансами
Украинского государственного университета железнодорожного транспорта*

Viertsanov Anton

*Master of the Department of the Department of
Public and Corporate Finance Management
Ukrainian State University of Railway Transport*

DOI: 10.25313/2520-2294-2019-12-5476

**ОЦІНКА ФІНАНСОВОГО СТАНУ СУБ'ЄКТА
ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ОСНОВІ
СПРОЩЕНОГО АЛГОРИТМУ**

**ОЦЕНКА ФИНАНСОВОГО СОСТОЯНИЯ СУБЪЕКТА
ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
НА ОСНОВЕ УПРОЩЕННОГО АЛГОРИТМА**

EVALUATION OF THE FINANCIAL CONDITION OF A SUBJECT BUSINESS ACTIVITIES BASED ON SIMPLIFIED ALGORITHM

Анотація. В умовах жорсткої ринкової конкуренції кожен суб'єкт підприємницької діяльності мусить постійно стежити за ситуацією на ринку і забезпечувати високу конкурентоспроможність власної продукції. Одним із інструментів оцінки реальної конкурентоспроможності та уникнення ризикових ситуацій в діяльності є діагностика фінансового стану суб'єкта господарювання.

Вітчизняні вчені внесли істотний вклад в побудову систематизованого теоретико-методологічного підґрунтя дослідження фінансового стану суб'єктів підприємницької діяльності та постійно поглиблюють його за різними аспектами оцінки фінансового стану. Ці напрями наукових досліджень мають важливе значення для підвищення ефективності управління діяльністю суб'єктів різних організаційних форм та видів власності в умовах ринку.

Стаття присвячена подальшому удосконаленню методики оцінки фінансового стану з метою її спрощення та можливого використання в практичній діяльності суб'єктів господарювання для прийняття своєчасних управлінських рішень.

Запропоновано методичний підхід до формування спрощеного алгоритму оцінки фінансового стану суб'єкта підприємницької діяльності на основі методу експертних оцінок. Обґрунтовано з високою вірогідністю та достовірністю відбір найбільш впливових на фінансовий стан критеріїв його оцінки. Виконано оцінку фінансового стану конкретного суб'єкта підприємницької діяльності за скороченою методикою та класичною багатокритеріальною методикою. Опробуванням доведено збіг результатів оцінки фінансового стану та зроблених висновків за двома методиками. Підтверджено розрахунками можливість використання на практиці скороченої методики оцінки фінансового стану суб'єкта господарювання. Рекомендовано впроваджувати розроблений алгоритм спрощеної методики оцінки фінансового стану суб'єкта підприємницької діяльності в проведення моніторингу за його діяльністю з метою своєчасного прийняття ефективних управлінських рішень щодо підвищення конкурентоспроможності продукції та уникнення ризикових кризових ситуацій в умовах ринку.

Ключові слова: фінансовий стан, оцінка фінансового стану, спрощений алгоритм, метод експертних оцінок, відбір критеріїв, оперативний моніторинг.

Аннотация. В условиях жесткой рыночной конкуренции каждый субъект предпринимательской деятельности должен постоянно следить за ситуацией на рынке и обеспечивать высокую конкурентоспособность своей продукции. Одним из инструментов оценки реальной конкурентоспособности и избежания рискованных ситуаций в деятельности является диагностика финансового состояния предприятия.

Отечественные ученые внесли существенный вклад в построение систематизированной теоретико-методологической основы исследования финансового состояния субъектов предпринимательской деятельности и постоянно углубляют ее по различным аспектам оценки финансового состояния. Эти направления научных исследований имеют важное значение для повышения эффективности управления деятельностью субъектов различных организационных форм и видов собственности в условиях рынка.

Статья посвящена дальнейшему совершенствованию методики оценки финансового состояния с целью ее упрощения и возможного использования в практической деятельности субъектов хозяйствования для принятия своевременных управленческих решений.

Предложен методический подход к формированию упрощенного алгоритма оценки финансового состояния субъекта предпринимательской деятельности на основе метода экспертных оценок. Обоснованно с высокой вероятностью и достоверностью отобраны наиболее влияющие на финансовое состояние критерии его оценки. Выполнена оценка финансового состояния конкретного субъекта предпринимательской деятельности по сокращенной методике и классической многокритериальной методике. Апробированием доказано совпадение результатов оценки финансового состояния и сделанных выводов по двум методикам. Подтверждено расчетами возможность использования на практике сокращенной методики оценки финансового состояния предприятия. Рекомендовано внедрять разработанный алгоритм упрощенной методики оценки финансового состояния субъекта предпринимательской деятельности в проведение мониторинга за его деятельностью с целью своевременного принятия эффективных управленческих решений по повышению конкурентоспособности продукции и избежания рискованных кризисных ситуаций в условиях рынка.

Ключевые слова: финансовое состояние, оценка финансового состояния, упрощенный алгоритм, метод экспертных оценок, отбор критериев, оперативный мониторинг.

Summary. *In the conditions of fierce market competition, each entrepreneur must constantly monitor the market situation and ensure the high competitiveness of their products. One of the tools for assessing real competitiveness and avoiding risk situations in activities is the diagnosis of the financial condition of the enterprise.*

Domestic scientists have made a significant contribution to the construction of a systematic theoretical and methodological basis for studying the financial condition of business entities and are constantly deepening it in various aspects of assessing the financial condition. These areas of scientific research are important for increasing the efficiency of managing the activities of subjects of various organizational forms and types of ownership in a market environment.

The article is devoted to further improvement of the methodology for assessing the financial condition in order to simplify it and possibly use it in the practical activities of business entities for making timely management decisions.

A methodological approach to the formation of a simplified algorithm for assessing the financial condition of a business entity based on the method of expert assessments is proposed. Substantially with high probability and reliability, the criteria for its assessment that are most affecting the financial condition were selected. An assessment of the financial condition of a particular business entity was carried out using the reduced methodology and the classical multi-criteria methodology. Testing proved the coincidence of the results of the assessment of the financial condition and the conclusions made by two methods. Confirmed by the calculations, the possibility of using in practice a reduced methodology for assessing the financial condition of an enterprise. It was recommended to implement the developed algorithm of a simplified methodology for assessing the financial condition of a business entity in monitoring its activities in order to timely make effective management decisions to increase the competitiveness of products and avoid risky crisis situations in market conditions.

Key words: *financial condition, financial condition assessment, simplified algorithm, expert assessment method, selection of criteria, operational monitoring.*

Постановка проблеми. Деякі аналітики при оцінці фінансового стану суб'єктів підприємницької діяльності дотримуються думки, що для отримання достовірної інформації щодо їх фінансової можливості, слід визначати якомога більшу кількість різноманітних показників (коефіцієнтів), які всебічно характеризують діяльність суб'єкта. Але такий підхід не завжди обґрунтований, оскільки використання єдиної типової методики розрахунку груп показників не враховує специфіку та особливості функціонування підприємницької діяльності, її масштаби та завдання проведення аналізу фінансового стану.

Крім того, розрахунок великої кількості коефіцієнтів не повинен бути самоціллю, бо це вимагає значних витрат часу, уповільнює прийняття оперативних управлінських рішень, знижує результативність фінансового моніторингу, не сприяє зростанню в цілому ефективності підприємницької діяльності.

Тому, щоб раціонально організувати процес оцінки фінансового стану суб'єкта підприємництва, слід розробити такий методичний підхід, який би враховував особливості та розміри підприємницької діяльності, дозволяв спростити аналітичні розрахунки, надав можливість оперативно виявляти слабкі боки діяльності, уникнути господарських ризиків як власно для підприємця, так і для його ділових партнерів, обґрунтовано визначати шляхи підвищення її ефективності та перспективи зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вирішенні різноаспектних проблем організаційно-

економічного вдосконалення діяльності суб'єктів підприємницької діяльності особливе місце займають дослідження питань оцінки їх фінансового стану. Велике значення для сучасної науки і практики в цій сфері мають наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених О. Я. Базилінської [1], І. О. Бланка [2], В. В. Ковальова [3], Т. Д. Косової [4], Г. О. Крамаренко [5], А. М. Поддєрьогіна [6], Ю. С. Цал-Цалко [7], В. В. Шеремета [8] та ін. Ці автори заклали теоретичні основи оцінки фінансового стану суб'єктів господарювання, всебічно та глибоко дослідили сутність основних понять та категорій комплексної оцінки фінансового стану, науково обґрунтували напрями, зміст критеріїв і методику проведення аналізу.

В більшості останніх досліджень вчених-економістів розглядаються методологічні аспекти оцінки фінансового стану як основи ефективного управління суб'єктами підприємницької діяльності в умовах ринку, вони направлені на удосконалення окремих напрямків аналізу та системи показників фінансового стану суб'єктів з огляду ефективності використання фінансових ресурсів [9–11].

При всій значимості проведення наукових досліджень існують проблеми в застосуванні діючих методик оцінки фінансового стану, які пов'язані з використанням в аналізі значної кількості та різноманіття критеріїв, що ускладнюють власно процедуру оцінки у практичній діяльності суб'єктів господарювання. Тому вирішення завдання, поставленого в статті, є актуальним і своєчасним.

Формулювання цілей статті (постановка завдання) Ціллю даної статті є розробка спрощеної методики аналізу та оцінки фінансового стану суб'єкта підприємницької діяльності з метою підвищення ефективності моніторингу за його діяльністю та своєчасного прийняття оперативних управлінських рішень для уникнення кризових ситуацій в діяльності суб'єкта.

Виклад основного матеріалу. В основу методики спрощеного аналізу фінансового стану суб'єкта підприємницької діяльності повинен бути закладений науковий підхід, який би дозволив здійснити відбір із багатьох критеріїв різних груп оцінки фінансового стану таких показників (коефіцієнтів), результати аналізу яких був би достатнім для поширення їх на всі сторони діяльності конкретного підприємства (фірми).

Для виконання даної задачі пропонується використання класичного методу експертних оцінок — одного з основних методів науково-технічного прогнозування, який ґрунтується на припущенні, що на основі думок спеціалістів-експертів можна побудувати адекватну модель майбутнього розвитку об'єкту [12, с. 46].

Проведення експертизи здійснюється за такими етапами:

- відбір експертів із числа осіб, компетентних у досліджуваній галузі та їх опитування за методом Дельфи;
- опитування експертів за методом Дельфи та ранжирування чинників експертами;
- обробка інформації, отриманої від експертів;
- перевірка узгодженості й вірогідності експертних оцінок;
- використання результатів розрахунків при побудові спрощеної системи аналізу фінансового стану суб'єкта підприємницької діяльності.

На першому етапі у якості експертів були відібрані особи, які компетентні у питанні, що розглядається — аналітики — практики (співробітники банку), викладачі профільних дисциплін університету.

Ступінь кваліфікації кожного експерта оцінювалась за допомогою коефіцієнта компетентності (K), який визначався за формулою (1):

$$K = 0,5(K_i + K_a), \quad (1)$$

де K_i — коефіцієнт інформованості з досліджуваного питання, одержуваний на основі самооцінки експерта за десятибальною шкалою (O_c):

$$K_i = O_c * 0,1 \quad (2)$$

K_a — коефіцієнт аргументації, одержуваний з еталонної таблиці в результаті підсумовування балів.

Результати самооцінки компетентності експертів наведено в таблиці 1.

З урахуванням самооцінки експертів, а також таких характеристик, як конформізм, конструктивність мислення, колективізм, відношення до експертизи, креативність, відібрано п'ятеро експертів, які мали найбільше значення коефіцієнта компетентності в інтервалі від 0,675 до 0,925.

За допомогою методу експертних оцінок можливо виконати процедуру відбору з великого переліку критеріальних показників фінансового стану найважливіших чинників, які надалі, в залежності від ступеня їх впливу, доцільно буде включити до спрощеної методики оцінки фінансового стану суб'єкта господарювання.

Опитування експертів здійснювалось за допомогою метода Дельфи [12, с. 165]. Взагалі, суть експертної процедури полягає в тому, що експертам пропонується оцінити вплив кожного з визначених чинників на досліджуваний економічний показник шляхом присвоєння їм відповідних місць в залежності від ступеня впливу. Треба провести процедуру

Таблиця 1

Результати самооцінки кандидатами в експерти власної компетентності

Експерт	Джерела аргументації та ступінь впливу на думку експерта, бали					Коефіцієнт аргументації, K_a	Коефіцієнт інформованості, K_i	Коефіцієнт компетентності K
	Проведений теоретичний аналіз	Виробничий досвід	Узагальнення вітчизняних авторів	Узагальнення закордонних авторів	Інтуїція			
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	0,2	0,5	0,05	0,05	0,05	0,85	0,8	0,825
2	0,1	0,4	0,05	0,05	0,05	0,65	0,7	0,675
3	0,2	0,5	0,05	0,05	0,05	0,85	0,9	0,875
4	0,3	0,5	0,05	0,05	0,05	0,95	0,9	0,925
5	0,2	0,4	0,05	0,05	0,05	0,75	0,8	0,775

Джерело: сформовано авторами

ранжирування чинників, тобто присвоїти їм місця в порядку зменшення сили їх впливу на фінансовий стан суб'єкта підприємницької діяльності.

Експертам спочатку було запропоновано виконати ранжирування групи показників, які аналізуються при оцінці фінансового стану, далі — провести оцінку важливості кожного критерія (коефіцієнта) окремо в середині кожної групи.

При цьому всі критеріальні показники було згруповано у 5 відповідних груп: перша група — показники майнового стану; друга група — показники ліквідності; третя група — показники фінансової стійкості; четверта група — показники рентабельності; п'ята група — показники ділової активності.

Запропоновані експертам для ранжирування групи показників і їх критерії (коефіцієнти) для оцінки фінансового стану суб'єкта підприємницької діяльності наведені на рисунку 1.

Обробка інформації, яку було отримано від експертів, здійснювалась методом рангової кореляції [12, с. 103]. Результати ранжирування експертами досліджуваних показників фінансового стану за ступенем їх значущості наведені в таблиці 2.

Узгодженість думок експертів як при визначенні важливості групи показників, так і їх окремих коефіцієнтів в середині кожної групи, оцінювалась за допомогою коефіцієнта конкордації [12, с. 181], який розраховується за формулою (3):

$$W = \frac{S}{\frac{1}{12}m^2(n^3 - n) - \frac{m}{12} \sum_{j=1}^m T_j}, \quad (3)$$

де W — коефіцієнт конкордації;

S — сумарне квадратичне відхилення рангів від їх середнього значення;

m — кількість експертів;

n — кількість показників;

T_j — показник, що враховує збіг однакових рангів (місць).

В нашому випадку ранги (місця), які експерти присвоїли показникам, не збігаються, тому $T_j = 0$, а формула розрахунку коефіцієнта конкордації буде мати спрощений наступний вигляд (4):

$$W = \frac{S}{\frac{1}{12}m^2(n^3 - n)} \quad (4)$$

Рис. 1. Запропоновані експертам для ранжирування групи показників

Джерело: сформовано авторами

Таблиця 2

Результати ранжирування показників фінансового стану та оцінка узгодженості думок експертів за коефіцієнтом конкордації

Експерти	1-а група	K_3	K_O	Фв	2-я група	K_a	K_u	K_n	K_3	3-я група	$K_{авт}$	$K_{фс}$	K_m	$K_{ОА}$	4-а група	R_a	R_o	R_n	5-а група	$T_{вир}$	$T_{он}$	$T_{ф}$
	місце	місце	місце	місце	місце	місце	місце	місце	місце	місце	місце	місце	місце	місце	місце	місце	місце	місце	місце	місце	місце	місце
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23
Оцінки експертів																						
№ 1	5	2	3	1	3	4	3	1	2	2	1	2	3	4	1	3	1	2	4	2	1	3
№ 2	4	2	3	1	3	4	3	2	1	2	2	1	3	4	1	3	2	1	5	2	1	3
№ 3	3	2	3	1	4	3	2	4	1	1	4	1	2	3	2	3	2	1	5	3	1	2
№ 4	5	3	2	1	1	4	3	2	1	2	1	2	3	4	3	3	1	2	4	3	1	2
№ 5	4	2	3	1	2	4	3	2	1	1	2	1	3	4	3	3	1	2	5	3	1	2
Розрахунок вихідних даних для визначення коефіцієнта конкордації																						
S	21	11	14	5	13	19	14	11	6	8	10	7	14	19	10	15	7	8	23	13	5	12
$\bar{X}$	15		10		15		12,5		15		12,5		12,5		15		10		15		10	
$S - \bar{X}$	6	1	4	-5	-2	6,5	1,5	-1,5	-6,5	-7	-2,5	-5,5	1,5	6,5	-5	5	-3	-2	8	3	-5	2
$(S - \bar{X})^2$	36	1	16	25	4	42,25	2,25	2,25	42,25	49	6,25	30,25	2,25	42,25	25	25	9	4	64	9	25	4
$\sum (S - \bar{X})^2$	178		42		178		89		178		81		178		38		38		178		38	
m	5		5		5		5		5		5		5		5		5		5		5	
n	5		3		5		4		5		4		5		5		3		5		3	
Розрахунок коефіцієнта конкордації та його вірогідності																						
W	0,71		0,84		0,71		0,71		0,71		0,65		0,71		0,71		0,76		0,71		0,76	
узгодженість	добра		добра		добра		добра		добра		добра		добра		добра		добра		добра		добра	
$\chi^2_{розр}$	14,24		8,40		14,24		10,68		14,24		9,72		14,24		14,24		7,60		14,24		7,60	
вірогідність.	+		+		+		+		+		+		+		+		+		+		+	

Джерело: розрахунки авторів

Коефіцієнт конкордації може змінюватися в межах $0 \leq W \leq 1$. Узгодженість вважається задовільною, якщо $W \geq 0,5$, якщо $W \geq 0,7$, то узгодженість вважається доброю. При повному збігу думок експертів $W = 1$.

Вірогідність коефіцієнта конкордації перевіряється за критерієм Пірсона, який дає змогу судити про випадковість чи достовірність узгодженості думок експертів, і розрахункове значення якого визначається за формулою (5):

$$\chi_{розр}^2 = \frac{S}{\frac{1}{12} \cdot m \cdot n \cdot (n+1) - \frac{1}{(n-1)} \cdot \frac{1}{12} \cdot \sum_{j=1}^m T_j} \quad (5)$$

В нашому випадку при відсутності збігу рангів (місць) розрахунок вірогідності коефіцієнта конкордації має наступний вигляд (6):

$$\chi_{розр}^2 = \frac{S}{\frac{1}{12} \cdot m \cdot n \cdot (n+1)} \quad (6)$$

Розрахункове значення $\chi_{розр}^2$ порівнюється з табличним $\chi_{табл}^2$. Якщо розрахункове значення $\chi_{розр}^2$ перевищує табличне $\chi_{табл}^2$, то гіпотеза про наявність згоди думок експертів при ранжируванні показників приймається, тобто можна стверджувати, що має

місце не випадкова узгодженість думок експертів, і, як наслідок, за думкою обраних експертів можна здійснювати вибір чинників, що найбільше впливають на предмет дослідження — фінансовий стан підприємства [12, с. 258].

Результати розрахунку коефіцієнта конкордації та його вірогідності відображені також в таблиці 2.

За результатами ранжування (за сумою місць) були встановлені остаточні (узагальнені місця) груп показників та окремих коефіцієнтів в середині кожної групи. Найменша сума місць відповідає найвищому місцю, і, далі відповідно за таким принципом присвоюються і інші місця.

Для наочності з'ясування ступенів впливу обраних для аналізу чинників побудовані діаграми значущості груп показників і їх критеріїв при оцінці фінансового стану суб'єкта господарювання.

Далі на основі отриманих місць, за зведеними даними, розрахована питома вага кожної групи показників за їх значущістю в аналізі фінансового стану (таблиця 3).

З таблиці 3 видно, що найбільш важливою на думку експертів при оцінці фінансового стану, є група показників фінансової стійкості, на долю якої

Таблиця 3

Питома вага груп показників за визначеними експертами місцями за їх значущістю в аналізі фінансового стану

Група показників	Місце групи	Питома вага групи, %	показник	Місце
показники майнового стану	4	13,33	коефіцієнт зносу	2
			коефіцієнт оновлення	3
			фондовіддача	1
показники ліквідності	3	20,00	коефіцієнт абсолютної ліквідності	4
			коефіцієнт швидкої ліквідності	3
			коефіцієнт поточної ліквідності	2
			коефіцієнт загальної платоспроможності пп-платоспроплатоспроможності	1
показники фінансової стійкості	1	33,33	коефіцієнт автономії	2
			коефіцієнт фінансової стійкості	1
			коефіцієнт маневреності власного капіталу кккккккккккккапккапіталу	3
			коефіцієнт забезпеченості ОА власними коштами ккккккоштами	4
показники рентабельності	2	26,67	рентабельність активів	3
			рентабельність основної діяльності	1
			рентабельність продаж	2
показники ділової активності	5	6,67	тривалість виробничого циклу	3
			тривалість операційного циклу	1
			тривалість фінансового циклу	2
Всього		100	-	-

Джерело: розраховано авторами

припадає 33,33% загального впливу показників. Найменше значення впливу на фінансовий стан мають показники ділової активності.

Далі з кожної групи показників за результатами експертизи відібрано по одному найважливішому показнику: першої групи — фондовіддачу (Φ_e), другої групи — коефіцієнт загальної платоспроможності (K_z), третьої групи — коефіцієнт фінансової стійкості ($K_{\phi c}$), четвертої групи — рентабельність основної діяльності (R_o), п'ятої групи — тривалість операційного циклу (T_{on}). Максимальній сумі балів обраного з групи показника буде відповідати величина питомої ваги даної групи. При цьому кожному відсотку питомої ваги присвоюється 1 бал, отже сума всіх балів показників буде дорівнювати 100 балам, що відповідає 100%, тобто вона охоплює та відображає характеристику суб'єкта господарювання в цілому. В таблиці 4 наведені мінімальні та максимальні межі (розбіжності) показників, які були визначені на основі аналізу середньостатистичних даних конкретної галузі. Ці межі при необхідності можуть бути змінені, а результати будуть перераховані автоматично за допомогою прописаних в Excel функцій.

Таким чином, кожному значенню обраного показника присвоюється відповідна сума балів в межах максимального ліміту, встановленого на основі питомої ваги групи, до якої відноситься відповідний показник.

За спрощеною методикою, яка пропонується, виконані розрахунки інтегральної оцінки фінансового стану N — суб'єкта підприємницької діяльності за останні 5 років, результати яких наведено в таблиці 4.

З таблиці 4 видно, що за обраними експертами показниками, тобто за спрощеним алгоритмом аналізу фінансового стану N — суб'єкта господарювання, найкращі результати своєї діяльності суб'єкт показав з точки зору фінансової стійкості, що говорить про існування у нього довгострокових джерел фінансування власної діяльності, а відповідність нормі коефіцієнта автономії свідчить, що залучення позикових коштів не становить великої загрози фінансовій незалежності N — суб'єкта підприємницької діяльності.

Зроблені основні висновки щодо оцінки фінансового стану N — суб'єкта підприємницької діяльності за скороченою методикою співпадають з результатами аналізу, який виконано для даного суб'єкта за класичною багатокритеріальною методикою.

Так, за значеннями відносних показників фінансової стійкості була відзначена висока фінансова незалежність N — суб'єкта підприємницької діяльності підприємства. Це підтверджено високим значенням коефіцієнта автономії, яке відповідало нормативному. Коефіцієнт фінансової стійкості протягом періоду, що аналізувався, був також близький до нормативного або відповідав йому, і на кінець 2018 року його величина зросла на 7,59%. Це позитивне явище, що свідчить про збільшення частки довгострокових джерел фінансування в їх загальному обсязі, як також відзначалось у висновках за результатами скороченого аналізу.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Запропонований методичний підхід до формування спрощеного алгоритму оцінки фінансового стану суб'єкта підприємницької діяльності побудовано на використанні

Таблиця 4

Інтегральна оцінка фінансового стану N — суб'єкта підприємницької діяльності

Показник	Мін межа	Мах межа	Мах к-ть балів	Кількість балів					Відхилення від норми, балів					Відносна зміна, %				
				2014	2015	2016	2017	2018	2014	2015	2016	2017	2018	2015/2014	2016/2015	2017/2016	2018/2017	2018/2014
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
$K_{\phi c}, \%$	75	90	33,33	31,36	30,99	31,59	32,74	32,89	-1,97	-2,34	-1,74	-0,59	-0,44	-1,18	1,92	3,66	0,45	4,88
$R_o, \%$	10	30	26,67	12,81	10,30	19,68	0,00	0,00	-13,86	-16,37	-6,99	-26,67	-26,67	-19,57	91,03	-100,00	-	-100,00
K_z	0,5	1	20,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	-20,00	-20,00	-20,00	-20,00	-20,00	-	-	-	-	-
$\Phi_e, \text{грн}$	0,2	1	13,33	4,42	4,93	5,68	0,00	0,00	-8,91	-8,40	-7,65	-13,33	-13,33	11,49	15,10	-100,00	-	-100,00
$T_{on}, \text{днів}$	15	35	6,67	5,78	5,92	5,33	3,65	2,03	-0,89	-0,75	-1,34	-3,02	-4,64	2,42	-9,97	-31,52	-44,38	-64,88
Всього			100,00	54,37	52,15	62,28	36,39	34,92	-45,63	-47,85	-37,72	-63,61	-65,08	-4,08	19,42	-41,57	-4,04	-35,77

Джерело: розрахунки авторів

наукового методу експертних оцінок — одного з основних методів науково-технічного прогнозування. Це дозволило обґрунтовано, з високою вірогідністю та достовірністю здійснити відбір найбільш впливових на фінансовий стан критеріїв (показників) та значно зменшити для спеціалістів-аналітиків обсяги розрахунків.

Можливість використання на практиці для аналізу фінансового стану суб'єкта підприємницької діяльності скороченої методики підтверджена збігом зроблених за нею висновків з тими, які отримано для конкретного суб'єкта за класичною багатокритеріальною методикою.

Особливого значення розробка спрощеного алгоритму оцінки фінансового стану набуває значення в сучасних умовах господарювання, коли більшість

малих та середніх підприємств власно для себе не проводять оперативний моніторинг фінансового стану із-за відсутності штатного досвідченого, кваліфікованого персоналу з фінансово-аналітичної роботи. Найчастіше управлінські рішення щодо перспективного розвитку суб'єкта підприємницької діяльності приймаються без обґрунтування та підкріплення їх висновками щодо фінансового стану, що значно збільшує ризикованість та знижує ефективність господарювання.

Для подальшого удосконалення розробленої методики спрощеної оцінки фінансового стану суб'єктів підприємницької діяльності слід врахувати особливості та специфіку функціонування підприємницької діяльності, її обсяги та завдання проведення аналізу фінансового стану.

Література

1. Базилінська О. Я. Фінансовий аналіз: теорія та практика. Київ, 2011. 328 с.
2. Бланк И. А. Финансовый менеджмент: Учебный курс. Киев, 2007. 656 с.
3. Ковалев В. Финансовый анализ: методы и процедуры. Москва, 2006. 560 с.
4. Косова Т. Д. Фінансовий аналіз: навч. посібник. Київ, 2013. 440 с.
5. Крамаренко Г. О. Фінансовий аналіз: підручник. Київ, 2008. 392 с.
6. Поддєрьогін А. М. Фінансовий менеджмент: підручник. Київ, 2008. 536 с.
7. Цал-Цалко Ю. С. Фінансовий аналіз: підручник. Київ, 2008. 566 с.
8. Шеремет А. Д., Сайфулин Р. С., Негашев Е. В. Методика финансового анализа: учеб. и практ. пособие. Москва: ИНФРА-М, 2007. 207 с.
9. Коломієць Н. О. Методологічні аспекти оцінки фінансового стану як основи ефективного управління підприємством. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління. 2018. Том 29 (68). № 3. С. 223–230.
10. Майстро Р. Г., Позднякова А. А. Важливість систематичного проведення аналізу фінансового стану підприємства. Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Технічний прогрес і ефективність виробництва. 2013. № 20 (993). С. 163–168.
11. Громова А. Е., Крамаренко К. В., Рудик Т. О. Аналіз фінансового стану з огляду ефективного використання фінансових ресурсів. Молодий вчений. 2016. № 5. С. 44–47.
12. Бешелев С. Д., Гурвич Ф. Г. Математико-статистические методы экспертных оценок. Москва: Статистика, 1980. 263 с.

References

1. Bazilinsjka O. Ja. (2011) Finansovyj analiz: teoriija ta praktyka [Financial Analysis: Theory and Practice]. Kyjiv: Center for Educational Literature. (in Ukrainian)
2. Blank I. A. (2007) Finansovyj menedzhment [Financial management]. Kyjiv: Nika-Tsentr. (in Russian)
3. Kovalev V. (2006). Finansovyj analiz: metody i procedury [Financial analysis: methods and procedures]. Moskva: Fi S. (in Russian)
4. Kosova T. D. Finansovyj analiz: navch. posibnyk [Financial Analysis: A Tutorial]. Kyjiv: Tsentr uchbovoi literatury. (in Ukrainian)
5. Kramarenko Gh. O. Finansovyj analiz: pidruchnyk [Financial analysis: a textbook]. Kyjiv: Tsentr uchbovoi literatury. (in Ukrainian)
6. Poddjeryoghin A. M. (2008) Finansovyj menedzhment [Financial management]. Kiev: KNEU. (in Ukrainian)
7. Cal-Calko Ju. S. Finansovyj analiz: pidruchnyk [Financial analysis: a textbook]. . Kyjiv: Tsentr uchbovoi literatury. (in Ukrainian)

8. Sheremet, A.D. and Sayfulin, R.S. (2007), Metodika finansovogo analiza [The technique of financial analysis]. Moskva: INFRA-M. (in Russian)

9. Kolomijecj N. O. (2018) Metodologichni aspekty ocinky finansovogho stanu jak osnovy efektyvnogho upravlinnja pidprijemstvom [Methodological aspects of estimation of financial condition as a basis for effective enterprise management]. Scientific notes of V. N. Vernadsky TNU. Series: Economics and Management, vol. 29 (68). no. 3, pp. 223–230.

10. Majstro R. Gh., Pozdnjakova A. A. (2013) Vazhlyvistj cystematychnogho provedennja analizu finansovogho stanu pidprijemstva [The importance of systematic analysis of the financial condition of the enterprise]. Bulletin of NTU «KPI». Series: Technical Progress and Production Efficiency Visnyk NTU «KhPI». Serija: Tekhnichnyj proghres i efektyvnistj vyrobnyctva, no. 20 (993), pp. 163–168.

11. Gromova A. E., Kramarenko K. V., Rudik T. O. (2016) Analiz finansovogho stanu z oghljadu efektyvnogho vykorystannja finansovykh resursiv [Analysis of the financial condition for efficient use of financial resources]. Young scientist, no.5. pp. 44–47.

12. Beshelev S. D., Gurvich F. G. (1980)/ Matematiko-statisticheskie metodyi ekspertnyih otsenok [Mathematical and statistical methods of expert estimates]. Moskva: Statistika. (in Russian)

УДК 339.727.22:336.71(477)

Руцишин Надія Михайлівна

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансово-економічної безпеки та банківського бізнесу
Львівський торговельно-економічний університет*

Руцишин Надежда Михайловна

*кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры финансово-экономической безопасности и банковского бизнеса
Львовский торгово-экономический университет*

Rushchyshyn Nadiya

*PhD in Economics, Associate Professor of the
Department of Financial and Economic Security and Banking Business
Lviv University of Trade and Economics*

ORCID: 0000-0002-1198-8582

Мединська Тетяна Володимирівна

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів, кредиту та страхування
Львівський торговельно-економічний університет*

Медынская Татьяна Владимировна

*кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры финансов, кредита и страхования
Львовский торгово-экономический университет*

Medynska Tetyana

*PhD in Economics, Associate Professor of the
Department of Finance, Credit and Insurance,
Lviv University of Trade and Economics*

ORCID: 0000-0002-7998-4107

Вінявська Віра Володимирівна

*магістр
Львівського торговельно-економічного університету*

Винявская Вера Владимировна

*магистр
Львовского торгово-экономического университета*

Vinyavska Vira

*Master's of the
Lviv University of Trade and Economics*

DOI: 10.25313/2520-2294-2019-12-5489

**ІНОЗЕМНИЙ КАПІТАЛ У БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ
ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ФІНАНСОВУ БЕЗПЕКУ ДЕРЖАВИ**

**ИНОСТРАННЫЙ КАПИТАЛ В БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЕ УКРАИНЫ
И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА ФИНАНСОВУЮ БЕЗОПАСНОСТЬ ГОСУДАРСТВА**

**FOREIGN CAPITAL IN THE BANKING SYSTEM OF UKRAINE
AND ITS IMPACT ON THE STATE'S FINANCIAL SECURITY**

Анотація. В статті висвітлено значення іноземного капіталу в розвитку банківської системи України та його вплив на фінансову безпеку держави і розвиток національної економіки. Нарощення обсягів іноземного капіталу в банківській системі є результатом посилення глобалізаційних процесів та інтеграції України до світової спільноти, що в свою чергу посилює загрози, які виникають на шляху проведення державою макроекономічної політики.

Наведено динаміку кількості діючих банківських установ загалом та банків з іноземним капіталом зокрема за останні п'ять років. Проаналізовано банки із 100% іноземним капіталом в Україні за країнами походження капіталу та їх власниками у відповідній динаміці. Здійснено оцінку структури іноземного капіталу банківської системи України за країнами походження. Досліджено динаміку власного капіталу банків України та власного капіталу іноземних банківських груп станом та його частку у загальній сукупності власного капіталу банків другого рівня банківської системи.

Окреслено позитивний та негативний вплив іноземного капіталу банків України на функціонування національної економіки та забезпечення фінансової безпеки держави.

З метою недопущення монополізації і надмірної концентрації впливу іноземного капіталу на функціонування банківської системи та забезпечення фінансової безпеки держави запропоновано: забезпечити належний рівень прозорості джерел надходження іноземного капіталу у вітчизняну банківську систему; мінімізувати частку позабанківського грошового обігу шляхом досягнення європейського рівня монетизації національної економіки; на законодавчому рівні забезпечити захист українським банкам-кредиторам пріоритетних галузей національної економіки; забезпечити захист інтересів вкладників у банки з іноземним капіталом та вдосконалити механізм регулювання та процедури нагляду за діяльністю іноземних банків; удосконалити державну політику розвитку та підтримки конкурентоспроможності національних банків; уникнути відтоку вітчизняного капіталу в умовах настання кризи через встановлення обмежень діяльності банків з іноземним капіталом.

Ключові слова: іноземний капітал, банки з іноземним капіталом, банківська система, фінансова безпека держави.

Аннотация. В статье освещены значение иностранного капитала в развитии банковской системы Украины и его влияние на финансовую безопасность государства и развитие национальной экономики. Нарастание объемов иностранного капитала в банковской системе является результатом усиления глобализационных процессов и интеграции Украины в мировое сообщество, что в свою очередь усиливает угрозы, которые возникают на пути проведения государством макроэкономической политики.

Приведена динамика количества действующих банковских учреждений в целом и банков с иностранным капиталом в частности за последние пять лет. Проанализированы банки со 100% иностранным капиталом в Украине по странам происхождения капитала и их владельцами в соответствующей динамике. Осуществлена оценка структуры иностранного капитала банковской системы Украины по странам происхождения. Исследована динамика собственного капитала банков Украины и собственного капитала иностранных банковских групп состоянием и его долю в общей совокупности собственного капитала банков второго уровня банковской системы.

Определены позитивное и негативное влияние иностранного капитала банков Украины на функционирование национальной экономики и обеспечения финансовой безопасности государства.

С целью недопущения монополизации и чрезмерной концентрации влияния иностранного капитала на функционирование банковской системы и обеспечения финансовой безопасности государства предложено: обеспечить надлежащий уровень прозрачности источников поступления иностранного капитала в отечественную банковскую систему; минимизировать долю внебанковского денежного обращения путем достижения европейского уровня монетизации национальной экономики; на законодательном уровне обезопасить защиту украинским банкам-кредиторам приоритетных отраслей национальной экономики; обеспечить защиту интересов вкладчиков в банки с иностранным капиталом и усовершенствовать механизм регулирования и процедуры надзора за деятельностью иностранных банков; усовершенствовать государственную политику развития и поддержки конкурентоспособности национальных банков; избежать оттока российского капитала в условиях наступления кризиса путем установления ограничений деятельности банков с иностранным капиталом.

Ключевые слова: иностранный капитал, банки с иностранным капиталом, банковская система, финансовая безопасность государства.

Summary. The article highlights the importance of foreign capital in the development of the banking system of Ukraine and its impact on the financial security of the state and the development of the national economy. The increase in the amount of foreign capital in the banking system is the result of the strengthening of globalization processes and the integration of Ukraine into the world community, which in turn increases the threats that arise on the way of the state macroeconomic policy.

The dynamics of the number of operating banking institutions as a whole and of banks with foreign capital in particular over the last five years are presented. Banks with 100% foreign capital in Ukraine by countries of origin and their owners in the

corresponding dynamics are analyzed. The foreign capital structure of the banking system of Ukraine by countries of origin has been evaluated. The dynamics of equity of banks of Ukraine and equity of foreign banking groups by state and its share in the total equity of banks of the second tier of the banking system are investigated.

The positive and negative influence of the foreign capital of the banks of Ukraine on the functioning of the national economy and ensuring the financial security of the state are outlined.

In order to prevent the monopolization and excessive concentration of the influence of foreign capital on the functioning of the banking system and ensure the financial security of the state, it is proposed to: ensure an adequate level of transparency of sources of foreign capital inflow into the domestic banking system; minimize the share of non-bank money circulation by reaching the European level of monetization of the national economy; to ensure, at the legislative level, the protection of the Ukrainian creditor banks in priority sectors of the national economy; to protect the interests of depositors in banks with foreign capital and improve the regulatory mechanism and procedures for supervision of foreign banks; to improve the state policy of development and maintenance of competitiveness of national banks; to avoid outflow of domestic capital in a crisis, by setting restrictions on the activities of banks with foreign capital.

Key words: foreign capital, banks with foreign capital, banking system, financial security of the state.

Постановка проблеми. Важливу роль у зміцненні фінансової безпеки та соціально-економічного розвитку держави відіграє банківська система функціонування якої сприяє акумуляції фінансових ресурсів та їх спрямування в національну економіку, покращенню якості банківських продуктів і послуг й їх доступності. В умовах сьогодення, банківська система України перебуває під впливом економічних, політичних кризових явищ та глобальних змін у світовій фінансовій системі. Залучення іноземного капіталу в вітчизняну банківську систему зумовлено обмеженістю власних ресурсів, фінансовою нестабільністю, зниженню довіри до банків і необхідністю підвищення їх капіталізації.

Питання впливу іноземного капіталу в банківській системі на фінансову безпеку держави залишаються актуальними і потребують подальшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питань участі іноземного капіталу в банківській системі України займалися такі вітчизняні науковці: Бугель Ю. [2], Петрашко Л. [5], Пурій Г. [3], Цівина М. [5]. Значна увага вчених зосереджена на перевагах та недоліках у функціонуванні діяльності банків з іноземним капіталом в Україні. Проте, питання впливу іноземного капіталу в банківській системі на фінансову безпеку держави потребує глибшого дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Дослідження впливу банків з іноземним капіталом на функціонування банківської системи України та окреслення напрямів забезпечення фінансової безпеки держави й розвитку національної економіки.

Виклад основного матеріалу. Участь іноземного капіталу відіграє важливу роль у розвитку банківської системи та економіки будь-якої країни. Адже

в останні роки іноземний капітал у переважній більшості країн світу є важливим джерелом фінансування економіки. За умов нестабільного розвитку економіки України, спричиненого переважно відсутністю стабільних джерел фінансування, присутність іноземного капіталу в банківській системі України дає можливість залучати необхідні ресурси на внутрішні фінансові ринки.

Нарощення обсягів іноземного капіталу в банківській системі є результатом посилення глобалізаційних процесів та інтеграції України до світової спільноти, що в свою чергу посилює загрози, які виникають на шляху проведення державою макро-економічної політики.

На сьогодні банки з іноземним капіталом займають провідні позиції на українському ринку банківських послуг, створюючи значну конкуренцію для вітчизняних банківських структур.

Динаміка кількості діючих банківських установ загалом та банків з іноземним капіталом зокрема на початок 2015–2019 рр. зображено на рис. 1.

За даними рис. 1 спостерігаємо, що протягом п'яти років кількість банків суттєво скоротилась. Станом на 01.01.2015 року в Україні діяло 163 банківських установ на основі ліцензії Національного банку України, з них — 51 банк з іноземним капіталом, у т.ч. 19 банків зі 100% іноземним капіталом. Відзначимо, що у порівнянні з 2018 роком кількість банківських установ зменшилася до 77 банків (з них — 37 банки з іноземним капіталом, у т.ч. 21 банк зі 100% іноземним капіталом).

Дане скорочення відбувалось в основному за рахунок ліквідації банків з приватним капіталом. Ліквідація низки проблемних банків, з одного боку, позитивно впливає на прозорість банківської системи, а з іншого — призводить до погіршення конкурентного середовища та умов надання банківських

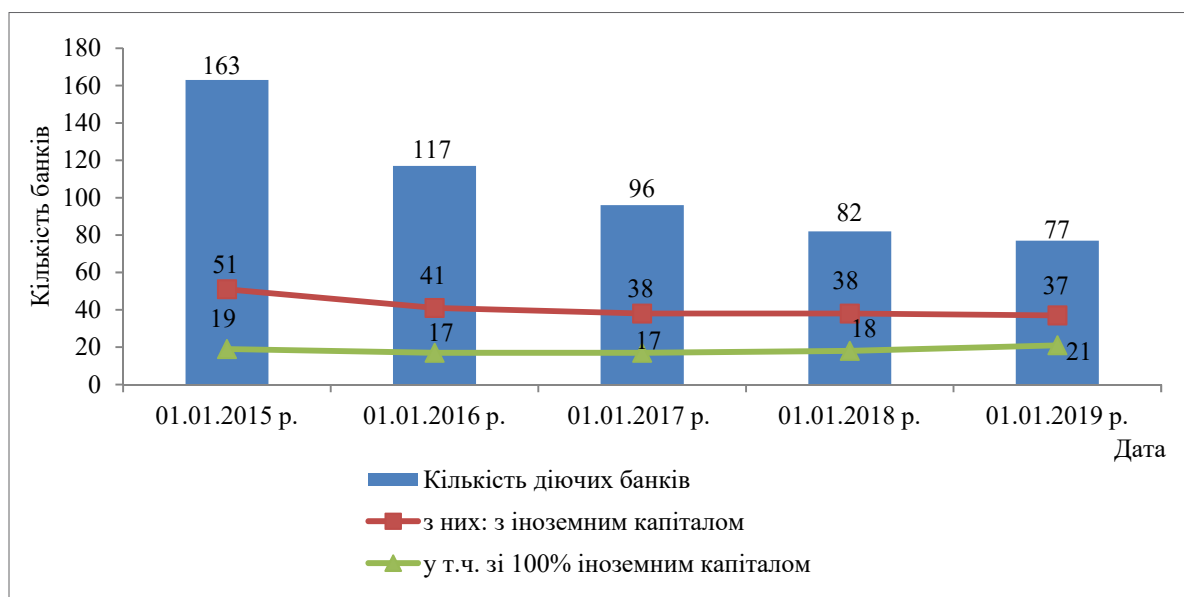

Рис. 1. Динаміка зміни кількості банків з іноземним капіталом України на початок 2015–2019 рр.

Джерело: складено авторами за даними <http://www.bank.gov.ua/control/uk/index>

послуг у зв'язку із суттєвим зменшенням кількості учасників банківського сектору.

Серед найбільш прибуткових за підсумком останніх років були такі банки з іноземним капіталом: Райффайзен Банк Аваль, Укрсиббанк та Креді Агріколь Банк. На топ-3 найбільш прибуткових банків припадало 44,2% загального обсягу прибутку, отриманого банківської системи України [1, с. 342]. Не зважаючи на це, в Україні має місце тенденція до зменшення кількості банківських установ з вітчизняним капіталом, що стосується банків з іноземним капіталом у т.ч. зі 100% іноземним капіталом, то їх кількість незначно змінилася.

Більш чутливими до змін виявилися банки зі 100% іноземним капіталом: не зважаючи на те, що їх кількість не змінилася у 2015–2016 рр. (17 банків) у порівнянні з 2014 роком (19 банків), проте, варто відмітити, що впродовж 2018 року їх кількість становила 21 банк. Проте, починаючи з 2014 року спостерігалася тенденція до скорочення їх кількості.

Присутність іноземних банків для України має як позитивні, так і негативні наслідки. До позитивних моментів належать: запровадження зарубіжного досвіду ведення банківського бізнесу, методів управління банківською діяльністю із використанням сучасних ІТ-технологій; запровадження міжнародного досвіду фінансового оздоровлення, реорганізації та реструктуризації банків, що набуває дуже важливого значення в умовах фінансової кризи [2, с. 624]; підвищення якості системи управління банківськими ризиками; збільшення джерел фінансування банківської діяльності та стабільності їх надходжень;

урізноманітнення банківських продуктів і послуг та підвищення якості обслуговування клієнтів; підвищення рівня кваліфікації банківських працівників з метою мінімізації та усунення банківських ризиків.

До основних негативних наслідків функціонування іноземних банків в Україні можна віднести те, що їхня присутність може послабити позиції ще недостатньо розвиненої банківської системи нашої країни. Вихід із ринку значної кількості банків з українським капіталом призвів до зростання частки банків іноземних банківських груп.

Іноземні банки виходячи на ринки країн, які розвиваються, не поспішають із впровадженням нових послуг та зниженням процентних ставок за кредитами. Основна мета їхньої діяльності полягає у встановленні контролю за фінансовими потоками та платоспроможністю банківської системи, в яку вони інтегруються [3, с. 260].

Наявність іноземного капіталу у структурі банківської системи України у найближчій перспективі не призведе до здешевлення кредитних ресурсів для реального сектору економіки та до залучення прямих інвестицій у пріоритетні галузі економіки, а спровокує певні фрагментарні процеси, які заважатимуть подальшому розвитку вітчизняного банківського сектору.

Перелік основних банків із 100% іноземним капіталом в Україні, країни походження капіталу та їх власники станом на 01.01.2019 року наведено у табл. 1.

Станом на 1 січня 2019 р. кількість банківських установ, капітал яких належить іноземним країнам, становила 21, країною походження іноземного

Таблиця 1

Основні банки із 100% іноземним капіталом в Україні (країни походження капіталу та їх власники) станом на 01.01.2019 року

№	Банк	Країна походження капіталу	Власники банку
1.	АТ «Райффайзен Банк Аваль»	Австрія, ЄБРР	30% — Європейський банк реконструкції та розвитку, 68,28% — Райффайзен Банк Інтернаціональ АГ (Австрія)
2.	АТ «АЛЬФА-БАНК»	Змішаний	Фізичні особи: Ізраїль, Російська федерація, Італія, Ліхтенштейн
3.	АТ «УКРСОЦБАНК»		Фізичні особи: Ізраїль, РФ, Італія
4.	АТ «УКРСИББАНК»	Франція, ЄБРР	60% — Публічне акціонерне товариство «ВНП Паріба» Фпанція, 40% — ЄБРР
5.	АТ «ОТП БАНК»	Угорщина	100% ВАТ ОТП Банк
6.	АТ «КРЕДІ АГРІКОЛЬ БАНК»	Франція	100% — АТ КРЕДІ АГРІКОЛЬ Ес
7.	АТ «СІТІБАНК»	США	100% — Сітігруп Інк США
8.	АТ «Дойче Банк ДБУ»	Німеччина	100% — Дойче Банк Акцієнгезельшафт
9.	АТ «ПРОКРЕДИТ БАНК»		89,32% — ПроКредит Холдинг АГ, 21,05% — Федеративна Республіка Німеччина в особі федерального Уряду
10.	АТ «КРЕДОБАНК»	Польща	100% — Польський акціонерний банк «Загальна ощадна каса»
11.	АТ «Ідея Банк»		100% — ГЕТІН ХОЛДІНГ

Джерело: складено авторами за даними [4]

капіталу основних банківських установ є: Австрія, Франція, Угорщина, США, Німеччина; Польща. Значну частку у структурі становлять банки за участю капіталу Європейського Союзу.

Структура капіталу банківської системи України за країнами походження на 01.01.2019 р. зображе-

на на рис. 2. Розглядаючи структуру іноземного капіталу в банківській системі України за країнами походження спостерігається найбільша частка російських інвесторів.

Основним показником рівня розвитку банків є власний капітал. Проведемо оцінку динаміки

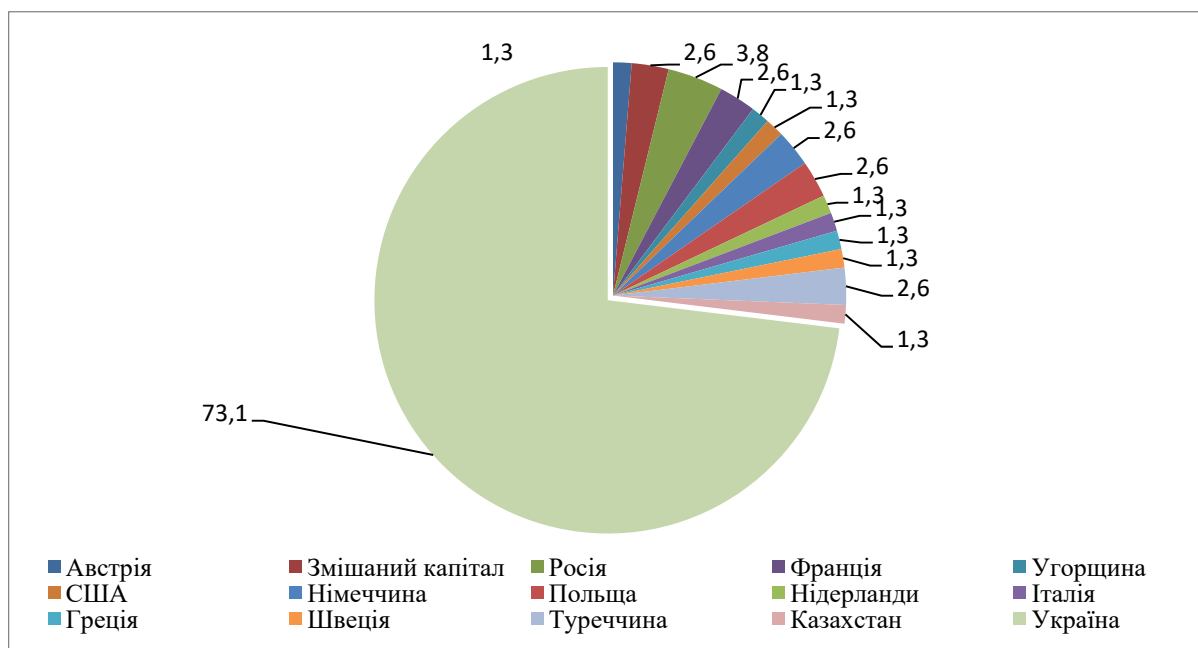

Рис. 2. Структура іноземного капіталу банківської системи України за країнами походження на 01.01.2019 р. (%)

Джерело: складено авторами за даними <http://urik.com.ua>

Таблиця 2

Динаміка власного капіталу банків України та власного капіталу іноземних банківських груп станом на початок 2015–2019 рр.

Показники	Станом на початок року					Відхилення (+,-), 2015/2019 рр.
	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	
Власний капіталу банків України, млн.грн.	148063	94914	124674	159852	145741	-2322
в тому числі: власний капіталу банків іноземних банківських груп, млн. грн	40401	32575	63296	51834	60406	20005

Джерело: складено авторами за даними <http://www.bank.gov.ua/control/uk/index>

власного капіталу банків України та власного капіталу іноземних банківських груп на початок 2015–2019 рр. (табл. 2).

Як свідчать дані табл. 2 у 2018 році власний капітал банків України зменшився на 2322 млн. грн. порівняно з 2014 роком, це пов'язано з тим, що деякі банки у 2018 році отримали збитки. Поряд з цим, спостерігаємо зростання суми власного капіталу банків іноземних банківських груп за останні п'ять років з 40401 млн. грн. на 01.01.2015 р. до 60406 млн. грн. на 01.01.2019 р., тобто на 20005 млн. грн.

Розглянемо динаміку питомої ваги власного капіталу банків іноземних банківських груп у власному капіталі банків України на початок 2015–2019 рр., яка зображена на рис. 3.

За даними рис. 3, спостерігаємо, що у банківській системі України найбільша частка власного капіталу банків іноземних груп становила 50,8% на 01.01.2017 р. За останні п'ять років спостерігаємо зростання питомої ваги власного капіталу банків іноземних банківських груп у власному капіталі

банків України з 27,3% на 01.01.2015 р. до 41,4% на 01.01.2019 р. Це спричинено суттєвим підвищенням ролі банків іноземних банківських груп, які активно зміцнюють свої ринкові позиції у банківській системі України.

Оцінюючи роль іноземного капіталу в українській банківській системі, необхідно відзначити його позитивний вплив на функціонування національної економіки та забезпечення фінансової безпеки держави: прискорення розвитку банківського сектору та його диверсифікація сприяє розвитку фінансовому ринку; посилення конкуренції в банківському секторі та підвищення якості обслуговування клієнтів; подальша монетизація економіки та абсорбація додаткових грошових ресурсів у банківській системі; підвищення рівня кредитування економіки як передумови необхідних структурних перетворень; зменшення впливу внутрішніх факторів на стабільність функціонування банківської системи; покращення міжнародних фінансових рейтингів України та підвищення рівня іноземних інвестицій; активізація

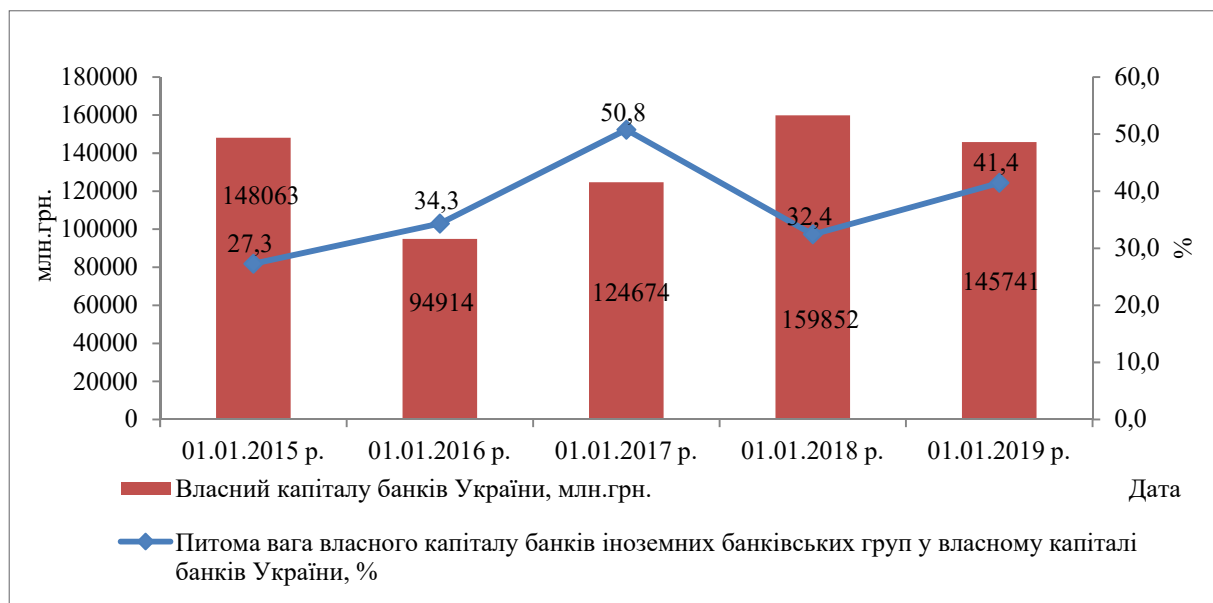

Рис. 3. Динаміка питомої ваги власного капіталу банків іноземних банківських груп у власному капіталі банків України станом на початок 2015–2019 рр.

Джерело: складено авторами за даними <http://www.bank.gov.ua/control/uk/index>

участі в об'єктивних світових глобальних процесах з можливістю недопущення їх негативних впливів для вітчизняного банківського сектору; залучення іноземного капіталу буде сприяти зменшенню корупції, легалізації заробітної плати, а отже, й збільшенню соціальних відрахувань [5, с. 183].

Негативний вплив та загрози присутності іноземного капіталу в банківській системі на національну економіку та фінансову безпеку держави: залежність вітчизняних підприємств стратегічних галузей національної економіки від кредитних ресурсів банків з іноземним; загроза фінансовій безпеці держави через узалежнення вітчизняної банківської системи від міжнародних фінансових ринків; виведення коштів через офшорні компанії і банківські установи в умовах активної експансії іноземних банків може призвести до відтоку капіталу з національної економіки; доступність іноземних банків до міжнародних фінансових ринків збільшення валютних операцій та операцій з іноземними активами іноземних банків на міжнародних фінансових ринках може призвести до виведення капіталу з країни.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Дослідивши роль іноземного капіталу в банківській

системі України, відзначивши його позитивний та негативний вплив на функціонування національної економіки та забезпечення фінансової безпеки держави, ми прийшли до відповідних висновків.

З метою недопущення монополізації та надмірної концентрації впливу іноземного капіталу на функціонування банківської системи та забезпечення фінансової безпеки держави необхідно: забезпечити належний рівень прозорості джерел надходження іноземного капіталу у вітчизняну банківську систему; мінімізувати частку позабанківського грошового обігу шляхом досягнення європейського рівня монетизації національної економіки; на законодавчому рівні забезпечити захист українським банкам-кредиторам пріоритетних галузей національної економіки; забезпечити захист інтересів вкладників у банки з іноземним капіталом та вдосконалити механізм регулювання та процедури нагляду за діяльністю іноземних банків; удосконалити державну політику розвитку та підтримки конкурентоспроможності національних банків; уникнути відтоку вітчизняного капіталу в умовах настання кризи через встановлення обмежень діяльності банків з іноземним капіталом.

Література

1. Руцишин Н. М., Мединська Т. В., Лихна С. П. Трансформація банківського сектору національної економіки в умовах сучасних викликів. Інфраструктура ринку. Електронний науково-практичний журнал. 2019. Вип. 27. С. 337–344.
2. Бугель Ю. В. Проблеми розвитку банківської системи в Україні. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. Вип. 9. С. 623–626.
3. Пурій Г. М. Активізація інвестиційної діяльності банківської системи в контексті розвитку глобалізації. Науковий вісник НЛТУ України. Збірник науково-технічних праць. 2009. Вип. 19.12. С. 255–263.
4. Довідник банківських установ України. URL: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/bankdict/search>.
5. Петрашко Л. П., Цівина М. С. Стратегії виходу міжнародних банківських груп на зарубіжні фінансові ринки. Стратегія розвитку України. 2014. № 1. С. 180–184.

References

1. Rushchyshyn N. M., Medynska T. V., Lykhna S. P. Transformatsiia bankivskoho sektoru natsionalnoi ekonomiky v umovakh suchasnykh vyklykiv. Infrastruktura rynku. Elektronnyi naukovo-praktychnyi zhurnal. 2019. Vyp. 27. S. 337–344.
2. Buhel Yu. V. Problemy rozvytku bankivskoi systemy v Ukraini. Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky. 2016. Vyp. 9. S. 623–626.
3. Puriy H. M. Aktyvizatsiia investytsiinoi diialnosti bankivskoi systemy v konteksti rozvytku hlobalizatsii. Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy. Zbirnyk naukovo-tekhnichnykh prats. 2009. Vyp. 19.12. S. 255–263.
4. Dovidnyk bankivskykh ustanov Ukrainy. URL: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/bankdict/search>.
5. Petrashko L. P., Tsvyina M. S. Stratehii vykhodu mizhnarodnykh bankivskykh hrup na zarubizhni finansovi rynky. Stratehiia rozvytku Ukrainy. 2014. № 1. S. 180–184.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».
Серія: «Економічні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».
Series: «Economic sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».
Серия: «Экономические науки»

№ 12 (32)

2 том

Головний редактор — Камінська Т. Г.

Київ 2019

Видано у авторській редакції

Адреса редакції: Україна, м. Київ, вул. Ломоносова, буд. 18
Контактний телефон: +38(044) 222 58 89
Контактний телефон: +38(067) 401 84 35
E-mail: editor@inter-nauka.com

Підписано у друк 22.01.2020. Формат 60×84/8
Папір офсетний. Гарнітура SchoolBookAS. Друк офсетний.
Умовно-друкованих аркушів 11,86. Тираж 100. Заказ № 217.
Ціна договірна. Надруковано з готового оригінал-макета.

Надруковано у видавництві
ТОВ «Центр учбової літератури»
вул. Лаврська, 20 м. Київ

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 2458 від 30.03.2006 р.